

Monitor topsectoren

2016

Methodebeschrijving en tabellenset

Monitor topsectoren

2016

Methodebeschrijving en tabellenset

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2015–2016	2015 tot en met 2016
2015/2016	Het gemiddelde over de jaren 2015 tot en met 2016
2015/'16	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2015 en eindigend in 2016
2013/'14–2015/'16	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2013/'14 tot en met 2015/'16

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress: Textcetera, Den Haag
Ontwerp: Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

verkoop@cbs.nl
ISBN 978-90-357-2096-1
ISSN 1877-3028

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2016.
Vereenvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Inhoud

1. Inleiding 5

- 1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek 6
- 1.2 Bereik van de monitor 7
- 1.3 Wijzigingen in de Monitor topsectoren 2016 8
- 1.4 Indeling rapport 9

2. Afbakening topsectoren 10

- 2.1 Inleiding 11
- 2.2 Methode afbakening topsectoren 11
- 2.3 Algemene aandachtspunten afbakening 13
- 2.4 Afbakening Agri&food 14
- 2.5 Afbakening Chemie 16
- 2.6 Afbakening Creatieve industrie 17
- 2.7 Afbakening Energie 19
- 2.8 Afbakening High tech systemen en materialen 22
- 2.9 Afbakening Life sciences & health 24
- 2.10 Afbakening Logistiek 26
- 2.11 Afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen 28
- 2.12 Afbakening Water 33

3. Afbakening topsectoren onderwijs 37

- 3.1 Inleiding 38
- 3.2 Methode afbakening topsectoren onderwijs 38
- 3.3 Algemene aandachtspunten afbakening onderwijs 39
- 3.4 SOI-afbakening Agri&food 39
- 3.5 SOI-afbakening Agri&food keten 40
- 3.6 SOI-afbakening Chemie 42
- 3.7 SOI-afbakening Creatieve industrie 43
- 3.8 SOI-afbakening Energie 44
- 3.9 SOI-afbakening High tech systemen en materialen 45
- 3.10 SOI-afbakening Life sciences & health 46
- 3.11 SOI-afbakening Logistiek 47
- 3.12 SOI-afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen 48
- 3.13 SOI-afbakening Water 49

4. Indicatoren 51

- 4.1 Inleiding 52
- 4.2 Algemene aandachtspunten indicatoren 52
- 4.3 Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkzame personen (in fte) 53
- 4.4 Investerings in materiële vaste activa 56
- 4.5 Uitvoer van goederen 57
- 4.6 Uitvoer van diensten 58

4.7	Aantal bedrijven	59
4.8	Oprichtingen en opheffingen	60
4.9	Werknemers	60
4.10	Zelfstandig ondernemers	61
4.11	R&D-uitgaven	62
4.12	Innovatie	63
4.13	Onderwijs	65
4.14	Groene groei	66
5.	Methode weging en berekening topsector totaal cijfer	68
5.1	Inleiding	69
5.2	Weging topsectoren	69
5.3	Berekening topsector totaal cijfer	70
6.	Methode berekening R&D en innovatie naar topsectoren	71
6.1	Inleiding	72
6.2	Methode in zes stappen	72
7.	Methode berekening groene groei indicatoren	76
7.1	Inleiding	77
7.2	Berekening groene groei indicatoren	77
7.3	Onzekerheid groene groei indicatoren per topsector	78
8.	Begrippen en afkortingen	79
8.1	Begrippen	80
8.2	Afkortingen	83
	Tabellenset	85
	Medewerkers	168
	Centrum voor Beleidsstatistiek	169

1.

Inleiding

1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek

Wat is het (economisch) belang van de topsectoren voor Nederland? Wat is hun innovatiekracht? Hoe ontwikkelen topsectoren zich en wijkt dit af van andere economische sectoren?

Dit zijn veelgestelde vragen sinds vanaf 2011 negen topsectoren een centrale plaats innemen in het bedrijvenbeleid van het kabinet.¹⁾ In opdracht van het ministerie van Economische Zaken (EZ) heeft het Centrum van Beleidsstatistiek (CvB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) een monitor over topsectoren samengesteld. Het doel hiervan is een beeld te krijgen van het belang van de topsectoren voor de economie in de vorm van (macro)economische indicatoren en dit te volgen door de tijd. De Monitor topsectoren is daarmee een van de bronnen voor de Monitor bedrijvenbeleid van het ministerie van EZ waarin het complete bedrijvenbeleid aan bod komt.

Deze Monitor topsectoren 2016 gaat over het jaar 2014. Vorig jaar is de Monitor topsectoren 2015 over de jaren 2010, 2011, 2012 en 2013 gepubliceerd.²⁾ Dit rapport bevat de methodebeschrijving en de uitgebreide tabellenset van de Monitor topsectoren 2016. De focus ligt op de bespreking van de onderzoeksopzet, de afbakening van de topsectoren en alle indicatoren. Ook worden de wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren uit 2015 toegelicht. Tegelijkertijd met dit rapport wordt ook een dashboard met daarin de resultaten van de monitor gepubliceerd.³⁾

Korte schets topsectorenbeleid

Op verzoek van het kabinet hebben topteams (vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid) in 2011 adviezen opgesteld voor een nieuw bedrijvenbeleid dat de concurrentiekracht en de kennisinfrastructuur van Nederland moet versterken. Een belangrijk uitgangspunt hierbij is dat Nederlandse bedrijven de ruimte krijgen om te ondernemen, investeren, innoveren en exporteren. Om dit te realiseren hebben binnen iedere topsector bedrijfsleven, kennisinstututen en overheden hun krachten gebundeld en een agenda opgesteld om de concurrentiekracht van Nederland verder te versterken. In de zogenaamde Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI) wordt gezamenlijk publiek-privaat onderzoek verricht. Naast generieke maatregelen op het vlak van research & development (R&D), financiering en human capital kan het innoverend midden- en kleinbedrijf (mkb) gebruik maken van specifiek op de topsectoren gerichte stimuleringsmaatregelen.

Vier factoren bepaalden de keuze voor de topsectoren. Het zijn sectoren die:

1. kennisintensief zijn;
2. export-georiënteerd zijn;
3. met veelal specifieke wet- en regelgeving te maken hebben;
4. een belangrijke bijdrage (kunnen) leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken.

¹⁾ Kamerbrief 'Naar de top: Het bedrijvenbeleid in actie(s)'. Ministerie van EL&I (september 2011).

²⁾ Monitor topsectoren 2015. Methodebeschrijving en tabellenset. CBS (oktober 2015).

³⁾ Monitor topsectoren 2016. Uitkomsten 2014. CBS (oktober 2016).

Het kabinet en de topteams hebben gekozen voor de volgende negen topsectoren:

- Agri&food;
- Chemie;
- Creatieve industrie;
- Energie;
- High tech systemen en materialen;
- Life sciences & health;
- Logistiek;
- Tuinbouw en uitgangsmaterialen;
- Water.

1.2 Bereik van de monitor

De Monitor topsectoren 2016 levert een schat aan (macro)economische gegevens over de negen topsectoren. De monitor bevat in totaal ruim 30 indicatoren die ingedeeld kunnen worden in de thema's macro-economie, bedrijven, werkgelegenheid, innovatie, onderwijs en groene groei. Voor alle indicatoren zijn nieuwe cijfers beschikbaar over 2014 (en voor enkele ook ramingen voor 2015). Door de topsectoren op een consistente manier af te bakenen op basis van de economische hoofdactiviteit van bedrijven, is vergelijking tussen de topsectoren mogelijk. Daarnaast hebben we hierdoor uitkomsten voor het totaal van de topsectoren kunnen berekenen. Dit is een maat voor het gezamenlijke (economische) belang van de topsectoren voor Nederland.

De afbakening van de topsectoren is tot stand gekomen in samenspraak met het ministerie van EZ. De intentie is om ook vervolgmetingen van de monitor te blijven uitvoeren om zo ontwikkelingen in de topsectoren in beeld te kunnen brengen. Deze monitor is complementair aan de informatie over topsectoren die door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) met betrekking tot het gebruik van het overheidsinstrumentarium wordt aangeleverd. De informatie uit de Monitor topsectoren wordt door het ministerie van EZ en RVO.nl verwerkt in hun Monitor bedrijvenbeleid.

Het uitgangspunt voor de afbakening van de topsectoren is een zogenaamde sectorale benadering, dit wordt toegelicht in hoofdstuk 2. Voor de topsectoren *Logistiek* en *Tuinbouw en uitgangsmaterialen* is ook aanvullende informatie opgenomen waarbij ten dele een andere benadering is gevolgd. Bij de eerstgenoemde gaat het dan om het resultaat van een zogenoemde functionele beschrijving van de logistiek, bij de laatste om resultaten van onderzoek door het Landbouw Economisch Instituut (LEI) naar het zogeheten Agro-complex.⁴⁾

⁴⁾ Zie agrimatie.nl

1.3 Wijzigingen in de Monitor topsectoren 2016

Dit is de vierde keer dat CBS de Monitor topsectoren publiceert. In 2012 verscheen de eerste meting over verslagjaar 2010 (en deels 2011). Deze cijfers zijn geüpdatet en uitgebreid tot en met 2012 in de Monitor topsectoren 2014. In 2015 zijn de cijfers over 2013 toegevoegd. De huidige meting gaat over 2014 (en deels 2015). Naast het feit dat er nu over een extra jaar cijfers weergegeven worden, is er een aantal (methode) wijzigingen doorgevoerd in de Monitor topsectoren 2016. In dit kader worden kort de belangrijkste wijzigingen ten opzichte van de vorige keer uiteengezet. Een uitgebreide toelichting op de methode (en de wijzigingen daarin) is terug te vinden in de hoofdstukken 4 tot en met 7.

1. *Veranderde afbakening van de topsector Creatieve industrie.* De subsector Creatieve Zakelijke Dienstverlening is uitgebreid met bedrijven die horen bij Dutch Digital Agencies (DDA).
2. *Veranderde afbakening van de topsector Energie.* De afbakening en het maatwerk voor de subsector Duurzame Energie in de Monitor topsectoren is gelijk aan de 'duurzame energie: niet-exploitatiefase' uit de Nationale Energieverkenning (NEV).⁵⁾ In 2016 is deze sector in de NEV herzien. Deze herziening is overgenomen in de Monitor topsectoren.
3. *Nieuwe en/of definitieve versies van de bronbestanden.* Voor een deel van de indicatoren is in de huidige monitor gebruik gemaakt van nieuwe, verbeterde, of definitieve versies van de bronbestanden voor 2013 of eerder (zie ook hoofdstuk 4).
4. *Nieuwe methode voor R&D en innovatie indicatoren.* De statistische methode om gegevens over topsectoren voor hun R&D uitgaven en innovatieactiviteiten te berekenen vanuit de brondata, is gewijzigd. Zie hiervoor hoofdstuk 6.
5. *Correctie uitvoer van goederen.* De cijfers in de vorige monitor voor de uitvoerwaarde van goederen en het aantal exporteurs van goederen bleken een onjuistheid te bevatten in de regel 'totaal topsectoren'. Dit is inmiddels hersteld. De cijfers per topsector waren overigens wel correct.
6. *Nieuwe indicator export van diensten.* Bij deze monitor is een nieuwe indicator, export van diensten, samengesteld. Deze vult het beeld aan voor de exportresultaten van topsectoren dat voorheen alleen beschikbaar was voor de uitvoer van goederen. Cijfers over de export van diensten per topsector zijn beschikbaar voor het verslagjaar 2014 (zie ook paragraaf 4.6).

Bovengenoemde wijzigingen (1 t/m 5) zijn zoveel als mogelijk met terugwerkende kracht doorgevoerd. Dat wil zeggen dat de cijfers, waar van toepassing, over alle verslagjaren vanaf 2010 volgens de nieuwe afbakening en methodes zijn (her) berekend. Dit geldt voor alle indicatoren op vier na: investeringen, werknemers, zelfstandig ondernemers en de onderwijsindicatoren. Voor investeringen, werknemers en zelfstandig ondernemers zijn alleen nieuwe cijfers over 2014 berekend en het effect is dat er een kleine breuk in deze indicatoren is ten opzichte van de cijfers over 2010 t/m 2013 als gevolg van bovengenoemde punten 1 en 2. Die punten hebben geen effect op de onderwijsindicatoren, dus daar is geen sprake van een kleine breuk. Voor alle overige indicatoren geldt dat de in 2016 gepubliceerde cijfers over alle verslagjaren de eerder gepubliceerde cijfers vervangen.

⁵⁾ Nationale Energieverkenning 2016, ECN, PBL, CBS en RVO.nl, 2016.

1.4 Indeling rapport

Dit rapport begint in hoofdstuk 2 met een algemene beschrijving van de methode voor de afbakening van de topsectoren. Daarnaast geeft dit hoofdstuk een overzicht van de afbakening per topsector. In hoofdstuk 3 bespreken we de methode voor de afbakening van de topsectoren voor de onderwijsindicatoren. De beschrijving van alle specifieke indicatoren komt aan bod in hoofdstuk 4. Voor elke indicator geven we aan wat de bron is, wat de definitie is, welke aandachtspunten er zijn bij de interpretatie van de uitkomsten en – indien van toepassing – welke veranderingen er zijn ten opzichte van de meting uit 2015. Hoofdstuk 5 behandelt de weegmethode en de methode voor het berekenen van het 'topsector totaal'-cijfer. In hoofdstuk 6 wordt de methode voor het berekenen van de indicatoren over R&D en innovatie besproken, gevolgd door de methode voor groene groei indicatoren in hoofdstuk 7. Hoofdstuk 8 geeft een toelichting op de gehanteerde begrippen en afkortingen. Het rapport sluit af met een uitgebreide tabellenset met de uitkomsten voor alle indicatoren.

2.

Afbakening

topsectoren

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven we de afbakening van de topsectoren zoals gehanteerd in de Monitor topsectoren 2016. Deze afbakening is tot stand gekomen in samenspraak met het ministerie van EZ en sluit zoveel mogelijk aan bij de definities in de adviesrapporten van de topteam. De afbakening van zeven topsectoren is in deze editie van de monitor voor alle topsectoren exact gelijk aan de vorige. De afbakening van de andere twee topsectoren is gewijzigd: dit is het geval voor Creatieve industrie en Energie. Hieronder beschrijven we eerst de methode voor de afbakening van de topsectoren in het algemeen. Daarna gaan we er per topsector dieper op in.

2.2 Methode afbakening topsectoren

Standaard Bedrijfsindeling als basis

De topsectoren zijn zo veel mogelijk op basis van de Standaard Bedrijfsindeling 2008 (SBI 2008) afgebakend.¹⁾ Het gebruik van de SBI voor de afbakening van de topsectoren heeft de volgende voordelen:

- De SBI wordt binnen en buiten CBS veel gebruikt, waardoor er veel mogelijkheden zijn voor het samenstellen van indicatoren met behulp van één afbakening.
- De SBI is gebaseerd op een internationale indeling. De SBI bestaat uit vijf verschillende niveaus, waarbij de eerste vier niveaus van de SBI gelijk zijn binnen de Europese Unie (EU). Hierdoor is het in principe mogelijk om internationaal vergelijkbare cijfers samen te stellen. Dit is echter wel afhankelijk van de mate van detail bij publicatie van gegevens door internationale instellingen.
- De indeling is stabiel en wordt slechts één keer in elke 15 tot 20 jaar aangepast aan wijzigingen in de economische structuur. De laatste ingrijpende wijziging heeft in 2008 plaatsgevonden. De indeling zal nu dus voor meerdere jaren hetzelfde blijven, wat het eenvoudiger maakt om indicatoren over meerdere jaren samen te stellen en te vergelijken.

Hoewel de SBI een vrij gedetailleerde classificatie is, kunnen niet alle topsectoren volledig op basis hiervan worden afgebakend. Sommige SBI-codes zijn namelijk te breed om onderscheid te kunnen maken tussen bedrijven die wel en niet binnen een topsector vallen. Wanneer we in een dergelijk geval de gehele SBI-code zouden meenemen in de afbakening, zou er te veel statistische 'ruis' ontstaan door bedrijven die, volgens de inzichten van de topteam en het beleid, niet tot de topsector behoren.

Alle topsectoren zijn in eerste instantie volledig op basis van SBI afgebakend. Deze afbakening is besproken met het ministerie van EZ. In overleg is bepaald voor welke topsectoren een SBI-afbakening voldoende is en voor welke topsectoren aanvullend maatwerk nodig is. Uiteindelijk kunnen vier topsectoren volledig op basis van de SBI afgebakend worden:

- Agri&food;
- Chemie;

¹⁾ Meer informatie over de SBI is te vinden op de CBS-website.

- High tech systemen en materialen;
- Life sciences & health;

Voor de overige vijf sectoren is aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau nodig:

- Creatieve industrie;
- Energie;
- Logistiek;
- Tuinbouw en uitgangsmaterialen;
- Water.

Aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau

Voor de topsectoren die niet volledig op basis van SBI kunnen worden afgebakend, is dus aanvullend maatwerk op bedrijfsniveau uitgevoerd. Hierbij zijn individuele bedrijven geselecteerd op basis van extra informatie over de topsector. Deze informatie is afkomstig uit secundaire bronnen, zoals ledenlijsten van brancheverenigingen. Een voorbeeld is dat we bedrijven uit de Gaming industrie aan de Creatieve industrie hebben toegevoegd op basis van de ledenlijst van de Dutch Gaming Association (DGA). Daarnaast hebben we waar mogelijk aanvullende criteria opgesteld waaraan bedrijven moeten voldoen. Bijvoorbeeld: van de ledenlijst worden alleen bedrijven in een bepaalde SBI-code geselecteerd. Dit resulteert uiteindelijk in een complete lijst maatwerkbedrijven voor de vijf maatwerktopsectoren. Per verslagjaar, dus van 2010 tot en met 2014, zijn aparte maatwerklijsten bijgehouden.

Om deze maatwerkbedrijven daadwerkelijk toe te voegen aan de topsectorafbakening hebben we deze lijst met maatwerkbedrijven op basis van Kamer van Koophandel (KvK)-nummer en naam, adres, woonplaats (NAW)-gegevens gekoppeld aan het Algemeen Bedrijven Register (ABR) van CBS. Elk bedrijf in het ABR heeft een uniek identificeerbaar nummer op basis waarvan koppeling met alle bedrijfsstatistieken binnen CBS mogelijk is. Zo kunnen de indicatoren ook voor de maatwerkbedrijven berekend worden. Bij het bepalen van de maatwerkafbakening in het ABR hebben we de volgende beslisregels gehanteerd:

- De bedrijfseenheid van het ABR vormt de statistische eenheid voor de afbakening van topsectoren. We hebben hiervoor gekozen, omdat de bedrijfseenheid ook de statistische eenheid voor vrijwel alle bedrijfsstatistieken binnen CBS is. Deze beslisregel houdt in dat bedrijven in zijn geheel wel of niet tot een afbakening gerekend worden. De subsector *Duurzame energie: niet-exploitatiefase* (topsector Energie) vormt hierop een uitzondering. Hier wordt voor een aantal indicatoren aangesloten bij de NEV, waar wel delen van bedrijven zijn toebedeeld aan de topsector (zie afbakening Energie in paragraaf 2.7).
- Van een bedrijf in het ABR dat uit meerdere bedrijfseenheden bestaat, worden alleen de relevante bedrijfseenheden meegenomen. Als een bedrijf in het ABR geregistreerd is als een lokale bedrijfseenheid (lokale vestiging van de bedrijfseenheid), nemen we de gehele bedrijfseenheid mee. De SBI en NAW gegevens zijn hiervoor leidend.
- Bedrijven worden alleen meegenomen als deze op peilmoment 1 december van een verslagjaar in het ABR teruggevonden worden. Dat lukt niet voor alle bedrijven die voorkomen op de ledenlijsten. Een belangrijke reden hiervoor is dat het peilmoment van de ledenlijsten niet altijd gelijk is aan het verslagjaar. Zie hiervoor ook paragraaf 2.3.

- Binnen een topsector mogen geen dubbeltellingen voorkomen en daarom heeft binnen een topsector de SBI-afbakening voorrang boven de maatwerkafbakening. Dit houdt in dat als een bedrijf al is meegenomen in de SBI-afbakening, deze niet meegenomen wordt in de maatwerkafbakening.

2.3 Algemene aandachtspunten afbakening

De methode voor de CBS-afbakening kent een aantal aandachtspunten waar rekening mee gehouden dient te worden bij het gebruik hiervan voor onderzoek:

- *De SBI is een typering van hoofdactiviteit.* Bedrijven worden in het ABR naar SBI ingedeeld op basis van economische hoofdactiviteit. Dit houdt in dat een bedrijf dat in meerdere sectoren actief is, aan één sector wordt toegedeeld. Hierdoor kunnen bedrijven ontbreken die slechts gedeeltelijk actief zijn in een topsector. Op basis van hoofdactiviteit kunnen bedrijven namelijk aan een andere sector zijn toegedeeld die niet wordt meegenomen in de afbakening. Een andere mogelijke vertekening betreft de bedrijven waarvan de hoofdactiviteit weliswaar tot een topsector behoort, maar die daarnaast ook in andere sectoren actief zijn. Deze nevenactiviteiten worden 'ten onrechte' ook meegerekend in de cijfers over de topsectoren. Dit aandachtspunt wordt ten dele ondervangen door het gebruik van maatwerkafbakeningen voor enkele topsectoren.
- *Overlap topsectoren.* Sommige SBI's en bedrijven komen in meerdere topsectoren voor. De totalen van de afzonderlijke topsectoren kunnen dus niet opgeteld worden tot een 'topsector totaal'-cijfer. Dit levert een overschatting op. Bij het berekenen van een totaal voor de topsectoren wordt voor deze overlap gecorrigeerd (zie hoofdstuk 5).
- *Onderwijsinstellingen:* Onderwijsinstellingen worden in principe niet meegenomen in de afbakening. Reden hiervoor is dat deze over het algemeen niet in hun geheel aan één topsector zijn toe te kennen, en relevante 'deel'-instellingen in het ABR niet te onderscheiden zijn.

Aandachtspunten met betrekking tot het maatwerk:

- *Kwaliteit bedrijvenlijsten.* Voor het maatwerk zijn aanvullende bronnen gebruikt. Dit zijn bijvoorbeeld lijsten van bedrijven die lid zijn van relevante brancheverenigingen of bedrijvenplatforms. Deze lijsten hebben niet als primair doel de topsectoren af te bakenen. Deze zijn in overleg echter wel voor dit doel ingezet. Dit leidt ertoe dat aan de ene kant relevante bedrijven kunnen ontbreken en dat aan de andere kant minder relevante bedrijven juist wel kunnen voorkomen. CBS heeft geen invloed op welke bedrijven op deze lijsten terechtkomen. Om zo goed mogelijk gebruik te maken van de lijsten, zijn beslisregels opgesteld om met de grootste kans de juiste bedrijven te selecteren.
- *Peilmoment bedrijvenlijsten.* De bedrijvenlijsten die bij het maatwerk zijn gebruikt hebben niet altijd betrekking op het verslagjaar waarvoor deze zijn gebruikt in de Monitor topsectoren. Belangrijke reden was dat deze niet altijd beschikbaar waren voor het juiste verslagjaar. We hebben hier zo goed mogelijk voor proberen te

corrigeren door te kijken naar fusies, overnames en dergelijke. Dergelijke correcties zijn niet in alle gevallen mogelijk. In dat geval is uitgegaan van de bedrijvenlijst die het dichtst bij het verslagjaar ligt.

- *Koppeling lijst maatwerkbedrijven met het ABR.* Deze koppeling is niet altijd eenduidig. Zo bestaan grote bedrijven vaak uit meerdere bedrijfseenheden in het ABR. Voor deze bedrijven staat niet per definitie vast welke bedrijfseenheid relevant is voor de topsector. Een ander probleem betreft de kleine bedrijven waarbij gegevens op de ledenlijsten ontbreken of inconsistent zijn met gegevens in het ABR. In dit soort gevallen is per individueel bedrijf een keuze gemaakt om deze wel of niet mee te nemen in de afbakening op basis van de informatie die voor dat bedrijf beschikbaar was.

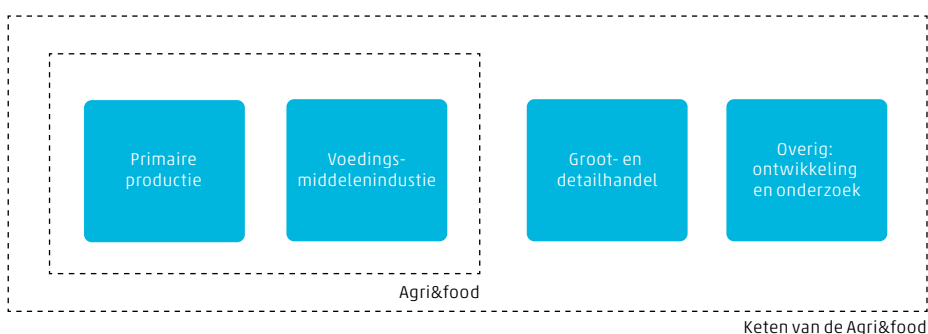
2.4 Afbakening Agri&food

Agri&food

In de Agri&food draait het om de voedselketen. De kern van de Agri&food bestaat uit de primaire productie van (grondstoffen voor) levensmiddelen en de verwerking hiervan in de voedingsmiddelenindustrie. Bij de subsector Primaire productie moet met name gedacht worden aan de kleine boerenbedrijven op het gebied van akkerbouw en het fokken en houden van dieren. De verwerking van onder andere vlees, zuivel, suiker, groente en fruit en verschillende halffabricaten behoort tot de subsector Voedingsmiddelenindustrie.

Daarnaast wordt vaak ook de keten om deze twee kernactiviteiten heen tot de topsector Agri&food gerekend. Het gaat dan om de speciaal voor voedingsmiddelen bestemde logistiek, handel en financiële dienstverlening en onderzoek en ontwikkeling op het gebied van de landbouw en de voedingsmiddelenindustrie.

2.4.1 Grafische weergave van de topsector Agri&food

De afbakening van de topsector Agri&food is volledig op de SBI 2008 gebaseerd. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.4.2 Overzicht afbakening topsector Agri&food

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk	
Primaire productie	Teelt van granen, peulvruchten en oliehoudende zaden	01.11		x		
	Teelt van groenten en wortel- en knolgewassen	01.13		x		
	Fokken en houden van dieren	01.40		x		
	Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren	01.50		x		
	Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw	01.61		x		
	Dienstverlening voor het fokken en houden van dieren	01.62		x		
	Behandeling van gewassen na oogst	01.63		x		
	Jacht	01.70		x		
	Visserij en kweken van vis en schaaldieren	3		x		
	Voedingsmiddelen-industrie	Vervaardiging van voedingsmiddelen	10		x	
Vervaardiging van dranken		11		x		
Groot- en detailhandel	Handelsbemiddeling in landbouwproducten, levende dieren en grondstoffen voor textiel en voedingsmiddelen	46.11		x		
	Groothandel in granen, oliën, zaden en veevoer. Exclusief groothandel in ruwe tabak.	46.21 (behalve 46.21.7)		x		
	Groothandel in levende dieren	46.23		x		
	Groothandel in huiden, vellen, leer en half-fabricaten van leer	46.24		x		
	Groothandel in voedings- en genotmiddelen. Exclusief groothandel in tabaksproducten.	46.3 (behalve 46.35)		x		
	Groothandel in landbouwmachines, werktuigen en tractoren	46.61		x		
	Groothandel in machines voor de voedings- en genotmiddelenindustrie	46.68.2		x		
	Supermarkten en dergelijke winkels met een algemeen assortiment voedings- en genotmiddelen	47.11		x		
	Gespecialiseerde winkels in voedings- en genotmiddelen. Exclusief winkels in tabaksproducten	47.2 (behalve 47.26)		x		
	Markthandel in voedings- en genotmiddelen	47.81		x		
	Eet- en drinkgelegenheden	56		x		
	Overig	Vervaardiging kunstmeststoffen en stikstofverbindingen	20.15		x	
		Vervaardiging verdelgingsmiddelen en overige landbouwchemicaliën	20.20		x	
Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw		28.30		x		
Vervaardiging van machines voor de productie van voedings- en genotmiddelen		28.93		x		
Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen		72.11.1		x		
Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)		72.19.1		x		

Aandachtspunten afbakening

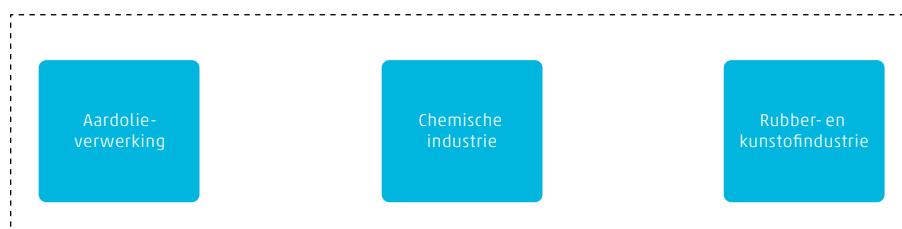
- Tussen de topsectoren Agri&food en Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal bestaat overlap. Tot beide topsectoren behoort bijvoorbeeld de teelt van groenten, wortel- en knolgewassen (SBI 01.13), de groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten (SBI 46.21.2), de groothandel in groenten- en fruit (SBI 46.31.1) en biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen (SBI 72.11.1).

2.5 Afbakening Chemie

Chemie

De chemische industrie maakt grondstoffen en producten die terug te vinden zijn in bijna alle voorwerpen om ons heen. Denk aan bijvoorbeeld kunststoffen, maar ook aan coatings die hout of metaal beschermen, waardoor ze langer meegaan. Ook cosmetica, kleurstoffen en metalen berusten allemaal op chemische kennis. De topsector Chemie is verdeeld in drie subsectoren: Aardolieverwerking, Chemische industrie, en Rubber- en kunststofindustrie. Binnen de subsector Aardolieverwerking vallen alle activiteiten rondom de verwerking van aardolie, waaronder raffinage. De subsector Chemische industrie omsluit vele activiteiten, zoals de vervaardiging van industriële gassen, chemicaliën, reinigingsmiddelen, kunstmatige vezels, en kleurstoffen. Binnen de Rubber- en kunststofindustrie vallen niet alleen de productie van rubber en kunststof, maar ook de vervaardiging van producten zoals banden, buizen, verpakkingsmiddelen en bouwmaterialen. Om overlap met de topsector Life sciences & health te voorkomen, wordt de farmaceutische industrie niet tot de topsector Chemie geteld.

2.5.1 Grafische weergave van de topsector Chemie

De afbakening van de topsector Chemie is volledig op de SBI 2008 gebaseerd. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.5.2 Overzicht afbakening topsector Chemie

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Aardolie-verwerking	Vervaardiging van cokesovenproducten en aardolieverwerking	19		x	
Chemische industrie	Vervaardiging van chemische producten	20		x	
Rubber- en kunststof-industrie	Vervaardiging van producten van rubber en kunststof	22		x	

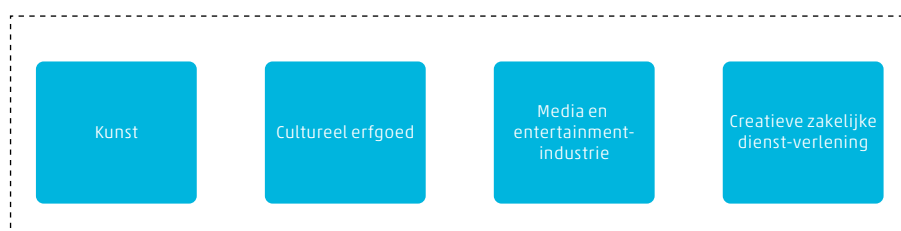
2.6 Afbakening Creatieve industrie

Creatieve industrie

De Creatieve industrie is al jaren één van de snelst groeiende sectoren van de Nederlandse economie. De Creatieve industrie is onder te verdelen in vier subsectoren: Kunst (o.a. podiumkunsten en scheppende kunst), Cultureel erfgoed (o.a. musea en monumentenzorg), Media en entertainmentindustrie (o.a. televisie- en radio-omroepen, platen- en filmmaatschappijen en gameontwikkelaars) en Creatieve zakelijke dienstverlening (o.a. mode, ontwerpers, architecten en reclamebureaus).

De Creatieve industrie omvat een uiteenlopende verzameling sectoren waarin de initiële creatie centraal staat: het creëren van vorm, betekenis of symbolische waarde. Ook de manier waarop zij die activiteiten vormgeven, het creatieve innovatieproces, speelt een belangrijke rol. Als topsector gaat het om bedrijven die vooral hun bestaansredenen vinden in creativiteit, innovatie en ondernemerschap. Vooral in de subsectoren Kunst en Cultureel erfgoed speelt het winsttoegmerk een minder grote rol dan in andere topsectoren.

2.6.1 Grafische weergave van de topsector Creatieve industrie

De afbakening van de topsector Creatieve industrie is grotendeels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau op basis van relevante ledenlijsten. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.6.2 Overzicht afbakening topsector Creatieve industrie

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Kunst	Beoefening van podiumkunst	90.01.1		x	
	Producenten van podiumkunst	90.01.2		x	
	Dienstverlening voor uitvoerende kunst	90.02		x	
	Schrijven en overige scheppende kunst	90.03		x	
Cultureel erfgoed	Overige culturele uitleencentra en openbare archieven	91.01.9		x	
	Musea	91.02.1		x	
	Monumentenzorg	91.03		x	
Media en entertainment-industrie	Uitgeverijen	58		x	
	Productie en distributie van films en televisie-programma's; maken en uitgeven van geluids-opnamen	59		x	
	Fotografie	74.20.1		x	
	Muziekmaatschappijen Uitgevers van:		Ledenlijst NVPI		x
	- audiovisuele content op digitale media en online				
	- games en andere interactieve software				
	Gaming industrie		Ledenlijst DGA		x
Creatieve zakelijke dienstverlening	Public relationsbureaus	70.21		x	
	Architectenbureaus	71.11		x	
	Reclamebureaus	73.11		x	
	Industrieel ontwerp en vormgeving	74.10		x	
	Digitale bureaus		Ledenlijst DDA		x

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Nederlandse Vereniging van Producenten en Importeurs van beeld- en geluidsdragers (NVPI): De NVPI is de branchevereniging van de entertainmentindustrie en vertegenwoordigt het merendeel van de Nederlandse muziekmaatschappijen, uitgevers van audiovisuele content op digitale media en online en uitgevers van games en andere interactieve software.²⁾
- Ledenlijst Dutch Gaming Association: De DGA richt zich op een ieder die een professionele belangstelling heeft in games en die in Nederland is gevestigd.³⁾
- Ledenlijst Dutch Digital Agencies: De DDA is de branchevereniging en kennisorganisatie van de beste digitale bureaus. Gezamenlijk vertegenwoordigen ze de Nederlandse digitale industrie.⁴⁾

Beslisregels maatwerk

- *Muziekmaatschappijen; Uitgevers van audiovisuele content op digitale media en online en games en andere interactieve software*
Alle bedrijven op de ledenlijst NVPI worden meegenomen met uitzondering van holdings (SBI 64.20 en 70.10).

²⁾ www.nvpi.nl

³⁾ www.dutchgamesassociation.nl

⁴⁾ www.dutchdigitalagencies.com

- *Gaming industrie*
Alle bedrijven van de ledenlijst DGA worden meegenomen met uitzondering van:
 - Opleidingsinstituten zoals hogescholen en universiteiten (SBI 85);
 - Advocatenkantoren (SBI 69.10);
 - Boekhoudkantoren (SBI 69.20).
- *Digitale bureaus*
Alle bedrijven op de ledenlijst DDA worden meegenomen met uitzondering van holdings (SBI 64.20 en 70.10).

Aandachtspunten afbakening

- De creatieve mode-industrie kan op basis van SBI en ledenlijsten niet volledig worden afgebakend. Een deel van de creatieve mode-industrie valt binnen de SBI 74.10 (Industrieel design en vormgeving) die een onderdeel is van de afbakening van de Creatieve industrie. Maar binnen de SBI's voor industrie, groothandel en detailhandel zijn geen aparte categorieën voor de creatieve mode-industrie te onderscheiden. Dit onderdeel van de Creatieve industrie wordt daarom waarschijnlijk onderschat in de Monitor topsectoren.

2.7 Afbakening Energie

Energie

De groeiende vraag naar (duurzame) energie biedt allerlei kansen voor de Energiesector, bijvoorbeeld op het gebied van opwekking, transport en het verhandelen van (duurzame) energie.

De topsector Energie kan worden onderverdeeld in twee soorten bedrijven. De eerste groep bestaat uit bedrijven op het gebied van energieproductie- en voorziening. Zij behoren tot de Energiesector in verband met winning, verwerking, productie, transport en handel van energie en elektriciteit. In de Monitor topsectoren zijn deze bedrijven terug te vinden in de subsectoren 'Aardgas' en de 'Gerelateerde activiteiten'. Dit zijn met name bedrijven die zich bezig houden met de traditionele energiebronnen. De tweede groep bedrijven behoort tot de subsector 'Duurzame energie: niet-exploitatiefase'. Bij de afbakening van deze subsector is aangesloten op de Nationale Energieverkenning.¹⁾ Voor de NEV zijn bedrijven geselecteerd die actief zijn in de keten rondom de productie van duurzame energie (niet-exploitatiefase), zoals bedrijven die zonnepanelen maken of de onderzoeksinstellingen die onderzoek doen naar nieuwe hernieuwbare energiebronnen. Indien indicatoren beschikbaar zijn vanuit de NEV, zijn deze voor de subsector Duurzame energie: niet-exploitatiefase opgenomen in de Monitor topsectoren. De overige indicatoren zijn op basis van bronmateriaal uit de NEV apart voor de Monitor topsectoren samengesteld.

¹⁾ In de NEV 2016 wordt deze subsector aangeduid als 'activiteiten uit investeringen in hernieuwbare energie en energiebesparing'. Voor de Monitor topsectoren handhaven we de 'oude' term 'duurzame energie: niet-exploitatiefase'. Nationale Energieverkenning 2016, ECN, PBL, CBS en RVO.nl, 2016.

2.7.1 Grafische weergave van de topsector Energie

De afbakening van de topsector Energie is gedeeltelijk gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. De afbakening van de subsector Duurzame energie: niet-exploitatiefase sluit aan bij de NEV en bestaat uit maatwerk. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.7.2 Overzicht afbakening topsector Energie

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Aardgas	Winning van aardgas	06.20		x	
	Productie van aardgas	35.20		x	
	Dienstverlening voor de winning van aardolie en aardgas	9.10		x	
	Productie van elektriciteit door thermische, kern- en warmtekrachtcentrales	35.11.1		x	
Duurzame energie Gerelateerde activiteiten	Niet-exploitatiefase		NEV		x
	Beheer en exploitatie van transportnetten voor elektriciteit, aardgas en warm water	35.12		x	
	Distributie van elektriciteit en gasvormige brandstoffen via leidingen	35.13		x	
	Handel in elektriciteit en in gas via leidingen	35.14		x	
	Productie en distributie van stoom en gekoelde lucht	35.30		x	
	Vervaardiging van batterijen en accumulatoren	27.2		x	
	Speur- en ontwikkelingswerk	72.11.3 72.19.2 72.19.9			

Topsector Energie in relatie tot de NEV

Afbakening 'duurzame energiesector'

De NEV beschrijft onder andere de economische aspecten van de energievoorziening in Nederland. De 'duurzame' energieactiviteiten (i.e. hernieuwbare energie en energiebesparing) die hierin beschreven worden, omvatten zowel exploitatieactiviteiten als activiteiten uit investeringen.²⁾

- **Activiteiten uit investeringen:** De bedrijven die actief zijn in waardeketens rondom de exploitatiefase, zoals de productie van hernieuwbare energiesystemen, R&D gericht op duurzame energietechnologieën, transport van windmolens, handel in biomassa. Ook bedrijven en instellingen die zich bezighouden met energiebesparing worden hierbij meegenomen.
- **Exploitatieactiviteiten:** winning, productie, omzetting, handel, opslag, transport en levering van hernieuwbare energie.

In de Monitor topsectoren zijn alleen de activiteiten uit investeringen vanuit de NEV meegenomen. De belangrijkste reden is dat hiervoor een lijst met bedrijven beschikbaar is. Voor de exploitatiefase bestaat geen complete lijst met bedrijven en zijn de uitkomsten in de NEV gebaseerd op ramingen die niet terug te leiden zijn naar individuele bedrijfseenheden. Voor de methodiek in de Monitor topsectoren die wordt gebruikt in de afbakening, de berekening van bepaalde indicatoren en berekening van het totaal topsectoren cijfer is het noodzakelijk dat informatie op bedrijfsniveau beschikbaar is.

Relatie tot de energiesector zoals gedefinieerd in de NEV

De NEV kent een brede afbakening van de energiesector waarin zowel de duurzame als niet-duurzame energie is meegenomen. Hieronder volgen kort de belangrijkste verschillen en overeenkomsten tussen de energiesector in de NEV en de topsector Energie in de Monitor topsectoren:

Overeenkomsten:

- De gaswinning en exploratie, de energienetwerken en de productie en handel in elektriciteit zijn onderdeel van zowel de topsector Energie als de energiesector in de NEV.
- De activiteiten in de waardeketen rondom hernieuwbare energie en energiebesparing zijn in beide publicaties meegenomen (duurzame energie niet-exploitatiefase in de Monitor topsectoren ofwel de activiteiten uit investeringen in hernieuwbare energie en energiebesparing in de NEV).

Verschillen:

- De raffinaderijen, oliewinning, benzinstations en groothandelaren in fossiele brandstoffen maken wel deel uit van de energiesector in de NEV maar zitten niet in de topsector Energie.
- De daadwerkelijke productie van hernieuwbare energie (exploitatiefase) zit wel in de energiesector in de NEV maar niet in de topsector Energie.
- De activiteiten in de waardeketen rondom conventionele energie zitten wel in de energiesector in de NEV maar niet in de topsector Energie.

²⁾ Voorheen in de NEV bekend als de niet-exploitatiefase.

Bronnen maatwerk

- NEV: lijst bedrijven voor de Duurzame energie: niet-exploitatiefase.

Beslisregels maatwerk

- *Duurzame energie: niet-exploitatiefase*
 - We nemen de complete lijst bedrijven over vanuit de NEV.
 - Enkele bedrijven die in deze subsector zitten, komen ook in de SBI-afbakening voor. We kiezen er dan voor om het berekende aandeel 'duurzaam' van die bedrijven bij de subsector duurzame energie mee te nemen en het overgebleven deel bij de subsector Aardgas of bij de subsector Gerelateerde activiteiten.
- *Speur- en ontwikkelingswerk*
 - We rekenen tot deze topsector: bedrijven binnen de SBI-codes 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen),

- 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.19.9 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de energiesector. Alleen bedrijven met minstens 2 werkzame personen worden meegenomen.
- Wanneer een bedrijf ook in de NEV voorkomt (subsector Duurzame energie), nemen we het bedrijf mee bij de subsector Duurzame energie en niet bij de subsector Gerelateerde activiteiten.

Aandachtspunten afbakening

- *Afbakening Duurzame energie: niet-exploitatiefase herzien in 2014.* Voor twee categorieën bedrijven zijn in de NEV de uitkomsten niet gebaseerd op microdata van individuele bedrijven, maar modelmatig bijgeschat. Het gaat om de isolatiewerkzaamheden en de installatie van zonne- en windenergie. Voor deze twee groepen bedrijven waren dus geen microdata beschikbaar. In praktijk betekent dit dat voor de indicatoren die niet direct uit de NEV zijn overgenomen, deze bedrijven niet in de uitkomsten zitten. In de tabellen waar hier sprake van is, is dat aangegeven met een voetnoot.
- *Aandelen Duurzame energie: niet-exploitatiefase.* De bedrijven op de lijst uit de NEV kunnen naast duurzame energie ook andere activiteiten ontplooien. Daarom zijn er in de NEV aandelen berekend die aangeven in welke mate een bedrijf zich bezighoudt met duurzame energie. Met deze aandelen is rekening gehouden in de indicatoren productie, toegevoegde waarde, werkzame personen, uitvoer van goederen, uitvoer van diensten, investeringen en werknemers voor deze subsector. Voor de overige indicatoren is dit conceptueel niet mogelijk. Een voorbeeld is de indicator voor oprichtingen. Een bedrijf wordt in zijn geheel wel of niet opgericht, een bedrijf kan niet gedeeltelijk opgericht worden. Voor de overige indicatoren wordt daarom geen rekening gehouden met de aandelen duurzame energie en is er voor deze subsector sprake van een bepaalde overschatting.

2.8 Afbakening High tech systemen en materialen

High tech systemen en materialen

De topsector High tech systemen en materialen ontwikkelt breed inzetbare, innovatieve producten en diensten voor industriële toepassingen. Kennis op het gebied van materialen en fotonica/optica speelt hierbij een belangrijke rol. Daarnaast maakt ICT een integraal onderdeel uit van de ontwikkelingen binnen de High tech systemen en materialen.

In de monitor omvat deze topsector hoofdzakelijk technologische activiteiten op het gebied van de metaalindustrie en de vervaardiging van machines, apparaten en transportmiddelen. Daarnaast wordt ook een deel van de keten om deze kernactiviteiten

heen tot de topsector gerekend. Het gaat dan om het ontwikkelen, produceren en uitgeven van software, de keuring en controle van machines en apparaten en onderzoek en ontwikkeling op het gebied van High tech systemen en materialen. De handel in High tech systemen en materialen producten wordt niet tot de topsector gerekend.

2.8.1 Grafische weergave van de topsector High tech systemen en materialen

De afbakening van de topsector High tech systemen en materialen is volledig gebaseerd op de SBI 2008. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.8.2 Overzicht afbakening topsector High tech systemen en materialen

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk	
Metaalindustrie	Vervaardiging van metalen in primaire vorm	24		x		
	Vervaardiging van reservoirs van metaal en van ketels en radiatoren voor centrale verwarming	25.2		x		
	Vervaardiging van stoomketels (geen ketels voor centrale verwarming)	25.3		x		
	Vervaardiging van wapens en munitie	25.4		x		
	Smeden, persen, stampen en profielwalsen van metaal; poedermetallurgie	25.5		x		
	Oppervlaktebehandeling en bekleding van metaal; algemene metaalbewerking	25.6		x		
	Vervaardiging van gereedschap	25.73		x		
	Vervaardiging van stalen vaten e.d.	25.91		x		
	Vervaardiging van artikelen van draad en van kettingen en veren	25.93		x		
	Vervaardiging van bouten, schroeven en moeren	25.94		x		
	Vervaardiging van overige producten van metaal n.e.g.	25.99		x		
	Reparatie van producten van metaal	33.11		x		
	Vervaardiging van machines en apparaten	Vervaardiging van computers en van elektronische en optische apparatuur	26		x	
		Vervaardiging van elektrische apparatuur	27		x	
Vervaardiging van overige machines en apparaten		28		x		
Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen		32.50		x		
Reparatie en onderhoud van machines		33.12		x		
	Reparatie van elektronische en optische apparatuur	33.13		x		

2.8.2 Overzicht afbakening topsector High tech systemen en materialen (slot)

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
	Reparatie van elektrische apparatuur	33.14		x	
	Reparatie van overige apparatuur	33.19		x	
	Installatie van industriële machines en apparatuur	33.2		x	
Vervaardiging van transport-middelen	Vervaardiging van rubberbanden en loopvlakvernieuwing	22.11		x	
	Vervaardiging van overige producten van kunststof	22.29		x	
	Vervaardiging van auto's	29.10		x	
	Carrosseriebouw	29.20.1		x	
	Vervaardiging van elektrische en elektronische onderdelen en toebehoren voor auto's	29.31		x	
	Vervaardiging van niet-elektrische en -elektronische onderdelen en toebehoren voor auto's	29.32		x	
	Vervaardiging van rollend spoor- en tramwagematerieel	30.20		x	
	Vervaardiging van vliegtuigen en onderdelen daarvoor	30.30		x	
	Vervaardiging van militaire gevechtsvoertuigen	30.40		x	
	Vervaardiging van transportmiddelen n.e.g.	30.9		x	
	Reparatie en onderhoud van vliegtuigen	33.16		x	
	Reparatie en onderhoud van overige transportmiddelen	33.17		x	
Overig	Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software	62.01		x	
	Technisch speur- en ontwikkelingswerk	72.19.2		x	
	Ingenieurs en overig technisch ontwerp en advies	71.12		x	
	Keuring en controle van machines, apparaten en materialen	71.20.2		x	

2.9 Afbakening Life sciences & health

Life sciences & health

De topsector Life sciences & health is een innovatieve en technologie-intensieve sector gericht op de gezondheid van mens en dier. Deze topsector bestaat uit de deelgebieden Farmacie (o.a. vervaardiging van farmaceutische producten en grondstoffen), Medische instrumenten (o.a. vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen, bestralingsapparatuur en van elektromedische en elektrotherapeutische apparatuur) en Onderzoek (o.a. medische laboratoria en al dan niet biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk).

Verskillende technologieën die aan de basis liggen van de topsector, zijn onder meer genomics, nanotechnologie, biotechnologie en bio-informatica. De topsector Life sciences & health is sterk verweven met andere topsectoren. Vooral de Agri&food en High tech systemen en materialen zijn van belang.

2.9.1 Grafische weergave van de topsector Life sciences & health

De afbakening van de topsector Life sciences & health is volledig gebaseerd op de SBI 2008. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.9.2 Overzicht afbakening topsector Life sciences & health

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Farmacie	Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten	21		x	
Medische instrumenten	Vervaardiging van bestralingsapparatuur en van elektromedische en elektrotherapeutische apparatuur	26.60		x	
	Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen	32.50		x	
Onderzoek	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van medische producten en farmaceutische processen en van voeding	72.11.2		x	
	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van gezondheid en voeding (niet biotechnologisch)	72.19.3		x	

Aandachtspunten afbakening

- Deze afbakening concentreert zich op Life sciences & health bedrijven en laat de publieke gezondheidszorg buiten beschouwing.

2.10 Afbakening Logistiek

Transport en opslag

Tot de Transport en opslag worden binnen de standaard bedrijfsindeling van CBS alle gespecialiseerde logistieke bedrijven gerekend. De sector Transport en opslag is in twee subsectoren opgedeeld. De subsector Transport en overslag richt zich voornamelijk op transport van goederen in alle mogelijke modaliteiten, zoals over de weg en het water. De tweede subsector richt zich op opslag, dienstverlening en supportactiviteiten. Hieronder vallen ook cargadoors, expediteurs en bedrijven die zich richten op ICT, advies en onderzoek op het gebied van logistiek. In deze paragraaf wordt de sectorale afbakening van de Transport en opslag beschreven. Dit houdt in dat logistieke activiteiten in de industrie, handel, retail (bijvoorbeeld distributiecentra in de groothandel), bouw en andere (top)sectoren niet zijn meegenomen.

Logistiek: een andere benadering

Logistiek kan op twee manieren benaderd worden, als sector of als functie. Tot de logistieke sector worden binnen de standaard bedrijfsindeling van CBS alle gespecialiseerde logistieke bedrijven gerekend: Transport en opslag. Binnen de topsector Logistiek zelf wordt logistiek echter als functie beschouwd. Als functie snijdt logistiek door sectorale classificaties heen. Het gaat dan om alle logistieke activiteiten die in het bedrijfsleven worden ontplooid. Denk bijvoorbeeld aan een distributiecentrum in de modesector, een bloemenveiling of een bedrijf(sonderdeel) in de chemie dat goederenstromen wereldwijd effectief en efficiënt aanstuurt. Logistiek is voor de meeste bedrijven een nevenactiviteit die niet goed te onderscheiden is van de overige activiteiten binnen het bedrijf. Voor de meeste indicatoren is het binnen de onderzoeksopzet van de monitor niet mogelijk een functionele benadering toe te passen. Daarom is CBS primair uitgegaan van de Sector Transport en opslag.

Logistiek functioneel

Om toch informatie te kunnen geven over de functionele topsector Logistiek, is een alternatieve benadering nodig. Voor een aantal indicatoren zijn aanvullende cijfers samengesteld. De basis hiervoor is een lijst met beroepen waarbij activiteiten verricht worden op het vlak van logistiek. Vervolgens is op basis van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) voor alle bedrijfssectoren bepaald welk deel van het aantal arbeidsjaren kan worden toegerekend aan deze logistieke beroepen. Ten slotte zijn aan de hand van deze aandelen cijfers voor de indicatoren productie, toegevoegde waarde en werkzame personen berekend. Deze functionele cijfers worden apart getoond.

2.10.1 Grafische weergave van de topsector Transport en opslag

De afbakening van de Transport en opslag is grotendeels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.10.2 Overzicht afbakening Transport en opslag

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Transport en overslag	Personenvervoer per spoor (geen tram of metro)	49.10			x
	Goederenvervoer per spoor	49.20		x	
	Goederenvervoer over de weg	49.4		x	
	Transport via pijpleidingen	49.50		x	
	Zee- en kustvaart (vracht-, tank- en sleepvaart)	50.20		x	
	Binnenvaart (vracht-, tank- en sleepvaart)	50.40		x	
	Goederenvervoer door de lucht	51.2		x	
	Post en koeriers	53		x	
Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	Opslag	52.1		x	
	Dienstverlening voor vervoer	52.2		x	
	ICT, advies en onderzoek		logistiek.nl		x

Bronnen maatwerk

- De bron voor het maatwerk in deze topsector is de leverancierslijst van Logistiek.nl.

Beslisregels maatwerk

- *Vervoer per spoor*
Goederen- en personenvervoer zijn niet goed van elkaar te onderscheiden in het ABR. Daarom zijn naast de SBI 49.20 (goederenvervoer per spoor) ook bedrijven uit SBI 49.10 (personenvervoer per spoor) waarvan duidelijk was dat deze aan goederenvervoer deden, meegenomen in de afbakening.
- *ICT, advies en onderzoek*
 - We selecteren de leveranciers op de ledenlijst van Logistiek.nl met de branche-focus 'Logistiek en transport' of 'Onbekend'.
 - Voor de verslagjaren 2010 en 2011 was het mogelijk bedrijven te selecteren in de categorieën 'Automatisering' en 'Diensten- adviesbureaus'. Vanaf verslagjaar 2012 bestond deze indeling niet meer en zijn in overleg met Logistiek.nl bedrijven geselecteerd in de categorieën: 'Auto ID & voice', 'Enterprise Resource Planning', 'Supply Chain Management', 'Transport en distributie' en 'Warehouse management systems'. Deze selectie moet een vergelijkbare groep bedrijven opleveren.

- Bedrijven met branchefocus 'Logistiek en transport' nemen we allemaal mee, exclusief holdings (SBI 64.20 en 70.10). Dit betekent dat we ook bedrijven meenemen die zich op basis van hun website op functionele logistiek lijken te richten en niet op de sectorale logistiek zoals afgebakend in bovenstaande tabel.
- Voor de leveranciers die geen branchefocus hebben opgegeven (branchefocus 'Onbekend') maken wij op basis van hun website een inschatting van hun branchefocus. Alleen bedrijven die zich richten op de sectorale of functionele logistiek nemen we mee.

Aandachtspunten afbakening

- Door een verandering in de indeling van de categorieën van de ledenlijst logistiek, wijkt de groep bedrijven die voor verslagjaren 2010 en 2011 zijn geselecteerd voor het maatwerk iets af van de bedrijven die vanaf verslagjaar 2012 zijn geselecteerd. Dit levert voor sommige indicatoren een trendbreuk op. De subsector Opslag, dienstverlening en supportactiviteiten zal vanaf 2012 voor een aantal indicatoren iets lagere uitkomsten laten zien.

2.11 Afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen

Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

De topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen omvat de gehele tuinbouwketen vanaf het bouwen van de kassen, het telen van de zaden tot aan het veilen van groenten, fruit en bloemen. De bedrijven uit de Tuinbouw en uitgangsmaterialen zijn in de monitor onderverdeeld in twee subsectoren. De eerste subsector, Primaire productie, bestaat uit alle bedrijven binnen de primaire productie van de Tuinbouw en uitgangsmaterialen, zoals de teelt van zaden, groenten en sierplanten. De bedrijven in de keten rondom de primaire productie zijn geclusterd in de subsector Overig. Deze subsector bestaat uit de toeleveranciers van de glastuinbouw zoals kassenbouwers, dienstverleners binnen de tuinbouw, behandelaars van zaden en gewassen na de oogst, groothandelaren en veilingen binnen de tuinbouw en tot slot speur- en ontwikkelingswerk ten behoeve van de tuinbouw.

De Monitor topsectoren beschrijft de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen volgens twee verschillende gezichtspunten. De informatie van CBS over deze topsector heeft een sectorale benadering. Dat wil zeggen dat de gegevens betrekking hebben op alle productieprocessen van de branches binnen de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Dat is inclusief de geproduceerde nevenactiviteiten door de

tuinbouw, zoals akkerbouwproductie door tuinbouwbedrijven. Deze werkwijze maakt de topsectoren onderling vergelijkbaar. Daarnaast worden cijfers getoond over de Tuinbouw en uitgangsmaterialen conform de Agrocomplex benadering van LEI Wageningen UR⁵⁾ (zie kader). In deze paragraaf wordt de sectorale afbakening van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen beschreven.

Tuinbouwcomplex

Het Tuinbouwcomplex omvat de tuinbouw, alsmede de bedrijven die hiermee samenhangen. Het LEI beschrijft de gehele keten, zowel primaire tuinbouw als de verwerking en distributie van deze tuinbouwproducten en diensten die hiervoor nodig zijn, zoals energie, kunstmest, veevoer en zakelijke dienstverlening. De LEI cijfers verschillen van de CBS cijfers door een andere conceptuele benadering van de toeleveranciers. Het LEI brengt de betekenis van toeleveranciers aan de tuinbouwbedrijven en afnemers van tuinbouwproducten namelijk in beeld via een input-outputmodel. Dat model gebruikt input-outputtabellen die de omvang van zakelijke transacties tussen sectoren laten zien. Deze methode is toepasbaar voor een beperkt aantal (kern)indicatoren uit de monitor.

2.11.1 Grafische weergave van de Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

De afbakening is grotendeels gebaseerd op basis van de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.11.2 Overzicht afbakening topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Primaire productie	Teelt van granen, peulvruchten en oliehoudende zaden → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.11	Ledenlijst Plantum		
	Teelt van groenten en wortel- en knolgewassen	01.13		X	
	Teelt van eenjarige gewassen	01.19		X	
	Druiventeelt	01.21		X	
	Teelt van pit- en steenvruchten	01.24		X	
	Teelt van overige boomvruchten, kleinfruit en noten	01.25		X	
	Teelt van specerijgewassen en van aromatische en medicinale gewassen	01.28		X	

⁵⁾ Zie agrimatie.nl

2.11.2 Overzicht afbakening topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal (slot)

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk
Overig	Teelt van overige meerjarige gewassen	01.29		X	
	Teelt van sierplanten	01.30		X	
	Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren → plantaardig uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.50	Ledenlijst Plantum		
	Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.61	Ledenlijst Plantum		
	Behandeling van gewassen na de oogst → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	01.63	Ledenlijst Plantum		
	Behandeling van zaden voor vermeerdering Bedrijven uit de sector plantaardig uitgangsmateriaal (veredeling, vermeerdering, opkweek, machines e.a. materialen, handel) Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum (voor zover nog niet in andere SBI's)	01.64	Ledenlijst Plantum		X
	Groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten	46.21.2			X
	Groothandel in akkerbouwproducten en veevoeder algemeen assortiment → glastuinbouw, uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijsten AVAG en Plantum	46.21.8	Ledenlijsten AVAG en Plantum		
	Groothandel in overige akkerbouwproducten → uitgangsmateriaal Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst Plantum	46.21.9	Ledenlijst Plantum		
	Groothandel in bloemen en planten	46.22			X
	Groothandel in groenten en fruit	46.31.1			X
	Toeleveranciers uit de sector glastuinbouw (kassenbouw, installatie, machines e.a. materialen, handel) Maatwerk: Bedrijven van ledenlijst AVAG (voor zover nog niet in andere SBI's)		Ledenlijst AVAG		
	Veilingen van landbouw- tuinbouw- en visserijproducten Maatwerk: Veilingen tuinbouw	82.99.1	Alleen tuinbouw		
	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerken behoeve van agrarische producten en processen	72.11.1	Alleen plantaardig		
	Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen	72.11.3	Alleen plantaardig		
	Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)	72.19.1	Alleen plantaardig		
	Technisch speur- en ontwikkelingswerk	72.19.2	Alleen plantaardig		
	Overig speur- en ontwikkelingswerk op natuurwetenschappelijk gebied (niet biotechnologisch)	72.19.9	Alleen plantaardig		

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Plantum: Plantum is een branchevereniging voor bedrijven uit de sector plantaardig uitgangsmateriaal⁶⁾. De leden van Plantum zijn actief in veredeling, vermeerdering, opkweek en handel van zaden, bollen, knollen, stekken en jonge planten.
- Ledenlijst AVAG. AVAG is een brancheorganisatie van de Nederlandse kassenbouw- en installatiesector⁷⁾.

Beslisregels maatwerk

- *Primaire productie van tuinbouwproducten*
We rekenen graszaad en het uitgangsmateriaal voor de akkerbouwgewassen (inclusief poot aardappelen) ook tot de sector tuinbouw en selecteren hiervoor de bedrijven die lid zijn van Plantum plus een SBI-code 01.11 (Teelt van granen peulvruchten en oliehoudend zaden) of 01.50 hebben (Akker- en/of tuinbouw in combinatie met het fokken en houden van dieren).
- *Behandeling van plantaardig uitgangsmateriaal*
We selecteren alle bedrijven op de ledenlijst van Plantum die een SBI-code 01.61 (Dienstverlening voor de akker- en/of tuinbouw) of 01.63 (Behandeling van gewassen na de oogst) hebben.
- *Andere activiteiten op gebied van plantaardig uitgangsmateriaal (excl. groothandel)*
We selecteren bedrijven op de ledenlijst van Plantum met één van de volgende SBI-codes:
 - 16.24 Vervaardiging van houten emballage
 - 28.30 Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw
 - 28.93 Vervaardiging van machines voor de productie van voedings- en genotmiddelen
 - 62.01 Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software
 - 72.19.2 Technisch speur- en ontwikkelingswerk
 - 72.19.3 Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van gezondheid en voeding (niet biotechnologisch)
- *Kassenbouw en installatiebouw (exclusief groothandel)*
We selecteren bedrijven op de ledenlijst van AVAG met één van de volgende SBI-codes:
 - 22.21 Vervaardiging van platen, folie, buizen en profielen van kunststof
 - 23.99 Vervaardiging van overige producten van beton, gips en cement
 - 25.11 Vervaardiging van metalen constructiewerken en delen daarvan
 - 25.21 Vervaardiging van ketels en radiatoren voor centrale verwarming
 - 25.99 Vervaardiging van overige producten van metaal n.e.g.
 - 26.51 Vervaardiging van meet-, regel-, navigatie- en controleapparatuur
 - 28.15 Vervaardiging van tandwielen, lagers en overige drijfwerkelementen
 - 28.22 Vervaardiging van hijs-, hef- en transportwerktuigen
 - 28.25 Vervaardiging van machines en apparaten voor industriële koeltechniek en klimaatregeling
 - 28.30 Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw

⁶⁾ www.plantum.nl

⁷⁾ www.avag.nl

- 33.22.1 Installatie van machines voor algemeen gebruik (geen gereedschap)
- 41.20 Algemene burgerlijke en utiliteitsbouw
- 43.21 Elektrotechnische bouwinstallatie
- 43.22 Loodgieters- en fitterswerk; installatie van sanitair en van verwarmings- en luchtbehandelingsapparatuur
- 43.29 Overige bouwinstallatie
- 62.01 Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software
- *Groothandel en handelsbemiddeling*

We selecteren alle bedrijven met een SBI code 46.21.2 (Groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten), 46.22 (Groothandel in bloemen en planten) en 46.31.1 (Groothandel in groenten en fruit). Binnen de SBI-code 46.11 zijn de grotere bedrijven (40 werknemers of meer) geselecteerd die aan handelsbemiddeling doen ten behoeve van de tuinbouw. Daarnaast worden ook bedrijven van de ledenlijsten van AVAG en Plantum geselecteerd als ze één van de volgende SBI-codes hebben:

 - 46.11 Handelsbemiddeling in landbouwproducten, levende dieren en grondstoffen voor textiel en voedingsmiddelen
 - 46.21.8 Groothandel in akkerbouwproducten en veevoeder algemeen sortiment
 - 46.21.9 Groothandel in overige akkerbouwproducten
 - 46.61 Groothandel in landbouwmachines, werktuigen en tractoren
 - 46.69.2 Groothandel in machines en apparaten voor warmte-, koel- en vriestechiek
 - 46.69.4 Groothandel in appendages, technisch toebehoren e.d.
 - 46.69.9 Groothandel in overige machines, apparaten en toebehoren voor industrie en handel n.e.g.
 - 46.73.4 Groothandel in vlakglas
 - 46.73.8 Groothandel gespecialiseerd in overige bouwmaterialen
 - 46.75.2 Groothandel in bestrijdingsmiddelen en kunstmeststoffen
- *Tuinbouwveilingen*

Binnen de SBI-code 82.99.1 (Veilingen van landbouw- tuinbouw- en visserijproducten) zijn bedrijven geselecteerd die aan veilingen doen ten behoeve van de tuinbouw.
- *Speur- en ontwikkelingswerk*

We rekenen tot deze topsector: de SBI-codes 72.11.1 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk ten behoeve van agrarische producten en processen), 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen), 72.19.1 (Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van landbouw en visserij (niet biotechnologisch)), 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.19.9 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) naar bedrijven die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Bedrijven binnen deze SBI-codes en die op de ledenlijst van Plantum staan worden meegenomen als het aantal werkzame personen minstens 2 is.

Aandachtspunt afbakening

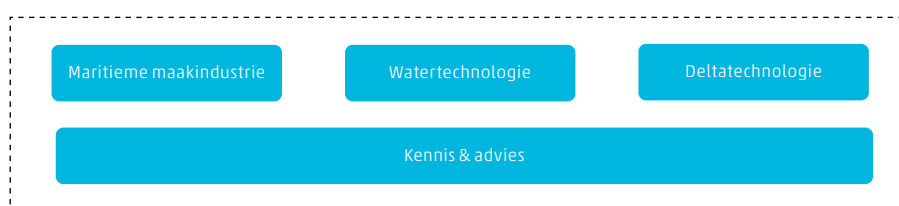
- Tussen de topsectoren Agri&food en Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal bestaat overlap. Tot beide topsectoren behoort bijvoorbeeld de teelt van groenten, wortel- en knolgewassen (SBI 01.13), de groothandel in zaden, pootgoed en peulvruchten (SBI 46.212), de groothandel in groenten- en fruit (SBI 46.311) en biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van agrarische producten en processen (SBI 72.111).

2.12 Afbakening Water

Water

Nederland is in meerdere opzichten onlosmakelijk verbonden met water. De topsector Water beslaat dan ook bedrijven uit sterk verschillende deelgebieden. De eerste is de subsector Maritieme maakindustrie. Hierbij gaat om scheepswerven voor scheepsbouw of scheepsreparatie. Tot deze subsector behoren ook de leveranciers van de schepenbouwers en -reparateurs. Het onderwerp van de subsector Watertechnologie is drinkwater. Deze subsector zorgt door de winning, de distributie en de zuivering van water voor schoon en voldoende drinkwater voor de bevolking. Ten derde is er de subsector Deltatechnologie. Zonder de deltatechnologie zou het Nederland van vandaag een stuk kleiner zijn. Voornamelijk vanwege de deltawerken staat Nederland op het gebied van water op de kaart. Voor alle genoemde deelgebieden is onderzoek en specialistische kennis nodig. Dit is geclusterd in het vierde deelgebied, de subsector kennis en advies. De topsector Water omvat hiermee een breed scala aan activiteiten.

2.12.1 Grafische weergave van de topsector Water

De afbakening van de topsector Water is deels gebaseerd op de SBI 2008, aangevuld met maatwerk op bedrijfsniveau. In onderstaand overzicht is de afbakening verder uitgewerkt.

2.12.2 Overzicht afbakening topsector Water

Subsector	SBI 2008-beschrijving	SBI 2008	Secundaire bron	Gehele SBI	Maatwerk	
Maritieme maakindustrie	Bouw van schepen en drijvend materieel	30.11		X		
	Bouw van sport- en recreatievaartuigen	30.12		X		
	Reparatie en onderhoud van schepen	33.15		X		
	Dienstverlening winning van aardgas	09.10			x	
	Maatwerk: Offshore industrie Geen SBI Maatwerk: Toeleveranciers van maritieme sector			Ledenlijst Scheeps-bouw NL		x
Watertechnologie, watervoorziening en afvalwater-behandeling	Winning en distributie van water	36.00		X		
	Afvalwaterinzameling en -behandeling Maatwerk: Enkel private sector	37.00				
	Behandeling van onschadelijk afval Maatwerk: grondstofterugwinning (fosfaat). Productie van apparaten	38.21				MIT-Water TKI-Water- technologie
						x
Deltatechnologie	Leggen van rioleringen, buizen en pijpleidingen; aanleg van bronbemaling	42.21		X		
	Natte waterbouw	42.91		X		
	Bouw van kunstwerken	42.13			x	
Kennis en advies	Speur- en ontwikkelingswerk Kennisinstelling	72.11.3 72.19.2 72.19.9			x	
	Ingenieurs en overig technisch ontwerp en advies	71.12	Ledenlijst Scheeps-bouw NL MIT-Water TKI-Water- technologie NWP		x	

Bronnen maatwerk

- Ledenlijst Scheepsbouw Nederland (Scheepsbouw NL): Scheepsbouw NL is de gezamenlijke organisatie van Vereniging Nederlandse Scheepsbouwindustrie (VNSI) en Vereniging Holland Marine Equipment.⁸⁾
- Ledenlijst Netherlands Water Partnership (NWP): Het NWP is een publiek-private netwerkorganisatie⁹⁾.
- Lijst met voorlopige aanvragers TKI-regeling Watertechnologie: Om innovaties te stimuleren en economische waarde te creëren uit ontwikkelde kennis, is eind 2012 de TKI-regeling (Topconsortia Kennis en Innovatie) van kracht geworden. Voor elk van de clusters binnen de topsector Water zijn TKI's ingericht. Binnen de TKI Watertechnologie werken private partijen en kennisinstututen samen aan onderzoeksprojecten.
- Deelnemerslijst van Mkb Innovatiestimulering Topsector water (MIT-Water): De MIT is gericht op de negen topsectoren. Voor elke topsector is een budget beschikbaar. De topsector Water heeft gekozen om in 2014 ondersteuning aan het mkb op de volgende manieren mogelijk te maken: kennisvouchers, haalbaarheidsstudies en R&D samenwerkingsprojecten.

⁸⁾ Scheepsbouw.nl is niet meer actief. Voor de maatwerkafbakening 2014 zijn oude lijsten toegepast.

⁹⁾ www.nwp.nl

Beslisregels maatwerk

- *Offshore industrie*
Binnen de subklasse van de dienstverlening voor winning van aardolie en aardgas (SBI-code 09.10) zijn alleen bedrijven met industriële productie ten behoeve van offshore werkzaamheden meegenomen.
- *Toeleveranciers Maritieme maakindustrie*
Van de ledenlijst Scheepsbouw NL worden de bedrijven uit de industriële productie en de bouwnijverheid meegenomen. Dit zijn SBI-codes 19 t/m 32 (exclusief 30.11, 30.12) en SBI-codes 41, 42 en 43.
- *Afvalwaterinzameling en -behandeling*
De bestaande subklasse afvalwaterinzameling en -behandeling is te breed (SBI-code 37), de overheidsbedrijven (zoals waterschappen) hierin worden niet meegenomen.
- *Behandeling van onschadelijk afval*
De bestaande subklasse behandeling van onschadelijk afval is te breed (SBI-code 38.21), hieruit worden alleen bedrijven meegenomen die fosfaat terugwinnen uit afvalwater.
- *Productie van apparaten t.b.v. watertechnologie*
Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de deelnemerslijst MIT-Water en voorlopige aanvragers van de TKI-Watertechnologie. Van deze lijsten worden de bedrijven uit de industriële productie meegenomen (SBI-codes 19 t/m 32).
- *Bouw van kunstwerken*
De SBI-code bouw van kunstwerken (SBI-code 42.13) omvat bedrijven die actief zijn in de bouw van kunstwerken, zoals bruggen, tunnels, viaducten. Wij hebben binnen deze SBI via maatwerk gezocht naar bedrijven met toepassingen in de deltatechnologie en waterbouw. Hieronder vallen bedrijven die actief zijn bij de bouw van onder andere bruggen, tunnels, aquaducten, kademuren en sluizen.
- *Speur- en ontwikkelingswerk*
We rekenen tot deze topsector: de SBI-codes 72.11.3 (Biotechnologisch speur- en ontwikkelingswerk voor overige toepassingen), 72.19.2 (Technisch speur- en ontwikkelingswerk) en 72.199 (Overig natuurwetenschappelijk speur- en ontwikkelingswerk (niet biotechnologisch)) naar bedrijven met minstens 2 werkzame personen die speur- en ontwikkelingswerk doen ten behoeve van de watersector.
- *Ingenieurs en overig technisch ontwerp binnen de topsector*
Alle bedrijven op de ledenlijsten NWP en Scheepsbouw NL, op de deelnemerslijst MIT-water of op de lijst voorlopige aanvragers TKI-Watertechnologie en met SBI-code 71.12 (ingenieurs en overig technisch ontwerp) worden meegenomen.

Aandachtspunten afbakening

- In de Monitor topsectoren uit 2012 is voor de afbakening van de subklasse productie van apparaten t.b.v. watertechnologie gebruik gemaakt van de deelnemerslijst van IP watertechnologie (IPW). In 2011 is IPW echter afgesloten. Daarom is in de Monitor topsectoren uit 2014 (vanaf verslagjaar 2012) de IPW deelnemerslijst vervangen door twee alternatieve lijsten, namelijk de deelnemerslijst MIT-Water en de lijst met voorlopige aanvragers TKI-Watertechnologie. Hierdoor wijkt de afbakening van de topsector Water voor dit onderdeel vanaf verslagjaar 2012 af met de afbakening van verslagjaren vóór 2012.

- De topsector Water is een relatief kleine topsector waarvoor relatief veel maatwerk heeft plaatsgevonden. Om ervoor te zorgen dat de invloed van enkele grote bedrijven die op de maatwerklijsten voorkomen maar relatief weinig met Water te maken hebben niet onevenredig groot is en voor vertekening van de cijfers zorgt, is voor deze grote bedrijven een extra beslisregel toegepast. Alleen bedrijven van 250 of meer werkzame personen die op één van de vier maatwerklijsten (NWP, Scheepsbouw NL, MIT-Water en TKI-Watertechnologie) staan en waarvan uit hun jaarverslagen, bedrijfsprofiel en/of website blijkt dat hun activiteiten 50 procent of meer aan de topsector Water gerelateerd zijn, worden meegenomen in de afbakening van de topsector Water.

3.

**Afbakening
topsectoren**

onderwijs

3.1 Inleiding

Twee van de indicatoren die zijn opgenomen in de Monitor topsectoren gaan over het aantal inschrijvingen en behaalde diploma's voor opleidingen die relevant zijn voor de topsectoren. Het doel van deze indicatoren is te monitoren of er voldoende potentiële instroom is van goed opgeleid personeel voor de verschillende topsectoren. Voor het samenstellen van deze indicatoren over het onderwijs is een afbakening nodig van de onderwijsrichtingen die aan een topsector worden toegekend. De afbakening per topsector is gedaan aan de hand van de Standaard Onderwijsindeling (SOI).

Standaard Onderwijsindeling (SOI)

De SOI is een classificatie van opleidingen naar niveau en richting. De SOI is bedoeld als hulpmiddel voor het coderen en classificeren van opleidingen bij onderzoek, personeelsadministraties en andere registraties. CBS gebruikt de SOI voor het verwerken van opleidingsgegevens bij veel persoons- en huishoudensenquêtes en de vacature-enquête. De SOI is onderverdeeld in 7 niveaus en 454 richtingen. De SOI sluit volledig aan bij de International Standard Classification of Education (ISCED). De volledige classificatie van de meest recente SOI (2006) wordt weergegeven op de website van CBS.¹⁾

3.2 Methode afbakening topsectoren onderwijs

In dit hoofdstuk beschrijven we de afbakening van de sectoren op basis van de SOI. Elke topsector wordt beschreven in een apart hoofdstuk. De afbakening gebeurt in drie stappen:

1. Niveau

Ten eerste maken we een selectie van de niveaus die worden meegenomen in de afbakening. We nemen alleen het middelbaar beroepsonderwijs en het hoger onderwijs mee. Het niveau is af te leiden uit de eerste twee digits van de SOI, in de SOI indeling is dit niveau 4 tot en met 7. De niveaus worden later vertaald naar mbo, hbo en wo.

2. Richting

Per topsector beschrijven we welke richtingen worden meegenomen. Aan de hand van definitie van de topsector en de subsectoren zoals ook opgenomen bij de afbakening van de topsectoren op basis van de SBI, is gekeken naar de richtingen die aansluiten bij de topsector. Hiervoor is een top-down procedure toegepast. De SOI 2006 deelt de richting van een opleiding hiërarchisch in naar vier niveaus (laatste 4 digits van de SOI). Hierbij vormen de sectorgroepen het hoogste en de rubrieken het laagste aggregatieniveau (sectorgroep → subsector → rubrieksgroep → rubriek). Een voorbeeld van deze indeling is Techniek → Bouwkunde → Bouw →

¹⁾ <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/classificaties/onderwijs%20en%20beroepen/standaard-onderwijsindeling--soi--#id=opleidingsniveaus-van-de-soi-2006-0>

Metselen. Het uitgangspunt voor het afbakenen van de SOI per topsector vormde het subsector-niveau. Binnen een SOI subsector hebben we vervolgens de SOI-rubrieken geselecteerd die relevant zijn voor de betreffende topsector.

3. Afbakening

Daarnaast wordt vermeld of een rubriek volledig of slechts deels kan worden meegenomen. Wanneer een rubriek gedeeltelijk wordt meegenomen geven we aan welke opleidingen we dan meenemen. De afbakening is afgestemd met de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) en het ministerie van EZ. In de overzichten in dit hoofdstuk is de definitieve afbakening van de topsectoren op basis van SOI opgenomen waarover CBS, RVO en het ministerie van EZ overeenstemming hebben bereikt.

3.3 Algemene aandachtspunten afbakening onderwijs

Het is niet mogelijk om een onbetwist, objectief cijfer over het aantal inschrijvingen en diploma's per topsector vast te stellen. Ten eerste is er geen directe relatie tussen veel opleidingen en een topsector: het toekennen van opleidingen aan een specifieke topsector is subjectief. Daarnaast gaat lang niet iedere afgestudeerde aan de slag op het terrein van zijn of haar diploma. Door deze factoren wordt het trekken van een conclusie op basis van deze indicatoren over het onderwijs dan ook bemoeilijkt. Hoewel de absolute aantallen van inschrijvingen en diploma's per topsector minder geschikt zijn om conclusies uit te trekken, leent de methode zich echter wel om een ontwikkeling door de tijd te signaleren.

3.4 SOI-afbakening Agri&food

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Bouwkunde	63
– Procestechnologie	65
– Agrarisch	71
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77
– Gezondheidszorg	81
– Transport en logistiek	92

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.4.1 Overzicht SOI-afbakening Agri&food

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
5125	Procestechniek	Deels	Biotechniek
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5182	Biochemie	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Deels	Koeltechniek
6511	Levensmiddelen algemeen	Integraal	
6512	Vlees, vis	Integraal	
6513	Zuivel	Integraal	
6514	Brood, gebak	Integraal	
6519	Levensmiddelen overig	Integraal	
6521	Biotechnologie	Deels	Biotechnologie, Food production, agricultural and bioresource engineering
7111	Agrarisch algemeen	Integraal	
7112	Plantenteelt algemeen	Integraal	
7121	Land (akker-)bouw	Integraal	
7151	Dierenteelt, -veredeling, -verzorging alg.	Integraal	
7152	Rundveeteelt	Integraal	
7153	Varkens-, pluimveeteelt	Integraal	
7155	Visteelt	Integraal	
7159	Dierenteelt, -verzorging overig	Deels	Proefdierverzorging
7211	Milieu algemeen	Deels	Ongediertebestrijding
7222	Bodemkunde	Integraal	
7711	Agrarische economie	Integraal	
7712	Agrarische groothandel, logistiek	Integraal	
7719	Agrarisch met economie overig	Integraal	
7721	Landbouwtechniek	Integraal	
7722	Landbouwmechanisatie	Integraal	
7723	Cultuurtechniek	Integraal	
8161	Voeding	Integraal	
9221	Wegvervoer	Deels	Veevervoer

3.5 SOI-afbakening Agri&food keten

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

- Commercieel 32
- Wiskunde, natuurwetenschappen 51
- Bouwkunde 63

– Procestechnologie	65
– Agrarisch	71
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77
– Gezondheidszorg	81
– Horeca, toerisme, vrije tijdsbesteding	91
– Transport en logistiek	92

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft. Deze afbakening komt overeen met de afbakening van Agri&food aangevuld met de detailhandel levensmiddelen (3223), restaurantbedrijf (9112), cafébedrijf (9113), koken (9114), en bedienen/serveren (9115).

3.5.1 Overzicht SOI-afbakening Agri&food keten

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3223	Detailhandel levensmiddelen	Integraal	
5125	Procestechniek	Deels	Biotechniek
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5182	Biochemie	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Deels	Koeltechniek
6511	Levensmiddelen algemeen	Integraal	
6512	Vlees, vis	Integraal	
6513	Zuivel	Integraal	
6514	Brood, gebak	Integraal	
6519	Levensmiddelen overig	Integraal	
6521	Biotechnologie	Deels	Biotechnologie, Food production, agricultural and bioresource engineering
7111	Agrarisch algemeen	Integraal	
7112	Plantenteelt algemeen	Integraal	
7121	Land (akker-)bouw	Integraal	
7151	Dierenteelt, -veredeling, -verzorging alg.	Integraal	
7152	Rundveeteelt	Integraal	
7153	Varkens-, pluimveeteelt	Integraal	
7155	Visteelt	Integraal	
7159	Dierenteelt, -verzorging overig	Deels	Proefdierversorgung
7211	Milieu algemeen	Deels	Ongediertebestrijding
7222	Bodemkunde	Integraal	
7711	Agrarische economie	Integraal	
7712	Agrarische groothandel, logistiek	Integraal	
7719	Agrarisch met economie overig	Integraal	
7721	Landbouwtechniek	Integraal	
7722	Landbouwmechanisatie	Integraal	
7723	Waterkwaliteit	Integraal	
8161	Voeding	Integraal	

3.5.1 Overzicht SOI-afbakening Agri&food keten (slot)

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
9112	Restaurantbedrijf	Integraal	
9113	Cafébedrijf	Integraal	
9114	Koken	Integraal	
9115	Bedienen/serveren	Integraal	
9221	Wegvervoer	Deels	Veevervoer

3.6 SOI-afbakening Chemie

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Procestechnologie	65
– Techniek met differentiatie	67
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77
– Gezondheidszorg, sociale dienstverlening, verzorging met differentiatie	87

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.6.1 Overzicht SOI-afbakening Chemie

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
5123	Medisch	Deels	Laboratoriumtechniek
5112	Moleculaire wetenschappen	Integraal	
5121	Chemisch algemeen	Integraal	
5125	Procestechniek	Integraal	
5161	Scheikunde	Integraal	
5182	Biochemie	Integraal	
6521	Biotechnologie	Integraal	
6531	Procestechniek algemeen	Integraal	
6537	Petrochemie, kunststoffen	Integraal	
6538	Scheikundige technologie overig	Integraal	
6718	Procestechniek	Integraal	
7751	Technische milieukunde	Deels	Milieutechnologie
8731	Farmacie	Deels	Medical and pharmaceutical drug innovation
8732	Biomedische wetenschappen	Deels	Moleculaire wetenschap, molecular life sciences

3.7 SOI-afbakening Creatieve industrie

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Communicatie(-media), informatie	24
– Kunst, expressie	25
– Kunst met differentiatie	27
– Commercieel	32
– Bouwkunde	63
– Textiel-, leerverwerking, overig	66

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.7.1 Overzicht SOI-afbakening Creatieve industrie

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
2411	Communicatie algemeen	Deels	Cultuur of media
2422	Bibliotheek en archief	Deels	Cultureel erfgoed
2431	Uitgeverij	Integraal	
2433	Public relations	Integraal	
2513	Museologie	Integraal	
2521	Beeldende kunst algemeen	Integraal	
2522	Fotografie, film, video	Integraal	
2529	Beeldende kunst overig	Integraal	
2531	Grafisch ontwerpen	Integraal	
2532	Web-, multimediadesign	Integraal	
2541	Modeontwerpen	Integraal	
2542	Etaleren/decoreren	Integraal	
2551	Vormgeving overig	Integraal	
2561	Radio, tv-productie	Integraal	
2571	Theater	Integraal	
2581	Muziek	Integraal	
2721	Media en communicatie	Deels	Media, creatief en grafisch
2731	Mediatechnologie	Integraal	
2761	Kunstmanagement	Integraal	
2771	Kunst, audiovisueel met techniek	Integraal	
3213	Reclame	Integraal	
6321	Bouwkundig architectuur	Integraal	
6331	Binnenhuisarchitect	Integraal	
6611	Mode en styling	Deels	Ontwerp, design, mode, creatief en confectie
6691	Industrieel ontwerp	Integraal	

3.8 SOI-afbakening Energie

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Wiskunde en natuurwetenschappen	51
– Elektrotechniek	62
– Bouwkunde	63
– Metaalbewerking, voertuig- en werktuigbouwkunde	64
– Procestechnologie	65
– Textiel-, leerverwerking overig	66
– Techniek met differentiatie	67
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.8.1 Overzicht SOI-afbakening Energie

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
5111	Wiskunde, natuurwetenschappen algemeen	Deels	Energie en voeding
5171	Geologie	Integraal	
6211	Elektrotechniek algemeen	Integraal	
6212	Elektrische energietechniek	Integraal	
6343	Gasinstallatie	Integraal	
6344	Instalelektro	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Integraal	
6435	Gastechniek	Integraal	
6521	Biotechnologie	Deels	Energie en milieu; agricultural and bioresource engineering
6693	Delfstoffenwinning	Integraal	
6717	Elektrotechniek	Integraal	
6721	Techniek met informatica	Deels	Electrical engineering and information technology
7211	Milieu algemeen	Deels	Energie, geo-ecologie en geo-environmental sciences
7741	Milieu met management/economie	Deels	Environmental & energy management

3.9 SOI-afbakening High tech systemen en materialen

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Economie, commercieel management en administratie	37
– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Informatica	52
– Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica	57
– Techniek algemeen	61
– Elektrotechniek	62
– Metaalbewerking, voertuig- en werktuigbouwkunde	64
– Procestechnologie	65
– Textiel-, leerverwerking overig	66
– Techniek met differentiatie	67

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.9.1 Overzicht SOI-afbakening High tech systemen en materialen

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3712	Bedrijfstechniek, technische bedrijfsvoering	Integraal	
5141	Natuurkunde/materiaalkunde	Integraal	
5212	Informatietechnologie algemeen	Integraal	
5222	Applicatiebouw	Integraal	
5711	Wiskunde, natuurwetenschappen met informatica	Deels	Bedrijfswiskunde
6111	Techniek algemeen	Integraal	
6112	Technische natuurkunde	Integraal	
6113	Technische wiskunde	Integraal	
6211	Elektrotechniek algemeen	Integraal	
6212	Elektrische energietechniek	Integraal	
6213	Elektronica algemeen	Integraal	
6214	Computertechniek	Integraal	
6215	Consumenten-, kantoorelektronica	Integraal	
6216	Telecommunicatie, datacommunicatie	Integraal	
6217	Industriële procesautomatisering	Integraal	
6411	Metaalbewerking algemeen	Integraal	
6412	Gieterijtechniek, metaalkunde	Integraal	
6413	Constructiewerken, lassen, smeden	Integraal	
6414	Machinebankwerken	Integraal	

3.9.1 Overzicht SOI-afbakening High tech systemen en materialen (slot)

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
6415	Fijnmechanische techniek, instrument maken metaal	Integraal	
6419	Metaalbewerking overig	Integraal	
6421	Voertuigbouw algemeen	Integraal	
6422	Auto-, motorfietstechniek	Integraal	
6424	Carrosserie-, interieurbouw voertuigen	Integraal	
6427	Vliegtuigbouwkunde	Integraal	
6428	Motorvoertuigbouwkunde overig	Integraal	
6431	Werkuigbouwkunde algemeen	Integraal	
6432	Bedrijfswerktuigkundigen, machinisten	Integraal	
6433	Werktuigkundig monteurs, reparateurs n.e.g.	Integraal	
6434	Werktuigkundig tekenaars, constructeurs	Integraal	
6439	Werkuigbouwkunde overig	Integraal	
6533	Keramiek	Integraal	
6691	Industriële vormgeving	Integraal	
6694	Fijnmechanische techniek overig	Integraal	
6711	Techniek algemeen	Integraal	
6714	Metaalbewerking	Integraal	
6715	Werkuigbouwkunde	Integraal	
6716	Voertuigbouwkunde	Integraal	
6717	Elektrotechniek	Integraal	
6721	Techniek met informatica	Integraal	

3.10 SOI-afbakening Life sciences & health

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica	57
– Procestechnologie	65
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77
– Gezondheidszorg	81
– Gezondheidszorg, sociale dienstverlening en verzorging	87

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.10.1 Overzicht SOI-afbakening Life sciences & health

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
5112	Moleculaire wetenschappen	Deels	Biomoleculaire wetenschap
5123	Medisch	Integraal	
5124	Biologisch, biochemisch, agrarisch	Integraal	
5125	Procestechniek	Deels	Biotechniek, sterilisatietechnologie en proces- en laboratoriuminstrumentatie
5181	Biologie	Integraal	
5182	Biochemie	Integraal	
5711	Wiskunde, natuurwetenschappen met informatica	Deels	Bio-informatica
6521	Biotechnologie	Integraal	
6538	Scheikundige, technologie overig	Deels	Farmacie
7711	Agrarische economie	Deels	Life science industry
8111	Gezondheid algemeen	Integraal	
8731	Farmacie	Integraal	
8732	Biomedische wetenschappen	Integraal	
8739	Prothesetechniek	Integraal	
8741	Neurofysiologie	Integraal	
8743	Radiologie	Integraal	
8749	Fysische techniek overig	Integraal	
8751	Medische informatica	Integraal	

3.11 SOI-afbakening Logistiek

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Commercieel	32
– Management	33
– Juridisch, bestuurlijk	41
– Wiskunde, natuurwetenschappen en informatica	57
– Bouwkunde	63
– Agrarisch en milieu	77
– Verzorging, sociale dienstverlening	82
– Transport en logistiek	92
– Transport en logistiek met differentiatie	97

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.11.1 Overzicht SOI-afbakening Logistiek

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3251	Verzekeringswezen	Deels	Internationale handel en transport
3311	Management algemeen	Deels	Management voor mobiliteitsbranche
3711	Econometrie	Deels	Bedrijfseconometrie, operational research en/of management
3712	Bedrijfstechniek	Deels	Operationeel management
3721	Economie met differentiatie	Deels	Spatial, transport and environmental economics
4111	Nederlands algemeen recht	Deels	Goederenrecht
4129	Beleidssterreinen overig	Deels	Rivier en scheepvaartmeester
5711	Wiskunde, natuurwetenschappen met informatica	Deels	Operationele research
5721	Informatica met differentiatie n.e.g.	Deels	Logistieke informatica en vervoerskundige informatica
6314	Verkeerskunde	Integraal	
7712	Agrarische groothandel en logistiek	Deels	Logistiek medewerker, vakman
8212	Facilitair management	Deels	Logistiek en facilitair management
9211	(Transport en) logistiek algemeen	Integraal	
9212	Transport, vervoer algemeen	Integraal	
9221	Wegvervoer	Deels	Vervoerskunde, transportplanning en goederenvervoer
9232	Verkeersleiding	Integraal	
9239	Luchtvaart overig	Deels	Aviation
9251	Ladingbehandeling algemeen	Integraal	
9253	Vervoer gevaarlijke stoffen	Integraal	
9731	Transport en logistiek met administratie	Integraal	

3.12 SOI-afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Commercieel	32
– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Bouwkunde	63
– Procestechnologie	65
– Agrarisch	71
– Milieu	72
– Agrarisch en milieu met differentiatie	77

SOI-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan.

Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.12.1 Overzicht SOI-afbakening Tuinbouw en uitgangsmaterialen

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
3224	Detailhandel bloemen en planten	Integraal	
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5182	Biochemie	Integraal	
6345	Klimaattechniek	Deels	Kasverwarmingstechniek
6521	Biotechnologie	Deels	Biotechnologie, Food production, agricultural and bio-resource engineering
7111	Agrarisch algemeen	Integraal	
7112	Plantenteelt algemeen	Integraal	
7131	Tuinbouw algemeen	Integraal	
7132	Groenten-, fruitteelt	Integraal	
7133	Bloementeelt	Integraal	
7134	Potplantenteelt	Integraal	
7139	Tuinbouw overig	Integraal	
7211	Milieu algemeen	Deels	Ongediertebestrijding
7222	Bodemkunde	Deels	Bemestingsleer
7711	Agrarische economie	Integraal	
7712	Agrarische groothandel, logistiek	Integraal	
7719	Agrarisch met economie overig	Integraal	
7721	Landbouwtechniek	Integraal	
7722	Landbouwmechanisatie	Integraal	
7723	Waterkwaliteit	Integraal	

3.13 SOI-afbakening Water

Richting

Op basis van de SBI-afbakening is gekeken naar de volgende SOI-subsectoren:

– Sociale wetenschappen	23
– Wiskunde, natuurwetenschappen	51
– Bouwkunde	63
– Metaalbewerking, voertuig- en werktuigbouwkunde	64
– Textiel- en leerverwerking overig	66
– Techniek met differentiatie	67
– Milieu	72
– Agrarisch milieu met differentiatie	77
– Transport en logistiek	92
– Horeca, transport en logistiek met differentiatie	97

SOI 2006-afbakening

In onderstaand overzicht staat een samenvatting van de opleidingen die worden meegenomen. De indeling is gemaakt op basis van SOI-rubriek (4-digit SOI), daarnaast is aangegeven of de gehele SOI-rubriek wordt meegenomen of een gedeelte ervan. Wanneer de 4-digit SOI gedeeltelijk is geselecteerd, hebben we ten slotte aangegeven waarop de selectie betrekking heeft.

3.13.1 Overzicht SOI-afbakening Water

SOI-rubriek	Omschrijving SOI-rubriek	Selectie	Opleidingen gerelateerd aan de volgende onderwerpen zijn meegenomen
2322	Planologie	Deels	Kust, zee en delta
5141	Natuurkunde, materiaalkunde	Deels	Natuurkunde en meteorologie en fysische oceanografie
5181	Biologie	Deels	Mariene biologie
5191	Meteorologie	Deels	Meteorologie en fysische oceanografie
6311	Weg- en waterbouwkunde algemeen	Deels	Civiele techniek
6315	Waterbouw, baggeren	Integraal	
6316	Landmeetkunde	Deels	Hydrografie
6334	Interieur afwerken gebouwen	Deels	Scheepsinterieurbouwer
6426	Scheepsbouw	Integraal	
6693	Delfstoffenwinning	Deels	Offshore engineering
6713	Weg- en waterbouwkunde	Deels	Civiele techniek, water management
7221	Land en water beheer	Integraal	
7223	Waterkwaliteit	Integraal	
7751	Technische milieukunde	Deels	Land, water en milieutechniek, ecotechnologie en watermanagement
9241	Scheepvaart algemeen, varende	Deels	Stuurman waterbouw
9742	Scheepswerktuigkundige	Deels	Scheepswerktuigkundige waterbouw

4.

Indicatoren

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de indicatoren die in de monitor zijn berekend voor de verschillende topsectoren. Daarbij gaat het om de bron waaruit de indicatoren afkomstig zijn, het peilmoment, de definitie, eventuele bijzonderheden en wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren uit 2015. We beginnen dit hoofdstuk met enkele algemene aandachtspunten voor de indicatoren waarmee rekening gehouden dient te worden bij de interpretatie van de uitkomsten.

4.2 Algemene aandachtspunten indicatoren

Steekproeven

Een aantal indicatoren uit deze monitor is gebaseerd op steekproeven. Het ontwerp van deze steekproeven is niet specifiek gericht op het waarnemen van de topsectoren. Hierdoor kan de dekking van de topsectoren in de indicatoren niet altijd optimaal zijn. Bij de interpretatie van de cijfers dient hiermee rekening te worden gehouden. Dit geldt niet voor de indicatoren die gebaseerd zijn op integrale waarneming op basis van registraties (uitvoer van goederen, aantallen bedrijven, oprichtingen en opheffingen, werknemers, zelfstandig ondernemers en onderwijs).

Afronding en onderdrukking cijfers

Uitkomsten gebaseerd op steekproefonderzoek kennen een bepaalde betrouwbaarheidsmarge. Om hiermee rekening te houden zijn de cijfers afkomstig uit steekproeven in de tabellen afgerond. Ook kennen sommige brongegevens een minimale publicatiegrens en zijn cijfers afgerond voor een betere leesbaarheid. Bedragen of aantallen onder de geldende grens worden niet in de tabellen weergegeven (=onderdrukt). Voor een aantal indicatoren gelden specifieke regels voor afrondingen, publicatiegrenzen en betrouwbaarheidsmarges.

Voorlopige cijfers

Een aantal indicatoren is gebaseerd op (nader) voorlopige gegevens. In de tabellenset is dit duidelijk aangegeven met een * als de cijfers nog voorlopig zijn en met een ** als het om nader voorlopige cijfers gaat.

Indicatoren afkomstig van verschillende bronnen

Bij het samenstellen van de indicatoren voor de Monitor topsectoren is gebruik gemaakt van veel verschillende registraties en enquêtes die beschikbaar zijn binnen CBS. In de monitor komen de uitkomsten die zijn berekend op basis van deze verschillende bronnen, allemaal samen. Het is binnen de onderzoeksopzet niet mogelijk al deze uitkomsten voor de ruim 30 indicatoren helemaal consistent te maken met elkaar (zoals bijvoorbeeld wel gebeurt in de Nationale rekeningen (NR) van CBS). Hierdoor kan het voorkomen dat als uitkomsten uit verschillende bronnen met elkaar worden geconfronteerd, dit tot bepaalde onduidelijkheden kan leiden. Een voorbeeld is de vergelijking van de productiewaarde en toegevoegde waarde met de uitvoerwaarde van goederen voor de subsector Primaire productie van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen. Deze uitvoer is laag vergeleken met de productiewaarde en toegevoegde waarde. Dit is onder meer te verklaren doordat de productiewaarde en toegevoegde waarde afkomstig zijn uit een andere bron (de productiestatistieken/ NR) dan de uitvoerwaarde van goederen (Statistiek Internationale Handel in Goederen (IHG)). In de IHG is de uitvoer van tuinbouwgoederen ondergebracht bij bedrijven (bijvoorbeeld de groothandel) die vallen in een andere subsector van de topsector Tuinbouw en uitgangsmaterialen: Overig. In dit geval is het dan beter om de uitvoer van goederen niet op het niveau van de subsector te interpreteren maar voor de Tuinbouw en uitgangsmaterialen als geheel.

Samenvattend

Topsectoren zijn zoals eerder aangegeven geen standaard statistische concepten en voor bepaalde sectoren moest maatwerk worden verricht. Ook is gebruik gemaakt van een grote verscheidenheid aan statistieken die niet voor dit specifieke doel zijn opgezet. In een aantal gevallen zijn daarbij keuzes gemaakt, bijvoorbeeld om topsectoren te kunnen vergelijken en optellen. Bij dit type onderzoek is de methodologie daarom nog niet uitontwikkeld en wordt kritisch gekeken naar verbeteringen. Ten opzichte van de derde Monitor topsectoren is daarom ook een aantal verbeteringen doorgevoerd in de berekening van de indicatoren. Indien dit het geval is, staat dat in dit hoofdstuk bij de betreffende indicator aangegeven.

4.3 Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkzame personen (in fte)

Indicator

Productiewaarde
Toegevoegde waarde
Werkzame personen
Werkzame personen (in fte)

Bron(nen)

Nationale rekeningen (NR)
Productiestatistieken (PS)

	Landbouwtelling (LT)
	Nationale Energieverkenning (NEV)
	Polisadministratie
	Zelfstandigencomponent uit het Stelsel van Sociaal-Statistisch Bestanden (SSB)
<i>Beschrijving van de bron</i>	De hoofdbronnen zijn de NR en de PS. De NR vormen de basis voor de cijfers. Wanneer het detailniveau van de NR data onvoldoende is om cijfers voor een subsector te berekenen, zijn de PS gebruikt om het aandeel van deze subsector te bepalen. Daarbij zijn aanvullende bronnen gebruikt voor subsectoren die in de PS ontbreken. Zo is voor de subsector Primaire productie (Agri&food) gebruik gemaakt van de LT. Voor de subsectoren Kunst en Cultureel erfgoed (Creatieve industrie) zijn de Polisadministratie en Zelfstandigencomponent gebruikt. Voor de subsector Duurzame energie is de NEV gebruikt.
	<i>PS</i>
	De PS geven inzicht in verschillende opbrengsten en kosten per bedrijfstak. Van bedrijven met minder dan 10 werkzame personen (kleinbedrijf) wordt de informatie verkregen uit registraties van de Belastingdienst of door middel van enquêtering op steekproefbasis. Dit is afhankelijk van de bruikbaarheid van de fiscale informatie voor statistische doeleinden en varieert per branche/bedrijfstak. Bedrijven met 10 tot 50 werkzame personen worden steekproefsgewijs benaderd met een vragenlijst. Bedrijven met 50 of meer werkzame personen ontvangen allemaal een enquêteformulier.
	<i>NR</i>
	De NR geven een kwantitatieve beschrijving van het economische proces binnen een land en de economische relaties met het buitenland. Onderdelen van het economisch proces in de nationale rekeningen zijn productie, inkomensvorming, inkomensverdeling, bestedingen en financiering.
	<i>LT</i>
	De LT geeft een beschrijving van de structuur van de Nederlandse agrarische sector (gegevens over bedrijven, veestapel, gewassen en speciale onderwerpen).
	<i>NEV</i>
	De NEV beschrijft onder andere de duurzame energiesector in Nederland waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de niet-exploitatiefase en de exploitatiefase van duurzame energie. In de Monitor topsectoren is alleen de niet-exploitatiefase meegenomen.
	<i>Polisadministratie</i>
	Zie beschrijving bij paragraaf 4.9.
	<i>Zelfstandigencomponent</i>
	Zie beschrijving bij paragraaf 4.10.

*Peilmoment
Operationalisering*

Gehele verslagjaar

Productiewaarde: Productiewaarde tegen basisprijzen in miljoenen euro's. De productiewaarde is de waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten, evenals de waarde van producten met een marktequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers.

Toegevoegde waarde: Bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen in miljoenen euro's. De toegevoegde waarde is het verschil tussen de productiewaarde (basisprijzen) en het intermediair verbruik (excl. aftrekbare btw).

Werkzame personen: Gemiddeld aantal werkzame personen.

Werkzame personen in fte: Gemiddeld aantal werkzame personen in fte (fulltime-equivalent).

Tot de werkzame personen behoren alle personen die betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één of enkele uren per week

Bijzonderheden

- Net als in de vorige monitor is voor de economische kernvariabelen een recenter jaar toegevoegd (het verslagjaar 2015). Dit zijn voorlopige cijfers. Deze zijn alleen beschikbaar per topsector en dus niet voor subsectoren. Voor de raming voor 2015 worden gegevens uit de Nationale Rekeningen 2015 gecombineerd met de afbakening 2014 en gegevens uit de Productiestatistieken 2014. Een raming houdt altijd onzekerheid in.

- Net als in de vorige monitor zijn (nader) voorlopige cijfers vervangen door definitieve cijfers. In dit geval zijn de verslagjaren 2013 en 2014 definitief gemaakt. Bij het definitief maken van de cijfers in de bronstatistiek worden altijd structuurwijzigingen en SBI herzieningen (bijv. verschuiving van bedrijven van de ene naar de andere bedrijfstak) vanuit het ABR meegenomen. Bij de update heeft het in dit geval geleid tot enkele duidelijke veranderingen in de cijfers. Deze zijn met name zichtbaar in de topsector Life sciences & health.

*Wijzigingen ten opzichte
van de Monitor
topsectoren 2015*

- De resultaten voor alle eerdere verslagjaren zijn herzien naar aanleiding van de wijzigingen zoals genoemd in paragraaf 1.3.

4.4 Investerings in materiële vaste activa

<i>Indicator</i>	Investerings in materiële vaste activa Investerings in computers en randapparatuur
<i>Bron</i>	Investeringsstatistiek
<i>Beschrijving van de bron</i>	<p>De statistiek 'Investerings' beschrijft op jaarbasis de door bedrijven gerealiseerde investeringen in materiële vaste activa.</p> <p>Voor dit onderzoek is op basis van SBI en bedrijfsomvang een gestratificeerde steekproef getrokken uit de onderzoekspopulatie. Bedrijven met 20 of meer werkzame personen zijn alle in het onderzoek betrokken.</p> <p>De steekproef fractie van de investeringsenquête bedraagt doorgaans circa 8 procent, dat wil zeggen dat één op de elf bedrijven uit de populatie bij het onderzoek is betrokken. De steekproef omvat daarmee iets meer dan 50 duizend bedrijven.</p>
<i>Peilmoment</i>	Gehele verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	<p>Investerings in materiële vaste activa: De door bedrijven gerealiseerde investeringen in materiële vaste activa per jaar in miljoenen euro's.</p> <p>Materiële vaste activa zijn goederen die worden aangeschaft of in eigen beheer worden voortgebracht, met als doel om als kapitaalgoed in het productieproces ingezet te worden. Algemeen worden als zodanig beschouwd goederen met een levensduur van meer dan een jaar (zoals gebouwen, woningen, machines, vervoermiddelen en dergelijke).</p> <p>Computers en randapparatuur: Elektronische apparaten voor het verwerken van gegevens en die door de gebruiker programmeerbaar zijn, inclusief randapparatuur. Dit is exclusief software. Software wordt gerekend tot de immateriële activa.</p>
<i>Bijzonderheden</i>	<p>- <i>Niet alle SBI-codes worden waargenomen</i></p> <p>Alleen bedrijven die vallen onder de SBI 2008-codes 016, 06-33, 35-39, 41-43, 45-47, 49-53, 55-56, 58-63, 68-75, 77-82 en 95-96 worden waargenomen. Dit betekent dat met name de Primaire productie van de Agri&food en de Tuinbouw en uitgangsmaterialen niet worden waargenomen in de Investeringsstatistiek.</p>

4.5 Uitvoer van goederen

<i>Indicator</i>	Uitvoerwaarde van goederen Wederuitvoer van goederen Exporteurs van goederen
<i>Bron</i>	Statistiek Internationale Handel in Goederen (IHG)
<i>Beschrijving van de bron</i>	De populatie van de IHG bestaat uit alle bedrijven met een Nederlands BTW-nummer die goederenhandel met het buitenland voeren. Deze bedrijven zijn voor een groot deel te koppelen aan het ABR. Het ABR omvat alle bedrijven met een vestiging in Nederland die een bijdrage leveren aan de binnenlandse productie. Deze koppeling maakt het mogelijk om per bedrijf aan te geven of het bedrijf in- en/of uitvoer had en uit hoeveel euro de handelsstroom bestond. De berichtgevers van de IHG zijn de Belastingdienst, douane en bedrijven (directe waarneming).
<i>Peilmoment</i>	Gehele verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	Uitvoerwaarde van goederen: Waarde van uitgevoerde goederen in miljoenen euro's. Dit is de waarde, inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens. Wederuitvoer van goederen: Alle goederen die bestemd zijn voor gebruik of verbruik buiten Nederland. Het gaat daarbij om goederen die hier oorspronkelijk zijn ingevoerd en het land in (vrijwel) onbewerkte staat weer verlaten. Wel moeten deze goederen in eigendom worden overgedragen aan een Nederlands ingezetene. Indien geen sprake is van eigendomsoverdracht, spreekt men van doorvoer. Exporteurs van goederen: Het aantal Nederlandse bedrijven met buitenlandse handel in goederen. Het bedrijf is verkregen door de BTW-nummers van de handelaren te koppelen met gegevens van de bedrijfspopulatie uit het ABR.
<i>Bijzonderheden</i>	<i>- Alleen Nederlandse bedrijven</i> Voor circa 20 procent van de Nederlandse handel kan geen Nederlands bedrijf worden gevonden. In veel gevallen betreft het hier handel van buitenlandse bedrijven zonder Nederlandse vestiging. In zo'n geval is de hoofdactiviteit en de grootteklasse van het bedrijf niet van toepassing en is het bedrijf niet meegeteld. Niettemin is het aantal exporteurs en de bijbehorende waarde hierdoor een onderschatting. <i>- Vergelijking met NR</i> De cijfers over uitvoer van goederen vanuit de IHG zijn niet altijd exact gelijk aan cijfers over uitvoer in de NR. Dit komt enerzijds door definitieverschillen en anderzijds doordat bij de NR de nadruk ligt op groeivoeten. In periodes tussen de revisies van de NR, worden veranderingen in de basisstatistiek maar in beperkte mate verwerkt. Dit heeft er toe geleid dat de al bestaande verschillen tussen de cijfers groter zijn geworden. Deze verschillen zullen blijven bestaan tot de revisie van de Nationale Rekeningen in 2018 over het jaar 2015.

<i>Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2015</i>	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Correctie</i> De cijfers in de vorige monitor voor de uitvoerwaarde van goederen en het aantal exporteurs van goederen bleken een onjuistheid te bevatten in de regel 'totaal topsectoren'. Dit is inmiddels hersteld. De cijfers per topsector waren overigens wel correct. - De resultaten voor alle eerdere verslagjaren zijn herzien naar aanleiding van de wijzigingen zoals genoemd in paragraaf 1.3.
---	---

4.6 Uitvoer van diensten

<i>Indicator</i>	Uitvoerwaarde van diensten
<i>Bron</i>	Exporteurs van diensten
<i>Beschrijving van de bron</i>	<p>Statistiek Internationale Handel in Diensten (IHD)</p> <p>De populatie van de IHD wordt samengesteld uit een gestratificeerde steekproef van 5600 bedrijven in Nederland. Sinds 2014 wordt de steekproef samengesteld met behulp van een nieuwe soort belastinggegevens over de internationale handel in diensten. Vanuit een opdracht voor het Ministerie van Buitenlandse Zaken is microdata ontwikkeld over de dienstenhandelaren op basis van deze nieuwe belastingdata. Hierbij is voor elk bedrijf in Nederland een inschatting gemaakt of dit bedrijf internationale handel in diensten heeft en voor welk bedrag. Voor de eenheden die bij IHD in waarneming zitten zijn de waargenomen cijfers overgenomen.</p>
<i>Peilmoment</i>	Gehele verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	<p>Uitvoerwaarde van diensten: Waarde van uitgevoerde diensten in miljoenen euro's.</p> <p>Exporteurs van diensten: Het aantal Nederlandse bedrijven met buitenlandse handel in diensten. Het bedrijf is verkregen door de BTW-nummers van de handelaren te koppelen met gegevens van de bedrijfspopulatie uit het ABR.</p>
<i>Bijzonderheden</i>	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Reisverkeer</i> De export van de internationale handel in diensten bestaat voor ongeveer 10% uit de bestedingen van buitenlandse toeristen, zakenreizigers en dagjesmensen in Nederland. Deze buitenlandse bezoekers geven geld uit bij alle soorten bedrijven in Nederland. Hoewel er wel een opdeling te maken valt naar de branche waar zij hun geld uitgeven, is er voor gekozen om dit niet mee te tellen voor de topsectoren omdat enerzijds de SBI-indeling niet specifiek genoeg is en anderzijds omdat er ook geen exporteurs aan gekoppeld kunnen worden. Daarnaast is dit een activiteit waar geen bewuste keuze bij de "exporteur" wordt gemaakt. Men loopt geen risico en is in die zin geen bewuste exporteur.

– *Vergelijking met NR*

De cijfers over de uitvoer van diensten vanuit IHD zijn momenteel niet gelijk aan de cijfers over de uitvoer in de NR. Dit komt enerzijds door standaard definitie verschillen en doordat bij de NR de nadruk ligt op groeivoeten waar het bij IHD meer om het niveau gaat. Anderzijds is IHD in 2014 begonnen met een nieuwe reeks op basis van nieuwe Eurostat richtlijnen en enkele methodologische verbeteringen. In periodes tussen de revisies van de NR, worden veranderingen in de basisstatistiek maar in beperkte mate verwerkt. Dit heeft er toe geleid dat de al bestaande verschillen tussen de cijfers groter zijn geworden. Deze verschillen zullen blijven bestaan tot de revisie van de Nationale Rekeningen in 2018 over het jaar 2015.

4.7 Aantal bedrijven

<i>Indicator</i>	Aantal bedrijven
	Aantal mkb-bedrijven
<i>Bron</i>	Bedrijfsdemografisch Kader, gebaseerd op het Algemeen Bedrijven Register (ABR).
<i>Beschrijving van de bron</i>	De bedrijvenpopulatie in Nederland is gebaseerd op het ABR. Het bedrijvenregister gebruikt vooral registraties van de KvK, de Belastingdienst, het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) en De Nederlandsche Bank. Voor de meest complexe, vaak internationale concerns gebeurt de vaststelling van de (dochter)bedrijven in Nederland in samenspraak met het concern.
<i>Peilmoment</i>	1 december van een verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	Aantal bedrijven: Het aantal actieve bedrijven. Aantal mkb-bedrijven: Het aantal actieve bedrijven met minder dan 250 werkzame personen.
<i>Bijzonderheden</i>	Geen.
<i>Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2015</i>	– De resultaten voor alle eerdere verslagjaren zijn herzien naar aanleiding van de wijzigingen zoals genoemd in paragraaf 1.3.

4.8 Oprichtingen en opheffingen

<i>Indicator</i>	Oprichtingen Opheffingen
<i>Bron</i>	Bedrijfsdemografisch Kader, gebaseerd op het Algemeen Bedrijven Register (ABR).
<i>Beschrijving van de bron</i>	De bedrijvenpopulatie in Nederland is gebaseerd op het ABR. Het bedrijvenregister gebruikt vooral registraties van de KvK, de Belastingdienst, het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) en De Nederlandsche Bank. Voor de meest complexe, vaak internationale concerns gebeurt de vaststelling van de (dochter)bedrijven in Nederland in samenspraak met het concern.
<i>Peilmoment</i>	Gehele verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	Oprichtingen: Het aantal opgerichte bedrijven in de verslagperiode. Opheffingen: Het aantal opgeheven bedrijven in de verslagperiode.
<i>Bijzonderheden</i>	Geen.
<i>Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2015</i>	- De resultaten voor alle eerdere verslagjaren zijn herzien naar aanleiding van de wijzigingen zoals genoemd in paragraaf 1.3.

4.9 Werknemers

<i>Indicator</i>	Aantal werknemers
<i>Bron(nen)</i>	Polisadministratie.
<i>Beschrijving van de bron</i>	De polisadministratie bevat gegevens van banen in een inkomstenperiode en is gebaseerd op data uit de loonaangiften. Daarnaast is het ABR gebruikt om de SBI van de banen te bepalen. Deze SBI is nodig om de banen naar topsector te kunnen verdelen. Gegevens over persoonskenmerken, zoals leeftijd (laatste vrijdag van september in peiljaar) en geslacht, zijn vanuit de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) aan het onderzoeksbestand gekoppeld. De poliscomponenten bevatten ook gegevens over banen van personen die niet of nooit in Nederland hebben gewoond. Deze personen zijn niet terug te vinden in de GBA. Om van hen het geslacht en de leeftijd te achterhalen is gebruik gemaakt van persoonsgegevens uit andere brongegevens (bijvoorbeeld belastinggegevens).
<i>Peilmoment</i>	Laatste vrijdag van september in een verslagjaar.

<i>Operationalisering</i>	Aantal werknemers: Het aantal personen met een baan op de laatste vrijdag van september. Als een werknemer meerdere banen had, dan zijn we uitgegaan van de hoofdbaan van de werknemer. Dit is de baan met het hoogste loon (bruto loon sociale verzekeringen) op jaarbasis. Een persoon kan dus maar met één baan voorkomen in de tabel. De werknemers zijn ingedeeld naar geslacht en leeftijdscategorie: <ul style="list-style-type: none"> - Jonger dan 55 jaar; - 55 tot en met 59 jaar; - 60 tot en met 64 jaar; - 65 jaar en ouder.
<i>Bijzonderheden</i>	Geen.

4.10 Zelfstandig ondernemers

<i>Indicator</i>	Zelfstandig ondernemers
<i>Bron</i>	Zelfstandigencomponent van het Sociaal Statistisch Bestand (SSB).
<i>Beschrijving van de bron</i>	Het doel van het SSB is het verschaffen van microdata waarmee een samenhangende, consistente beschrijving kan worden gegeven van een aantal aspecten van de bevolking van Nederland. De zelfstandigencomponent bevat gegevens over personen die in een verslagjaar inkomen in de vorm van 'belastbare winst uit onderneming' hebben gehad. De aangiftegegevens inkomstenbelasting (IB) vormen de basis. Zelfstandig ondernemers doen vanaf 2004 aangifte met een W-biljet (winstaangifte).
<i>Peilmoment</i>	1 december van een verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	Zelfstandig ondernemers: Aantal personen, woonachtig in en buiten Nederland, met winst of verlies uit onderneming in het verslagjaar volgens opgave aan de Belastingdienst. De zelfstandig ondernemers zijn ingedeeld naar leeftijdscategorie: <ul style="list-style-type: none"> - Jonger dan 55 jaar; - 55 tot en met 59 jaar; - 60 tot en met 64 jaar; - 65 jaar en ouder.
<i>Bijzonderheden</i>	De cijfers over zelfstandig ondernemers in de monitor wijken iets af van de cijfers die op CBS Statline worden gepubliceerd. Die laatste hebben enkel betrekking op personen woonachtig in Nederland.

4.11 R&D-uitgaven

<i>Indicator</i>	R&D-uitgaven aan eigen onderzoek R&D-uitgaven aan uitbesteed onderzoek
<i>Bron(nen)</i>	Research and development (R&D) enquête.
<i>Beschrijving van de bron</i>	De R&D-enquête vraagt bedrijven gedetailleerd naar hun R&D-inspanningen. Het gaat daarbij om uitgaven aan en inkomsten uit R&D. Ook het R&D-personeel en het aantal bedrijven dat bij R&D betrokken is, vallen hieronder. De doelpopulatie bestaat uit in Nederland gevestigde bedrijven en instellingen. De Industrie- en Dienstensector is de belangrijkste doelpopulatie. De steekproef wordt getrokken uit het Algemeen Bedrijven Register (ABR) en omvat ongeveer vierduizend bedrijven met 10 werkzame personen of meer. De grote ondernemingen, voor zover het R&D-uitgaven betreft, zijn allemaal in de steekproef opgenomen. De R&D-activiteiten van bedrijven met minder dan 10 werkzame personen zijn bijgeschat op basis van het register van de 'Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk' (WBSO). Uitkomsten uit de R&D-enquête en de bijschatting worden samengevoegd om uitspraak te doen over de R&D-activiteiten van alle bedrijfsgrootten samen.
<i>Peilmoment</i>	Gehele verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	R&D-uitgaven aan eigen onderzoek: De uitgaven aan R&D die zijn gedaan aan creatieve werkzaamheden binnen het bedrijf en zijn uitgevoerd met eigen personeel, om kennis te vergroten of toe te passen bij het ontwerpen van nieuwe of sterk verbeterde producten of processen. R&D-uitgaven aan uitbesteed onderzoek: De uitgaven aan R&D die is uitbesteed binnen het concern of aan andere ondernemingen, universiteiten, researchinstellingen in Nederland of in het buitenland.
<i>Bijzonderheden</i>	<i>- Bedrijven en instellingen</i> Binnen de R&D statistiek wordt onderscheid gemaakt tussen R&D inspanningen van bedrijven, instellingen (zoals: onderzoeksinstellingen, rijksdiensten, instellingen zorg en welzijn, en overige instellingen), en hoger onderwijs (publiek gefinancierde universiteiten, de universitaire medische centra en hoger beroepsonderwijs). De Monitor topsectoren heeft betrekking op R&D activiteiten van bedrijven en instellingen. De R&D uitgaven binnen de topsectoren zijn daarom in de tabel afgezet tegen het Nederlandse totaal voor bedrijven en instellingen samen. <i>- Overlap R&D-uitgaven eigen en uitbesteed onderzoek</i> Uitbestede R&D-uitgaven en R&D-uitgaven aan eigen onderzoek kennen enige mate van overlap, zowel binnen het Nederlandse totaalcijfer als ook binnen de topsectoren. Een bedrijf of instelling kan in opdracht van een andere partij R&D verrichten. Binnen de R&D-statistiek zien we de uitgaven door

Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2015

het bedrijf of instelling terug bij de R&D-uitgaven aan eigen onderzoek, terwijl de uitgaven door de opdrachtgever terug te vinden zijn bij de uitbestede R&D-uitgaven.

– *Verbeterde methode*

Er is een verbeterde methode gehanteerd om de R&D en innovatie indicatoren te berekenen. Meer hierover is te vinden in hoofdstuk 6.

4.12 Innovatie

Indicator

**Innovatie-uitgaven (incl. uitsplitsing naar MKB)
Technologische en niet-technologische innovatoren
Innovatoren (incl. MKB)
Omzetaandeel vernieuwende producten
Innovatie in partnership (incl. MKB)**

Bron(nen)

Community Innovation Survey (CIS) enquête.

Beschrijving van de bron

De Community Innovation Survey is een enquête die iedere twee jaar uitgebreide informatie van de lidstaten van de Europese Unie over innovatieve inspanningen van bedrijven verzamelt. Eén enquête omvat drie verslagjaren (dit is de verslagperiode). Het laatste jaar in de ene enquête is daarbij hetzelfde als het eerste jaar in de volgende enquête. Het CBS voert het onderzoek uit bij in Nederland gevestigde bedrijven met 10 of meer werkzame personen. De steekproef wordt getrokken uit het Algemeen Bedrijven Register en omvat ongeveer 10 duizend bedrijven. Bedrijven met 200 of meer werkzame personen worden integraal waargenomen. Bij bedrijven met minimaal 10 en maximaal 199 werkzame personen vindt enquêtering plaats op steekproefbasis. Bedrijven met minder dan 10 werkzame personen worden niet geënquêteerd. Hiervoor wordt niet bijgeschat.

Peilmoment

Verslagperioden 2008–2010, 2010–2012, 2012–2014

Operationalisering

Totaal innovatie-uitgaven: De uitgaven aan innovatie bestaan uit het totaal van de uitgaven aan eigen en uitbesteed onderzoek, bijbehorende apparatuur, andere externe kennis, opleiding, de marktintroductie van innovaties, ontwerp, design en andere voorbereidingen, ten behoeve van technologisch nieuwe of sterk verbeterde producten (goederen of diensten) of processen.

Technologische en niet-technologische innovatoren:

Het aantal bedrijven dat innovatie(s) heeft doorgevoerd, uitgesplitst naar technologisch en niet-technologisch:

– Technologische innovaties:

- Productinnovatie;
- Procesinnovatie;
- Afgebroken of nog niet afgerond.

– Niet-technologische innovaties:

- Organisatorische innovatie;
- Marketing innovatie.

Omzetaandeel vernieuwende producten: Het aandeel omzet uit vernieuwende producten (zowel voor de markt als voor het bedrijf zelf) ten opzichte van de totale omzet.

Innovatie in partnership naar soort/instelling: Het aantal bedrijven dat samenwerkt met andere bedrijven of instellingen op het gebied van innovatie. Deze samenwerking kan worden uitgesplitst naar:

- Samenwerking met overheids- of openbare onderzoeksinstellingen;
- Samenwerking met universiteiten.

Mkb: Mkb-data binnen de innovatie-enquête zijn bepaald op basis van aantal werkzame personen en bevatten alle bedrijven met 10–249 werkzame personen.

– *Alleen bedrijven met 10 of meer werkzame personen*

In de onderzoekspopulatie van de CIS zitten alleen bedrijven met 10 of meer werkzame personen. Met name voor topsectoren die relatief veel kleine bedrijven bevatten (bijvoorbeeld de Agri&food en de Tuinbouw en uitgangsmaterialen) moet hier bij de interpretatie van de uitkomsten rekening mee gehouden worden.

– *SBI 72 niet in onderzoekspopulatie CIS 2010*

Alle bedrijven ingedeeld in de SBI 72, Speur en Ontwikkelingswerk, vallen buiten de onderzoekspopulatie van de innovatie-enquête 2010. Bedrijven uit deze SBI behoren echter vaak tot een topsector. Het ontbreken van data over deze bedrijven heeft per topsector een verschillende impact. Voor 2012 zitten bedrijven uit de SBI 72 wel in de onderzoekspopulatie en worden deze dus wel meegeteld in de uitkomsten.

– *Samenwerking met buitenlandse partijen*

De uitsplitsing van innovatie in partnership met buitenlandse partijen is vanaf de verslagperiode 2012–2014 niet meer beschikbaar en is daarom niet meer weergegeven in de tabellen voor alle verslagperiodes.

– *Verbeterde methode*

Er is een verbeterde methode gehanteerd om de innovatie en R&D indicatoren te berekenen. Meer hierover is te vinden in hoofdstuk 6.

Bijzonderheden

Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2015

4.13 Onderwijs

<i>Indicator</i>	Behaalde hoofddiploma's in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk onderwijs Hoofdinschrijvingen in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk onderwijs
<i>Bron</i>	Stelsel van Sociaal-Statistisch Bestanden (SSB).
<i>Beschrijving van de bron</i>	De gegevens over deze indicatoren zijn beschikbaar vanuit het SSB. In het SSB zijn gegevens opgenomen vanuit onderwijsregistraties betreffende het middelbare beroepsonderwijs (mbo), hogere beroepsonderwijs (hbo) en wetenschappelijke onderwijs (wo). Het doel van deze indicatoren is een beeld te geven van het aantal personen dat deelneemt aan en een hoofddiploma behaalt in het aan de topsectoren gerelateerde middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs.
<i>Peilmoment</i>	Behaalde hoofddiploma's: 2008-2014. Hoofdinschrijvingen: 2009-2015.
<i>Operationalisering</i>	Hoofddiploma's mbo: mbo-diploma's in de periode 1 oktober tot en met 30 september. Personen kunnen binnen hetzelfde studiejaar meerdere diploma's hebben behaald (bij dezelfde onderwijsinstelling). Hiervoor selecteren we op hoofddiploma's. Hoofddiploma's van hbo en wo: hbo en wo-diploma's in de periode 1 september t/m 31 augustus. Alle hoofddiploma's worden meegeteld, met uitzondering van propedeuses. Studenten kunnen in een studiejaar met meer dan één diploma voorkomen, maar slechts eenmaal met een diploma op hetzelfde niveau. Hoofdinschrijvingen in het middelbaar onderwijs: de hoofdinschrijvingen van alle studenten in het mbo op 1 oktober, inclusief van personen die niet het onderwijs volgen, maar wel staan ingeschreven voor het examen (extraneï). Hoofdinschrijvingen in het hoger onderwijs: hoofdinschrijving van studenten in het hoger onderwijs (hbo en wo) in de periode 1 september t/m 31 augustus die actief zijn op 1 oktober.
<i>Bijzonderheden</i>	Geen.
<i>Wijzigingen ten opzichte van de Monitor topsectoren 2015</i>	- <i>Verbetering methode voor het toevoegen van nieuwe opleidingen</i> Door reële wijzigingen in de indeling van opleidingen zijn er dit jaar relatief veel nieuwe opleidingen toegevoegd aan de lijsten met opleidingsnummers bij SOI-rubrieken die gedeeltelijk meegenomen worden. Bovendien is bij de selectie van deze nieuwe opleidingen een meer accurate methode toegepast om topsectoren toe te wijzen aan opleidingsnummers.

4.14 Groene groei

<i>Indicator</i>	Groene groei
<i>Bron</i>	Milieurekeningen van de Nationale rekeningen
<i>Beschrijving van de bron</i>	De milieurekeningen van de NR vormen de basis voor de cijfers. De NR geven een kwantitatieve beschrijving van het economische proces binnen een land en de economische relaties met het buitenland. Onderdelen van het economisch proces in de nationale rekeningen zijn de milieurekeningen. De milieurekeningen bevatten een breed scala aan milieueconomische indicatoren, zoals emissies naar lucht en water, afvalproductie, maar ook indicatoren over milieukosten, milieubelastingen en de milieusector. Het doel van de groene groei indicatoren is het kaart brengen van de relatieve milieudruk van topsectoren.
<i>Peilmoment</i>	Gehele verslagjaar.
<i>Operationalisering</i>	De volgende groene groei indicatoren zijn opgenomen: Broeikasgasemissies: Dit is gedefinieerd als de broeikasgasemissies van Nederlandse productieactiviteiten. Fijnstofemissie: Dit is gedefinieerd als de fijnstof emissies van Nederlandse productieactiviteiten. Emissies zware metalen naar water: Dit is gedefinieerd als de emissies van zware metalen naar water van Nederlandse productieactiviteiten. Emissies nutriënten naar water: Dit is gedefinieerd als de emissies van nutriënten naar water van Nederlandse productieactiviteiten. Afvalaanbod: Dit is gedefinieerd als de afvalproductie van Nederlandse productieactiviteiten. Netto energieverbruik: Dit is gedefinieerd als het netto binnenlands energie verbruik van Nederlandse productieactiviteiten. Waterverbruik: Dit is gedefinieerd als het waterverbruik van Nederlandse productieactiviteiten. Biomassaverbruik: Dit is gedefinieerd als het biomassa verbruik van Nederlandse productieactiviteiten. Metalenverbruik: Dit is gedefinieerd als het metalen verbruik van Nederlandse productieactiviteiten. Mineralenverbruik: Dit is gedefinieerd als het mineralen verbruik van Nederlandse productieactiviteiten. Milieubelastingen: Dit is gedefinieerd als het aandeel milieubelastingen in de totale belastinginkomsten en ontvangen sociale premies. Een milieubelasting is een belasting die wordt geheven over goederen of activiteiten die een negatief effect op het milieu hebben. Impliciet belastingtarief op energie: Dit is gedefinieerd als de hoeveelheid energiebelasting per eenheid energieverbruik.

Toegevoegde waarde milieusector: Dit is gedefinieerd als het aandeel toegevoegde waarde van de milieusector in het bbp. De milieusector bestaat uit de producenten van technologieën, goederen en diensten die bijdragen om milieuschade aan lucht, water en bodem, alsmede uitputting van hulpbronnen, te voorkomen, te behandelen of te minimaliseren.

Werkzame personen milieusector: Dit is gedefinieerd als de werkgelegenheid in de milieusector als aandeel van de totale werkgelegenheid.

*Bijzonderheden
Wijzigingen ten opzichte
van de Monitor
topsectoren 2015*

Geen.

- De resultaten voor alle eerdere verslagjaren zijn herzien naar aanleiding van de wijzigingen zoals genoemd in paragraaf 1.3.
- De reeksen zijn herberekend op basis van de nieuwste bronstatistieken.

5.

**Methode weging en
berekening**

topsector

totaal cijfer

5.1 Inleiding

Voor de Monitor topsectoren worden verschillende statistieken geraadpleegd, waarvan een aantal gebaseerd is op steekproeven (bijvoorbeeld de PS). Bij een steekproef wordt slechts een deel van de onderzoekspopulatie waargenomen. Daarom worden gewichten (ophoogfactoren) gebruikt om een schatting te kunnen maken van de gehele onderzoekspopulatie. Deze gewichten worden bepaald door middel van een weegmodel. Bij de meeste bedrijfsstatistieken maken de SBI en grootteklasse van het bedrijf onderdeel uit van het weegmodel.

De SBI geldt als basis voor de afbakening van de topsectoren (zie hoofdstuk 2). Voor vijf topsectoren (Creatieve industrie, Energie, Transport en opslag, Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal, en Water) is de SBI-afbakening door middel van maatwerk aangevuld met individuele bedrijven. Bij het gebruik van een steekproef ontstaat hierdoor een probleem: voor maatwerkbedrijven die geen deel uitmaken van de steekproef is de indicator en het ophooggewicht onbekend.

Voor de Monitor topsectoren is daarom een methode ontwikkeld om de indicatoren en steekproefgewichten voor maatwerkbedrijven bij te stellen. Het gaat hierbij om de indicatoren productiewaarde, toegevoegde waarde, werkzame personen R&D en innovatie. Deze methode wordt hieronder toegelicht, net als de manier waarmee het 'topsector totaal'-cijfer berekend is.

5.2 Weging topsectoren

Bedrijven in de SBI-afbakening

Van de bedrijven die op basis van de SBI-afbakening bij een topsector zijn ingedeeld en die deel uitmaken van de steekproef, zijn de oorspronkelijke waarde van de indicator en het gewicht overgenomen. Het oorspronkelijke gewicht houdt namelijk ook rekening met bedrijven binnen dezelfde SBI-categorieën die geen deel uitmaken van de steekproef.

Maatwerkbedrijven

Bedrijven die op basis van maatwerk tot een topsector zijn ingedeeld, krijgen standaard de waarde 1 als gewicht, ongeacht of ze deel uitmaken van de steekproef of niet. Omdat het ophooggewicht van een steekproef ook rekening houdt met bedrijven die niet zijn waargenomen, zou het ophooggewicht tot een overschatting van het aandeel maatwerk leiden. Het doel van de maatwerkafbakening is juist om alleen die specifieke bedrijven aan de topsector toe te kennen.

Voor maatwerkbedrijven die geen deel uitmaken van de steekproef ontbreekt informatie over de benodigde indicator. Deze missende waarden zijn door middel van imputatie aangevuld: een missende waarde wordt vervangen met een geldige waarde, afgeleid uit informatie van soortgelijke eenheden in de steekproef. Praktisch gezien houdt

dit in dat ontbrekende indicatorwaarden vervangen zijn door de imputatiewaarde per stratum. Strata zijn gedefinieerd op basis van de SBI en de bedrijfsgrootteklasse. Hierbij is uitgegaan van de eerste vier cijfers van de SBI-2008 codering en is de grootteklasse in vier categorieën ingedeeld (0 tot 10, 10 tot 100, 100 tot 250, en 250 of meer werkzame personen). De imputatiewaarde van een indicator is gelijk aan de gemiddelde waarde per stratum.

Voorafgaand aan de imputatie is per stratum het aantal respondenten onderzocht. Missende indicatorwaarden van maatwerkbedrijven zijn alleen vervangen door de imputatiewaarde van voldoende gevulde strata. Hierbij is de grens van minimaal vijf respondenten per stratum gehanteerd. De reden hiervoor is om ervoor te zorgen dat de imputatiewaarde voldoende representatief is voor bedrijven in het stratum. Voor maatwerkbedrijven die binnen een onvoldoende gevuld stratum vallen, is de imputatiewaarde gebaseerd op een stratum met een hoger aggregatieniveau. Daarbij is uitgegaan van strata gedefinieerd op de eerste drie cijfers, of eventueel de eerste twee cijfers, van de SBI. De grootteklasse is niet verder geaggregeerd.

Resultaat weging

Het uiteindelijke resultaat van deze methode levert een indicator op die voor alle bedrijven binnen een topsector geldige (geïmputeerde) waarden heeft. Omdat een bedrijf binnen de ene topsector op basis van SBI en binnen een andere topsector op basis van maatwerk afgebakend kan zijn, is per topsector een nieuw gewicht aangemaakt.

5.3 Berekening topsector totaal cijfer

Binnen de monitor is voor alle indicatoren het 'topsector totaal'-cijfer berekend: een totaal voor alle topsectoren samen. Bij de berekening hiervan is rekening gehouden met de overlap tussen de afbakeningen van enkele topsectoren om daarmee dubbeltellingen van bedrijven te voorkomen. In de berekening van het topsector totaal wordt uitgegaan van de smalle definitie van Agri&food.

Voor indicatoren die afkomstig zijn uit een integrale bron (zoals een register) is deze berekening eenvoudig: hierbij wordt de indicatorwaarde van elk bedrijf dat deel uitmaakt van één of meer topsectoren slechts één keer meegeteld. Voor indicatoren vanuit een steekproef ligt dit anders omdat er dan met ophooggewichten gewerkt wordt. Elk bedrijf heeft een ophooggewicht om de uitkomsten per topsector vast te stellen. Voor de berekening van het topsector totaal cijfer is eveneens een gewicht nodig. Indien een bedrijf in meerdere topsectoren voorkomt, dan geldt het volgende: wanneer een bedrijf *alleen* op basis van maatwerk tot één of meer topsectoren is ingedeeld is het 'topsector totaal'-gewicht dan gelijk is aan 1. Voor bedrijven die wel zijn waargenomen in de steekproef en bij ten minste één topsector op basis van SBI zijn afgebakend, is het topsector totaal gewicht gelijk aan het oorspronkelijke gewicht van de steekproef. Bij deze berekening is daarnaast rekening gehouden met maatwerkbedrijven die niet zijn waargenomen in de steekproef, maar die op basis van de SBI tot de afbakening van een andere topsector horen, om daarmee dubbeltelling van maatwerkbedrijven tegen te gaan.

6.

Methode berekening

R&D en innovatie

naar topsectoren

6.1 Inleiding

Binnen de Monitor topsectoren zijn indicatoren over R&D respectievelijk innovatie in principe met behulp van dezelfde methode berekend. Deze wordt hieronder beschreven vanuit het perspectief van R&D. Waar de methode voor innovatie hiervan afwijkt, wordt dit toegelicht.

Het uitgangspunt van de methode is de respons op de enquête (de bronstatistiek): de responswaarde en daaruit volgende ophoogfactoren (gewichten). Door de responswaarde te wegen met de ophoogfactor, kunnen de (op StatLine) gepubliceerde landelijke R&D en innovatie cijfers nagerekend worden. De methode om R&D en innovatie binnen topsectoren te berekenen past indien nodig de ophoogfactoren aan. Missende responswaarden worden door middel van imputatie aangevuld. Daarnaast speelt de populatie bedrijven die potentieel actief is op het terrein van R&D of innovatie een belangrijke rol.

De methode bestaat uit zes stappen, waarbij de stap 5 (*bijschatting*) alleen relevant is voor R&D:

1. *Afbakening topsectoren koppelen*
2. *Imputatie*
3. *Herweging*
4. *Topsectoren totaal*
5. *Bijschatting*
6. *Uitkomsten*

6.2 Methode in zes stappen

1. Afbakening topsectoren koppelen

Allereerst zijn de SBI- en maatwerkafbakeningen van de topsectoren gekoppeld (op SBI en bedrijfseenheid) aan de respons- en populatiebestanden. Voor iedere top- en subsector is een aparte dummyvariabele aangemaakt in de bestanden om aan te geven of het bedrijf wel (1) of niet (0) tot de betreffende sector behoort. Daarna is een dummyvariabele (0/1) aangemaakt om aan te geven welke bedrijven meetellen bij het 'topsectoren totaal'. Daarbij is rekening gehouden met de overlap tussen de afbakeningen van de topsectoren, zodat een bedrijf slechts één keer meetelt bij het topsectoren totaal. De topsector Agri&food keten maakt geen deel uit van het topsectoren totaal, daarom zijn bedrijven die slechts tot deze ene topsector behoren niet meegenomen in het topsectoren totaal.

2. Imputatie

In stap 1 is de maatwerkafbakening aan de respons- en populatiebestanden gekoppeld. Bij de respons ontstaat hierdoor een probleem: maatwerkbedrijven hoeven niet per se gerepondeerd te hebben, waardoor een deel van de maatwerkafbakening niet koppelt.

Bij het populatiebestand ligt dit iets anders: maatwerkbedrijven die niet teruggevonden worden binnen de populatie, zijn voor R&D of innovatie niet relevant omdat zij niet gezien worden als bedrijven die potentieel actief zijn op deze terreinen. Zij kunnen dus buiten beschouwing gelaten worden.

Maatwerkbedrijven die aanvankelijk niet zijn teruggevonden in de respons, zijn aan het responsbestand toegevoegd. Daarmee bevatten de respons- en populatiebestanden dezelfde groep maatwerkbedrijven. Informatie over R&D en innovatie bij deze extra bedrijven (bijvoorbeeld: uitgaven, wel/geen innovator, etc.) is aangevuld door imputatie. De imputatiewaarde is geschat op basis van het rekenkundige gemiddelde van de indicator per stratum van SBI x grootteklasse. Hierbij is de grootteklasse ingedikt naar vier categorieën (0-10, 10-100, 100-250, en 250 of meer werkzame personen) en is de SBI ingedikt naar (de eerste) vier digits. Mocht een stratum echter onvoldoende gevuld zijn (minder dan vijf respondenten), dan wordt hij verder ingedikt door uit te gaan van de naasthogere SBI op drie digit-niveau, of zo nodig twee digit. Na afronding van de imputatie hebben alle maatwerkbedrijven in het responsbestand een waarde voor alle relevante indicatoren. In de volgende stap worden de ophoogfactoren aangevuld.

3. Herweging

In deze stap voeren we de zogeheten '*herweging*' uit. Hierin zijn de ophoogfactoren vanuit de bronstatistiek zodanig aangepast dat de gewogen aantallen bedrijven per top- en subsector in het responsbestand aansluiten op de aantallen bedrijven in het populatiebestand. Per top- en subsector zijn correctiefactoren berekend door het aantal bedrijven in de populatie te delen door het gewogen aantal bedrijven in de overeenkomstige sector in de respons (op basis van de oorspronkelijke ophoogfactor). Om de aansluiting tussen de landelijke R&D- en innovatiecijfers uitgesplitst naar (twee digit SBI) bedrijfssectoren en de Monitor Topsectoren te waarborgen, is de correctiefactor van alle bedrijfssectoren die op StatLine zijn uitgesplitst (de '*StatLine-selectie*') gelijk gezet aan één. Daarmee is de StatLine-selectie in principe uitgesloten van de herweging. In deze stap berekenen we ook de eindgewichten waarmee de uiteindelijke uitkomsten per topsector berekend worden. Iedere topsector heeft een eigen eindgewicht, hetgeen zorgt voor onafhankelijkheid tussen de uitkomsten per topsector. Per topsector is het eindgewicht als volgt berekend:

- Alle maatwerkbedrijven (respondenten en extra maatwerkbedrijven): eindgewicht = 1
- Respondenten die op basis van de SBI-afbakening bij de topsector zijn ingedeeld:
 - Wel StatLine-selectie: eindgewicht = oorspronkelijke ophoogfactor
 - Niet StatLine-selectie: eindgewicht = oorspronkelijke ophoogfactor * correctiefactor
- Bedrijven die niet tot de betreffende topsector behoren: eindgewicht = 0

Binnen het eindgewicht van de topsector Energie is aanvullend rekening gehouden met het aandeel van bedrijven die te maken hebben met duurzame energie. Dit aandeel zorgt er voor dat bedrijven die slechts een deel van hun activiteiten in het kader van duurzame energie uitvoeren, niet voor honderd procent meegeteld worden. Omdat de subsector Duurzame energie geheel uit maatwerkbedrijven bestaat, is het eindgewicht deze subsector gelijk aan:

- eindgewicht = 1 * aandeel duurzame energie

4. Topsectoren totaal

Om uitspraak te kunnen doen over R&D en innovatie binnen de topsectoren als geheel, kunnen de uitkomsten van de individuele topsectoren niet zonder meer opgeteld worden. Door de overlap tussen de afbakeningen van de diverse topsectoren zou dat tot een overschatting leiden. Daarom is in deze stap voor de bedrijven een eindgewicht in het topsectorentotaal berekend, waarin rekening is gehouden met de overlap. Zoals hierboven is genoemd, behoort de topsector Agri&food keten niet tot het topsectorentotaal; alle bedrijven die alleen tot deze topsector behoren, krijgen in het topsectorentotaal qua eindgewicht automatisch een nul.

Bij het berekenen van het eindgewicht in het topsectorentotaal zijn drie kenmerken van belang:

- Behoort het bedrijf tot ten minste één maatwerk-afbakening van een topsector?
- Behoort het bedrijf tot ten minste één SBI-afbakening van een topsector?
- Is het bedrijf waargenomen in de respons?

Bij berekening van het eindgewicht per bedrijf is het volgende schema gehanteerd:

Maatwerkbedrijf?	Respondent?	Is het een SBI-afbakening?	Topsectorentotaal eindgewicht
Ja	Ja	Ja	Oorspronkelijke ophoogfactor
Ja	Ja	Nee	1
Ja	Nee	Ja	0
Ja	Nee	Nee	1
Nee	Ja	Ja	Oorspronkelijke ophoogfactor
Nee	Ja	Nee	0

Bij bepaling van de eindgewichten in het topsectorentotaal is op dezelfde manier herwogen als bij de individuele topsectoren (zie stap 3). Dat wil zeggen, rekening houdend met de StatLine-selectie en met het aandeel duurzame energie.

5. Bijschatting (alleen relevant voor R&D)

De landelijke R&D-uitgaven hebben betrekking op bedrijven met één of meer werkzame personen. Dit is samengesteld uit de R&D-uitgaven van bedrijven met 10 of meer werkzame personen (gebaseerd op de enquête) en die van kleine bedrijven (minder dan 10 werkzame personen) op basis van een bijschatting vanuit het WBSO register. De bijschatting is onderverdeeld naar strata van SBI x grootteklasse, waarbij de SBI is ingedikt naar twee- of drie digits.

De bijschatting is als volgt uitgesplitst naar topsectoren:

- Als eerste stap zijn de SBI- en maatwerkafbakeningen van de topsectoren aan het WBSO register gekoppeld (op SBI en bedrijfseenheid), en zijn dummyvariabelen per topsector aangemaakt op een vergelijkbare manier als in stap 1 is omschreven.

- Vervolgens is het gekoppelde WBSO bestand op dezelfde wijze geaggregeerd naar de combinaties van SBI x grootteklasse als in de bijschatting. Bij het aggregeren is per top- en subsector de som van het aantal bedrijven in de WBSO berekend (Nb: het WBSO bestand is gebaseerd op een register, waardoor er hier geen rekening hoeft te gehouden worden met ophoogfactoren en de kwestie of een bedrijf wel of geen maatwerk is).
- Uiteindelijk levert dit per stratum van SBI x grootteklasse het topsectoren aandeel op (d.w.z. het aandeel van de bedrijven in het stratum dat tot een bepaalde topsector behoort). Deze aandelen zijn op stratum van SBI x grootteklasse aan de R&D bijschatting gekoppeld, waarna het mogelijk is om de bijschatting uit te splitsen naar top- en subsectoren.

6. Uitkomsten

Vervolgens kunnen de R&D- en innovatiecijfers, uitgesplitst naar topsectoren, berekend worden. Voor iedere indicator worden ze berekend aan de hand van het eindgewicht van de betreffende topsector. Bij R&D worden de uitkomsten over bedrijven met 10 of meer werkzame personen (stappen 1 t/m 4) opgeteld bij de uitkomsten over bedrijven met minder dan 10 werkzame personen (vanuit de bijschatting, stap 5). Uitkomsten over innovatie naar topsectoren kunnen al na stap 4 berekend worden, en hebben altijd betrekking op bedrijven met 10 of meer werkzame personen.

7.

Methode berekening

groene groei

indicatoren

7.1 Inleiding

Groene groei indicatoren geven een beeld van de milieuprestaties of de relatieve milieudruk per topsector. De in dit onderzoek opgenomen groene groei indicatoren maken deel uit van de standaardset OECD groene groei indicatoren voor Nederland en vertegenwoordigen verschillende aspecten van groene groei, namelijk milieu-efficiëntie (broeikasgas emissies, fijnstof emissie, emissies zware metalen naar water, emissies nutriënten naar water en afvalaanbod), grondstoffenefficiëntie (netto energie verbruik, waterverbruik, biomassa verbruik, metalen verbruik en mineralen verbruik) en beleidsinstrumenten en economische kansen (milieubelastingen, impliciet belastingtarief op energie, toegevoegde waarde milieusector en werkzame personen milieusector). Het idee van groene groei is dat economische groei gepaard zou kunnen gaan met een afname van milieudruk, ofwel een ontkoppeling tussen economische groei en aantasting van het milieu. Ter illustratie van deze ontkoppeling staat in de volgende tabel de ontwikkeling van het bbp in Nederland naast de ontwikkeling van een aantal groene groei indicatoren.

7.1.1 Ontwikkeling bbp en groene groei indicatoren voor milieu-efficiëntie. Nederland. 2000-2015

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	Index (het jaar 2000=100)															
bbp	100	102	102	103	105	107	111	115	117	112	114	116	115	114	116	118
Broeikasgasemissies	100	100	99	99	100	98	96	96	97	94	99	94	93	92	89	93
Nutriëntenoverschot	100	91	72	94	74	81	77	61	54	47	58	47	38	41	30	
Energieverbruik	100	102	102	105	107	107	104	108	108	105	112	104	104	102	101	
Verbruik grondwater	100	100	102	114	103	99	104	98	97	100	98	97	92			
Verbruik biomassa	100	99	93	90	91	85	86	99	105	97	96	97	100	100	103	
Verbruik mineralen	100	99	90	82	84	88	102	100	98	95	90	91	76	60	71	

Bron: CBS, Milieurekeningen.

De vraag die we proberen te beantwoorden is in hoeverre er sprake is van een afname van de milieudruk door de verschillende topsectoren. Om dat in beeld te brengen is een aparte berekening nodig. Hieronder wordt de methode voor het berekenen van groene groei indicatoren naar topsector besproken en wordt nader ingegaan op de onzekerheden rond de uitkomsten.

7.2 Berekening groene groei indicatoren

Aan alle economische indicatoren in de Monitor topsectoren ligt een waarneming ten grondslag per relevant bedrijf. Voor groene groei indicatoren zijn echter (vrijwel) geen direct bruikbare data beschikbaar op bedrijfsniveau. Om toch de milieudruk van de topsectoren in kaart te brengen, is een benaderingsmethode nodig. Dit is de zogenoemde top down benadering. Bij statistiek is altijd sprake van een zeker schaal waarop zo iets wordt uitdrukt, maar bij een dergelijke methode spreken we eerder dan bij de economische indicatoren van een 'model' dan van een 'waarneming'.

De top down methode is gebaseerd op de cijfers van de milieurekeningen. De milieurekeningen vormen een consistent statistisch raamwerk dat conceptueel aansluit bij andere rekeningstelsels, zoals dat van de nationale rekeningen. De milieurekeningen bevatten een breed scala aan milieu-economische indicatoren, zoals emissies naar lucht en water, afvalproductie, maar ook indicatoren over milieukosten, milieubelastingen en de milieusector. Een belangrijk kenmerk van de milieurekeningen is dat het milieuvariabelen, zoals broeikasgasemissies of waterverbruik voor alle economische activiteiten beschrijft. Dat betekent dat deze milieuvariabelen op gedetailleerd niveau volgens de SBI worden toebedeeld aan de verschillende bedrijfstakken. Het grote voordeel van het gebruik van cijfers uit de milieurekeningen is dat, vanwege de consistentie met de nationale rekeningen, de milieuprestaties van topsectoren direct in verband gebracht kunnen worden met de economische prestaties. Daardoor kunnen we de relatieve milieudruk van topsectoren in kaart brengen.

In het kort gezegd, benadert het top down model de uitkomsten per topsector door de milieuvariabelen uit de milieurekeningen op bedrijfstakniveau te vermenigvuldigen met de productiefractionen per topsector op hetzelfde bedrijfstakniveau. De top-down methode is al eerder toegepast¹⁾ en een uitgebreide beschrijving van de methode is in deze publicatie te vinden.

7.3 Onzekerheid groene groei indicatoren per topsector

De top down methode kent een aantal onzekerheden. Dat heeft gevolgen voor de kwaliteit van de uitkomsten. Ten eerste gaat de top down methode ervan uit dat binnen een bedrijfstak de milieu-intensiteit gelijk is voor alle bedrijven in die bedrijfstak. Meestal is dat een redelijke aanname, omdat het productieproces binnen een bedrijfstak grotendeels hetzelfde zal zijn. Het kan echter voorkomen dat bijvoorbeeld binnen een bepaalde bedrijfstak een paar milieu-intensieve bedrijven verantwoordelijk zijn voor de meeste milieudruk. Door met fracties en een gemiddelde milieu-intensiteit te vermenigvuldigen, kan de milieu-indicator te hoog of te laag worden ingeschat. Deze onnauwkeurigheid doet zich alleen voor als de fractie binnen een bedrijfstak kleiner is dan 100 procent. Ten tweede is de kwaliteit van de uitkomsten afhankelijk van die van de milieurekeningen. De milieurekeningen zijn, net als de nationale rekeningen, een integratiekader waar gegevens van basisstatistieken worden geïntegreerd in een rekeningstelsel. Ten slotte zit er een onzekerheid in de aandelen productiewaarde van de topsectoren zoals die zijn bepaald in de Monitor topsectoren.

Vanwege deze onzekerheden, met de eerste als belangrijkste, kan niet voor alle groene groei indicatoren per topsector een trend weergegeven worden die aangeeft of de milieu-efficiëntie in de verschillende topsectoren toe- of afneemt. Voor de combinaties groene groei indicator x topsector waarvoor dit geldt, kan wel steeds een gemiddelde waarde in de verslagperiode berekend worden. Op deze manier is voor alle topsectoren per groene groei indicator minimaal een niveau weergegeven.

¹⁾ Nulmeting Groene Groei in de topsectoren, CBS (2013).

8.

Begrippen en

afkortingen

8.1 Begrippen

Arbeidsjaar

Een maatstaf voor het arbeidsvolume, die wordt berekend door alle banen (voltijd en deeltijd) om te rekenen naar voltijdbanen, ook wel fulltime equivalenten (fte) genoemd.

Baan

Een expliciete of impliciete arbeidsovereenkomst tussen een persoon en een economische eenheid waarin is vastgelegd dat arbeid zal worden verricht waartegen een (financiële) beloning staat.

Basisprijzen

De basisprijs is de prijs die de producent daadwerkelijk overhoudt, dus exclusief de handels- en vervoersmarges van derden en exclusief het saldo van productgebonden belastingen (waaronder btw) en productgebonden subsidies.

Bedrijfseenheid

De feitelijke transactor in het productieproces gekenmerkt door zelfstandigheid ten aanzien van de beslissingen over dat proces en door het aanbieden van zijn producten aan derden.

Computers en randapparatuur

Elektronische apparaten voor het verwerken van gegevens en die door de gebruiker programmeerbaar zijn, inclusief randapparatuur. Dit is exclusief software. Software wordt gerekend tot de immateriële activa.

Diploma

Diploma van een wettelijk erkende opleiding in het middelbaar beroepsonderwijs, hoger beroepsonderwijs of wetenschappelijk onderwijs.

Eigen onderzoek

Creatieve werkzaamheden binnen het bedrijf en uitgevoerd met eigen personeel, om kennis te vergroten of toe te passen bij het ontwerpen van nieuwe of sterk verbeterde producten en processen.

Exporteur

Nederlandse bedrijven met buitenlandse handel in goederen. Het bedrijf is verkregen door de BTW-nummers van de handelaren te koppelen met gegevens van de bedrijfs-populatie uit het ABR. Bij circa 20 procent van de BTW-nummers kan geen Nederlands bedrijf worden gevonden. In zo'n geval is ook de hoofdactiviteit en de grootteklasse van het bedrijf onbekend en is het bedrijf niet meegeteld. Het aantal bedrijven en de bijbehorende waarde is hierdoor een minimum schatting.

Groot bedrijf

Bedrijf met 250 of meer werkzame personen.

Hoger beroepsonderwijs

Onderwijs verzorgd door hogescholen en particuliere instellingen dat wordt afgesloten met een associate degree, bachelor- of masterdiploma van een in Nederland erkende opleiding.

Hoger onderwijs

Verzamelnaam voor het wetenschappelijke onderwijs en het hoger beroepsonderwijs.

Hoofdinschrijving

Een geldige hoofdinschrijving bij een instelling, hogeschool of universiteit die wordt bekostigd door een ministerie.

Investerings

Goederen die worden aangeschaft of in eigen beheer worden voortgebracht, met als doel om als kapitaalgoed in het productieproces ingezet te worden. Algemeen worden als zodanig beschouwd goederen met een levensduur van meer dan een jaar (zoals gebouwen, woningen, machines, vervoermiddelen en dergelijke). In dit onderzoek betreffen het netto-investeringen aan materiële vaste activa (exclusief BTW) door niet-financiële bedrijven waargenomen in de statistiek Investerings.

Middelbaar beroepsonderwijs

Hiertoe behoren de beroepsopleidingen volgens de kwalificatiestructuur van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs, die door ROC's, AOC's en vakscholen worden aangeboden. Tevens behoren hiertoe de vergelijkbare oudere opleidingen.

Midden- en kleinbedrijf (mkb)

Ondernemingen tot 250 werkzame personen.

Ondernemingsgroep

De eenheid die feitelijk optreedt als financiële transactor. Het gaat om de meest omvattende verzameling van in Nederland gevestigde juridische eenheden waarover zeggenschap kan worden uitgeoefend en die homogeen is naar institutionele sector.

Opheffing

Een opheffing is de beëindiging van een bedrijf zonder dat daarbij sprake is van een voortzetting van een belangrijk deel van de activiteiten door een ander bedrijf. Hierbij is de identiteit van het bedrijf van grote betekenis. Als bijvoorbeeld na een verhuizing van een winkel de klantenkring opnieuw moet worden opgebouwd, dan wordt dit beschouwd als opheffing van het oorspronkelijke bedrijf en de oprichting van een nieuw bedrijf. Er is geen sprake van een opheffing als de activiteiten worden voortgezet. De bedrijfseenheid (met bijbehorende werkgelegenheid) behoort niet meer tot de populatie. Het bekendste voorbeeld is het faillissement.

Niet als opheffing worden beschouwd:

- beëindiging als gevolg van fusie, overname of opsplitsing;
- naamswijziging;
- rechtsvormwijziging;
- eigenaarwisseling;
- geleidelijke activiteitenwijziging;
- reactivering.

Productiewaarde

De waarde van alle voor de verkoop bestemde goederen (ook de nog niet verkochte) en de ontvangsten voor bewezen diensten, alsmede de waarde van producten met een marktequivalent die voor eigen gebruik zijn geproduceerd zoals investeringen in eigen beheer, eigen woningdiensten en landbouwproducten voor eigen consumptie door landbouwers.

Oprichting

Een oprichting is het ontstaan van een nieuw bedrijf. Dit betekent dat voldaan moet zijn aan economische criteria voor een bedrijf. Dit betekent dat informatie beschikbaar is over werkgelegenheid of omzet van het bedrijf. Verder is het van belang dat het bedrijf nieuw is. De voortzetting van één of meer bestaande bedrijven is geen oprichting.

Niet als oprichting worden beschouwd:

- ontstaan als gevolg van fusie, op- of afsplitsing;
- overname of verzelfstandiging van een deel van een bedrijf;
- naamswijziging;
- rechtsvormwijziging;
- eigenaarwisseling;
- geleidelijke activiteitenwijziging;
- verhuizing met behoud van afzetmarkt;
- reactivering.

R&D-uitgaven

Uitgaven aan eigen onderzoek en uitbesteed onderzoek.

Toegevoegde waarde

Het verschil tussen de productiewaarde (basisprijzen) en het intermediair verbruik (excl. aftrekbare btw). Onder intermediair verbruik wordt verstaan de producten die in de verslagperiode zijn verbruikt in het productieproces, gewaardeerd tegen aankooprijzen, exclusief aftrekbare btw. Dit kunnen al of niet in de verslagperiode aangekochte grondstoffen, halffabrikaten en brandstoffen zijn, maar ook diensten zoals communicatiediensten, schoonmaakdiensten en diensten van externe accountants.

Topsector

Het kabinet heeft 9 topsectoren aangewezen: Agri&food, Tuinbouw en uitgangsmaterialen, High tech materialen en systemen, Life sciences & health, Logistiek, Water, Chemie, Creatieve Industrie en Energie. Dit zijn sectoren die (1) kennisintensief zijn, (2) export-georiënteerd, met (3) veelal specifieke wet- en regelgeving die (4) een belangrijke bijdrage (kunnen) leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. In zogenaamde topteam hebben ondernemers, wetenschappers en de overheid gezamenlijk aan adviezen gewerkt waarin zij aangeven met welke maatregelen de sector kan blijven concurreren op de wereldmarkt.

Uitvoerwaarde goederen

De waarde van de door ingezetenen aan het buitenland geleverde goederen volgens de statistieken van de internationale handel. Dit is de waarde, inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens. Hierbij kan sprake zijn van goederen die in Nederland zijn voortgebracht of vervaardigd, maar ook van aanvankelijk ingevoerde goederen. Tot de uitvoer behoren ook tijdelijk uitgevoerde goederen die in opdracht van een ingezetene in het buitenland een behandeling ondergaan (passieve loonveredeling).

Wederuitvoer van goederen

Alle goederen die bestemd zijn voor gebruik of verbruik buiten Nederland. Het gaat daarbij om goederen die hier oorspronkelijk zijn ingevoerd en het land in (vrijwel) onbewerkte staat weer verlaten. Wel moeten deze goederen in eigendom worden overgedragen aan een Nederlands ingezetene. Indien geen sprake is van eigendomsoverdracht, spreekt men van doorvoer.

Werknemer

Een persoon die in een arbeidsovereenkomst afspraken met een economische eenheid maakt om arbeid te verrichten waartegenover een financiële beloning staat.

Werkzame persoon

Tot de werkzame personen behoren alle personen die betaalde arbeid verrichten, ook al is het maar voor één of enkele uren per week, ook als zij:

- arbeid verrichten die op zichzelf genomen legaal is, maar waarvan de beloning aan de registratie door fiscus of sociale zekerheidsautoriteiten wordt onttrokken ('zwarte arbeid');
- tijdelijk geen arbeid verrichten, maar wel doorbetaald krijgen (bijvoorbeeld bij ziekte of vorstverlet);
- tijdelijk onbetaald verlof hebben opgenomen.

Wetenschappelijk onderwijs

Onderwijs verzorgd door universiteiten en aanverwante instellingen (KIM, KMA, particuliere instellingen die masteropleidingen verzorgen) dat beoogt studenten toe te leiden naar een bachelor-, master- (of in het verleden doctoraal-) of doctordiploma en universitair tweedefase beroepsonderwijs.

Zelfstandig ondernemers

Personen die in een verslagjaar inkomen in de vorm van 'belastbare winst uit onderneming' hebben gehad.

8.2 Afkortingen

ABR	Algemeen Bedrijven Register
AOC	Agrarische opleidingen centrum
BNO	Beroepsorganisatie Nederlandse Ontwerpers
BTW	Belasting toegevoegde waarde
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CIS	Community Innovation Survey
CvB	Centrum voor Beleidsstatistiek
DDA	Dutch Digital Agencies
DGA	Dutch Gaming Association
EBB	Enquête Beroepsbevolking
ECN	Energiecentrum Nederland
EU	Europese Unie
EZ	Ministerie van Economische zaken
Fte	Fulltime equivalent
GBA	Gemeentelijke Basisadministratie

Hbo	Hoger beroepsonderwijs
Ho	Hoger onderwijs
IB	Inkomstenbelasting
ICT	Informatie en communicatietechnologie
ISCED	International Standard Classification of Education
IHD	Statistiek Internationale Handel in Diensten
IHG	Statistiek Internationale Handel in Goederen
KIM	Koninklijke Instituut voor de Marine
KMA	Koninklijke Militaire Academie
KvK	Kamer van Koophandel
LCS	Les- en cursusgelden register
LEI	Landbouw Economisch Instituut
LT	Landbouwtelling
Mbo	Middelbaar Beroepsonderwijs
MIT	Mkb Innovatiestimulering Topsector
Mkb	Midden- en kleinbedrijf
MVA	Materiële vaste activa
NAW	Naam, Adres, Woonplaats
NEV	Nationale Energieverkenning
NR	Nationale Rekeningen
NVPI	Nederlandse Vereniging van Producenten en Importeurs van beeld- en geluidsdragers
NWP	Netherlands Water Partnership
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PBL	Planbureau voor de Leefomgeving
PS	Productiestatistieken
R&D	Research & Development
ROC	Regionaal Opleidingscentrum
RVO.nl	Rijksdienst voor ondernemend Nederland
SBI	Standaard Bedrijfsindeling
SOI	Standaard Onderwijsindeling
SSB	Stelsel van Sociaal-Statistisch Bestanden
TKI	Topconsortia voor Kennis en Innovatie
TNO	Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek
UWV	Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen
VNSI	Vereniging Nederlandse Scheepsbouwindustrie
WBSO	Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk
Wo	Wetenschappelijk onderwijs

Tabellenset

Tabellenoverzicht

Tabel	Titel
1a	Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2015
1b	Aandeel productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2015
2	Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2014
3a	Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2014
3b	Expoteurs van goederen naar topsector, 2010-2014
4a	Uitvoerwaarde van diensten naar topsector, 2014
4b	Expoteurs van diensten naar topsector, 2014
5	Bedrijven naar topsector, 2010-2014
6	Opgerichte bedrijven naar topsector, 2010-2014
7	Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2014
8a	Werknemers naar topsector, 2010-2014
8b	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2010
8c	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2011
8d	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2012
8e	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2013
8f	Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2014
9a	Zelfstandig ondernemers naar topsector en leeftijd, 2010-2014
9b	Aandeel zelfstandig ondernemers naar topsector en leeftijd, 2010-2014
10	Uitgaven aan R&D, 2011-2014
11	Uitgaven aan innovatie naar topsector, 2010-2014
12	Innoverende (midden- en klein)bedrijven naar topsector, 2010-2014
13	Omzetaandeel vernieuwd product of dienst naar topsector, 2010-2014
14	Partnership en partners bij (midden- en klein)bedrijven met technologische innovatie naar topsector, 2010-2014
15	Onderzoekspopulatie Innovatie Enquête naar topsector, 2010-2014
16	Behaalde hoofddiploma's in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar topsector, schooljaren 2008-2014
17	Hoofdschrijvingen in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar topsector, 1 oktober 2009-2015
18	Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid in Logistiek functioneel, 2010-2014
19	Productiewaarde, toegevoegde waarde, uitvoerwaarde en werkgelegenheid in Tuinbouwcomplex, 2010-2014
20	Groene groei indicatoren naar topsector, 2010-2015

1a Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2015

	Productiewaarde basisprijzen						Toegevoegde waarde basisprijzen					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
	Mln euro											
Totaal Nederland	1178924	1238414	1255794	1253792	1267298	1279096	567757	579590	583832	588535	597414	607860
Totaal topsectoren ¹⁾	399291	436981	446344	446174	444396	438338	141221	145137	146393	148255	146134	148054
<i>Topsector</i>												
Agri&food	67351	73318	76619	80558	80532	80092	15277	15205	15964	16923	17403	16563
waarvan												
primaire productie	16742	17649	18274	19032	18209	.	5132	4653	4774	5301	5184	.
voedingsmiddelenindustrie	50609	55669	58345	61526	62323	.	10145	10552	11190	11622	12219	.
Agri&food keten	113900	122389	127680	130493	131332	.	39980	41067	42867	44499	45050	.
waarvan												
primaire productie	16742	17649	18274	19032	18209	.	5132	4653	4774	5301	5184	.
voedingsmiddelenindustrie	50609	55669	58345	61526	62323	.	10145	10552	11190	11622	12219	.
groot- en detailhandel	40820	42092	43959	43230	44143	.	22848	23635	24616	25555	25460	.
overig	5729	6979	7102	6705	6657	.	1855	2227	2287	2022	2187	.
Chemie	72678	88367	95440	89969	85393	74576	11325	12394	12246	11302	10550	12794
waarvan												
aardolieverwerking	26352	32869	37465	35358	31959	.	670	982	1044	672	-299	.
chemische industrie	39467	47941	50355	46834	45376	.	8293	8963	8734	8120	8082	.
rubber- en kunststofindustrie	6859	7557	7620	7777	8058	.	2362	2449	2468	2510	2767	.
Creatieve industrie	22175	22735	22465	22075	22636	23073	10957	11043	11194	11012	11491	11802
waarvan												
kunst	3993	4208	4216	4336	4526	.	2270	2388	2422	2489	2632	.
cultureel erfgoed	705	730	749	771	804	.	400	414	430	442	468	.
media en entertainment-industrie	9559	9476	9171	8993	9084	.	4737	4573	4532	4430	4471	.
creatieve zakelijke dienstverlening	7918	8322	8328	7975	8223	.	3549	3667	3810	3651	3920	.
Energie	39652	42078	44658	47204	41895	38212	23777	25021	27703	29708	23879	19899
waarvan												
aardgas	22762	22303	24402	26885	21561	.	16677	17022	19748	21371	15607	.
duurzame energie: niet-exploitatiefase ²⁾	7060	8180	8330	9060	9650	.	2680	2960	2910	3210	3510	.
gerelateerde activiteiten	9830	11595	11926	11259	10684	.	4420	5039	5045	5127	4762	.
High tech systemen en materialen	112670	123814	121397	122329	125945	131950	41612	43480	42161	42828	44321	46375
waarvan												
metaalindustrie	17267	18556	17665	17421	17741	.	5359	5426	5426	5533	6040	.
vervaardiging van machines en apparaten	57018	65070	63669	64727	67047	.	16623	17718	16692	16893	17616	.
vervaardiging van transportmiddelen	11010	12586	12315	12122	12870	.	3783	4199	4031	3988	4221	.
overig	27375	27601	27747	28060	28288	.	15848	16136	16011	16415	16444	.
Life sciences & health	11592	12610	12747	11356	10036	10577	4562	4556	4766	3296	3289	3489
waarvan												
farmacie	5741	5497	5776	4324	4334	.	2758	2670	2939	1627	1526	.
medische instrumenten	4796	6100	5959	5937	4544	.	1513	1561	1541	1344	1410	.
onderzoek en ontwikkeling	1055	1013	1012	1095	1159	.	291	325	287	324	353	.

	Werkzame personen						Werkzame personen (fte)						Geraamde marges	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2015 ³⁾	
	x 1 000												%	
Totaal Nederland	8 778	8 854	8 836	8 732	8 711	8 792	7 056	7 099	7 055	6 972	6 953	7 021	.	
Totaal topsectoren ¹⁾	1 573	1 589	1 577	1 571	1 581	1 602	1 382	1 391	1 375	1 376	1 382	1 403	1	
<i>Topsector</i>														
Agri&food	240	236	236	233	234	236	207	203	203	204	204	207	1	
waarvan														
primaire productie	116	114	113	111	111	.	100	99	98	99	99	.	.	
voedingsmiddelenindustrie	124	122	122	122	123	.	107	104	105	105	106	.	.	
Agri&food keten	937	950	959	956	976	.	636	636	638	636	641	.	.	
waarvan														
primaire productie	116	114	113	111	111	.	100	99	98	99	99	.	.	
voedingsmiddelenindustrie	124	122	122	122	123	.	107	104	105	105	106	.	.	
groot- en detailhandel	678	695	704	704	723	.	411	414	417	414	419	.	.	
overig	20	20	19	18	19	.	18	18	18	17	18	.	.	
Chemie	80	80	80	79	79	80	75	75	76	75	75	75	0	
waarvan														
aardolieverwerking	6	6	6	6	6	.	6	5	6	5	6	.	.	
chemische industrie	44	44	45	44	44	.	42	42	42	42	41	.	.	
rubber- en kunststofindustrie	30	30	30	30	30	.	28	28	28	28	28	.	.	
Creatieve industrie	225	233	236	232	241	242	175	182	184	181	185	186	3	
waarvan														
kunst	50	52	53	52	53	.	46	48	47	48	48	.	.	
cultureel erfgoed	9	9	9	9	9	.	8	8	8	9	9	.	.	
media en entertainment-industrie	68	72	71	68	75	.	51	55	55	54	56	.	.	
creatieve zakelijke dienstverlening	98	100	103	102	103	.	69	71	73	71	72	.	.	
Energie	61	65	64	69	69	74	3	
waarvan														
aardgas	10	8	8	9	9	.	10	7	7	9	9	.	.	
duurzame energie: niet-exploitatiefase ²⁾	36	41	39	42	42	.	.	
gerelateerde activiteiten	16	18	18	19	19	.	15	17	17	18	18	.	.	
High tech systemen en materialen	476	478	480	481	482	490	446	447	448	451	452	460	2	
waarvan														
metaalindustrie	72	71	72	71	71	.	67	66	67	66	66	.	.	
vervaardiging van machines en apparaten	159	163	164	165	165	.	149	152	153	155	155	.	.	
vervaardiging van transportmiddelen	44	42	43	43	43	.	41	40	41	40	41	.	.	
overig	202	201	201	203	203	.	189	188	187	190	191	.	.	
Life sciences & health	41	39	38	37	37	38	37	36	34	34	34	35	4	
waarvan														
farmacie	16	15	13	12	12	.	15	14	12	12	12	.	.	
medische instrumenten	17	17	17	17	17	.	15	15	15	15	15	.	.	
onderzoek en ontwikkeling	8	8	8	9	8	.	7	7	7	8	7	.	.	

1a Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2015 (slot)

	Productiewaarde basisprijzen						Toegevoegde waarde basisprijzen					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
	Mln euro											
Transport en opslag	58 762	61 993	59 888	59 170	61 315	62 862	26 536	27 147	25 423	25 467	26 829	28 444
waarvan												
transport en overslag	31 828	33 629	34 245	33 738	34 827	.	12 307	12 311	12 244	12 377	12 900	.
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	26 934	28 364	25 642	25 431	26 488	.	14 229	14 836	13 179	13 090	13 930	.
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	16 417	16 382	16 571	16 390	16 862	17 707	8 564	8 065	8 460	8 753	8 945	9 709
waarvan												
primaire productie	9 953	9 552	9 798	10 237	10 048	.	5 028	4 416	4 748	5 047	5 124	.
overig	6 464	6 830	6 773	6 153	6 814	.	3 536	3 649	3 712	3 706	3 821	.
Water	14 499	14 133	14 638	15 380	16 740	16 865	5 769	5 426	5 075	5 380	6 157	6 048
waarvan												
maritieme maakindustrie	7 958	7 431	8 093	8 370	8 951	.	2 331	2 137	2 099	2 212	2 324	.
watertechnologie	2 141	2 149	2 423	3 132	2 807	.	1 214	1 180	1 217	1 333	1 372	.
deltatechnologie	3 220	3 483	3 147	3 003	4 094	.	1 396	1 432	1 129	1 180	1 766	.

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfers afkomstig uit de Nationale Energieverkenning 2016.

³⁾ Deze marges zijn gebaseerd op vergelijkingen voor de jaren 2010-2014. Er is hierbij vooral gekeken naar de gemiddelde afwijking in deze periode. De percentages betreffen de onzekerheid ten aanzien van de topsectorafbakening; onzekerheid vanwege het feit dat het om voorlopige Nationale rekeningen cijfers gaat, wordt buiten beschouwing gelaten. Er is voor gekozen om per topsector één marge te hanteren voor alle vier indicatoren.

	Werkzame personen						Werkzame personen (fte)						Geraamde marges	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2015 ³⁾	
	x 1 000												%	
Transport en opslag waarvan	340	345	328	320	322	325	303	305	284	276	278	282	5	
transport en overslag	202	206	204	199	197	.	170	172	167	164	161	.	.	
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	137	140	124	120	125	.	133	133	117	113	117	.	.	
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	130	130	131	128	125	125	103	101	103	102	99	100	3	
primaire productie	78	78	76	75	73	.	58	57	56	56	55	.	.	
overig	52	52	55	53	52	.	45	44	47	45	45	.	.	
Water	53	59	59	53	60	60	51	56	56	50	57	57	7	
waarvan														
maritieme maakindustrie	27	29	29	26	29	.	25	27	27	24	28	.	.	
watertechnologie	8	11	11	9	12	.	8	10	11	8	11	.	.	
deltatechnologie	12	12	12	12	12	.	11	12	11	11	12	.	.	

1b Aandeel productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2015

	Productiewaarde basisprijzen						Toegevoegde waarde basisprijzen					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
	%											
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	33,9	35,3	35,5	35,6	35,1	34,3	24,9	25,0	25,1	25,2	24,5	24,4
<i>Topsector</i>												
Agri&food	5,7	5,9	6,1	6,4	6,4	6,3	2,7	2,6	2,7	2,9	2,9	2,7
waarvan												
primaire productie	1,4	1,4	1,5	1,5	1,4	.	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	.
voedingsmiddelenindustrie	4,3	4,5	4,6	4,9	4,9	.	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	.
Agri&food keten	9,7	9,9	10,2	10,4	10,4	.	7,0	7,1	7,3	7,6	7,5	.
waarvan												
primaire productie	1,4	1,4	1,5	1,5	1,4	.	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	.
voedingsmiddelenindustrie	4,3	4,5	4,6	4,9	4,9	.	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	.
groot- en detailhandel	3,5	3,4	3,5	3,4	3,5	.	4,0	4,1	4,2	4,3	4,3	.
overig	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	.	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	.
Chemie	6,2	7,1	7,6	7,2	6,7	5,8	2,0	2,1	2,1	1,9	1,8	2,1
waarvan												
aardolieverwerking	2,2	2,7	3,0	2,8	2,5	.	0,1	0,2	0,2	0,1	-0,1	.
chemische industrie	3,3	3,9	4,0	3,7	3,6	.	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	.
rubber- en kunststofindustrie	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	.
Creatieve industrie	1,9	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9
waarvan												
kunst	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	.
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.
media en entertainment-industrie	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	.	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	.
creatieve zakelijke dienstverlening	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	.	0,6	0,6	0,7	0,6	0,7	.
Energie	3,4	3,4	3,6	3,8	3,3	3,0	4,2	4,3	4,7	5,0	4,0	3,3
waarvan												
aardgas	1,9	1,8	1,9	2,1	1,7	.	2,9	2,9	3,4	3,6	2,6	.
duurzame energie: niet-exploitatiefase ²⁾	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	.	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	.
gerelateerde activiteiten	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	.	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	.
High tech systemen en materialen	9,6	10,0	9,7	9,8	9,9	10,3	7,3	7,5	7,2	7,3	7,4	7,6
waarvan												
metaalindustrie	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	.	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0	.
vervaardiging van machines en apparaten	4,8	5,3	5,1	5,2	5,3	.	2,9	3,1	2,9	2,9	2,9	.
vervaardiging van transportmiddelen	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	.	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	.
overig	2,3	2,2	2,2	2,2	2,2	.	2,8	2,8	2,7	2,8	2,8	.
Life sciences & health	1,0	1,0	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,6	0,6	0,6
waarvan												
farmacie	0,5	0,4	0,5	0,3	0,3	.	0,5	0,5	0,5	0,3	0,3	.
medische instrumenten	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	.	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	.
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	.

	Werkzame personen						Werkzame personen (fte)					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
	%											
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ¹⁾	17,9	17,9	17,8	18,0	18,1	18,2	19,6	19,6	19,5	19,7	19,9	20,0
<i>Topsector</i>												
Agri&food	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9
waarvan												
primaire productie	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	.	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	.
voedingsmiddelenindustrie	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	.	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	.
Agri&food keten	10,7	10,7	10,9	10,9	11,2	.	9,0	9,0	9,0	9,1	9,2	.
waarvan												
primaire productie	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	.	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	.
voedingsmiddelenindustrie	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	.	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	.
groot- en detailhandel	7,7	7,8	8,0	8,1	8,3	.	5,8	5,8	5,9	5,9	6,0	.
overig	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	.
Chemie	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
waarvan												
aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.
chemische industrie	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	.	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.
rubber- en kunststofindustrie	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	.
Creatieve industrie	2,6	2,6	2,7	2,7	2,8	2,8	2,5	2,6	2,6	2,6	2,7	2,6
waarvan												
kunst	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	.
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.
media en entertainment-industrie	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	.	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	.
creatieve zakelijke dienstverlening	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2	.	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	.
Energie	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	1,1
waarvan												
aardgas	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.
duurzame energie: niet-exploitatiefase ²⁾	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	.
gerelateerde activiteiten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	.
High tech systemen en materialen	5,4	5,4	5,4	5,5	5,5	5,6	6,3	6,3	6,4	6,5	6,5	6,6
waarvan												
metaalindustrie	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	.	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	.
vervaardiging van machines en apparaten	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	.	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	.
vervaardiging van transportmiddelen	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	.	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.
overig	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	.	2,7	2,6	2,7	2,7	2,7	.
Life sciences & health	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
waarvan												
farmacie	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.
medische instrumenten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.

1b Aandeel productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid naar topsector, 2010-2015 (slot)

	Productiewaarde basisprijzen						Toegevoegde waarde basisprijzen					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
	%											
Transport en opslag waarvan	5,0	5,0	4,8	4,7	4,8	4,9	4,7	4,7	4,4	4,3	4,5	4,7
transport en overslag	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	.	2,2	2,1	2,1	2,1	2,2	.
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2,3	2,3	2,0	2,0	2,1	.	2,5	2,6	2,3	2,2	2,3	.
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4	1,5	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6
primaire productie	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	.	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	.
overig	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5	.	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.
Water waarvan	1,2	1,1	1,2	1,2	1,3	1,3	1,0	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0
maritieme maakindustrie	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	.	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	.
watertechnologie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.
deltatechnologie	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	.
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

²⁾ Cijfers afkomstig uit de Nationale Energieverkenning 2016.

Werkzame personen
Werkzame personen (fte)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	
	%												
Transport en opslag waarvan	3,9	3,9	3,7	3,7	3,7	3,7	4,3	4,3	4,0	4,0	4,0	4,0	
transport en overslag	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	.	2,4	2,4	2,4	2,4	2,3	.	
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1,6	1,6	1,4	1,4	1,4	.	1,9	1,9	1,7	1,6	1,7	.	
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,5	1,4	1,5	1,5	1,4	1,4	
primaire productie	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	.	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	.	
overig	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	.	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6	.	
Water waarvan	0,6	0,7	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	
maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	.	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	.	
watertechnologie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	.	
deltatechnologie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	.	
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	.	

2 Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2014

	Totaal					waarvan computers en randapparatuur				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	Mln euro									
Totaal Nederland ¹⁾	40 272	50 123	48 144	47 090	46 800	1 521	1 917	2 295	2 231	2 263
Totaal topsectoren ²⁾	17 087	21 888	19 927	20 508	21 395	628	750	690	700	747
<i>Topsector</i>										
Agri&food	1 601	1 660	1 830	2 163	2 352	33	30	34	51	34
waarvan										
primaire productie ³⁾	329	387	278	465	408	2	2	2	4	4
voedingsmiddelen- industrie	1 272	1 273	1 552	1 697	1 944	32	28	32	47	30
Agri&food keten	3 287	4 176	3 767	4 316	4 575	107	146	127	159	139
waarvan										
primaire productie ³⁾	329	387	278	465	408	2	2	2	4	4
voedingsmiddelen- industrie	1 272	1 273	1 552	1 697	1 944	32	28	32	47	30
groot- en detailhandel	1 528	1 993	1 750	1 920	1 951	65	104	83	97	97
overig	158	522	187	234	272	9	12	10	11	8
Chemie	1 656	2 377	.	1 899	.	23	36	.	.	.
waarvan										
aardolieverwerking	460	535	.	421	.	7	13	.	.	.
chemische industrie	1 009	1 532	1 690	1 200	1 081	9	16	12	13	13
rubber- en kunststof- industrie	187	310	259	279	255	7	7	9	9	6
Creatieve industrie ⁴⁾	279	348	289	254	266	71	73	92	83	91
waarvan										
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainment- industrie	197	197	179	171	176	40	38	67	56	53
creatieve zakelijke dienstverlening ⁵⁾	82	151	110	83	91	31	35	25	28	37
Energie	6 467	8 195	7 610	8 195	9 988
waarvan										
aardgas	2 248	3 036	3 783	3 852	5 117	6	7	10	4	5
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁶⁾	1 870	1 530	1 680	1 890	2 030
gerelateerde activiteiten	2 349	3 629	2 147	2 453	2 841	51	69	47	33	44
High tech systemen en materialen	2 430	2 954	2 631	3 200	2 685	254	276	272	341	329
waarvan										
metaalindustrie	393	421	496	495	492	9	12	12	15	15
vervaardiging van machines en apparaten	929	1 284	1 141	966	991	69	65	63	59	65
vervaardiging van trans- portmiddelen	583	639	440	635	531	7	12	10	33	8
overig	525	609	555	1 104	671	169	186	186	236	241

	Totaal					waarvan computers en randapparatuur				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	%									
Totaal Nederland ¹⁾	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	42,4	43,7	41,4	47,2	45,7	41,3	39,1	30,1	35,4	33,0
<i>Topsector</i>										
Agri&food	4,0	3,3	3,8	4,6	5,0	2,2	1,5	1,5	2,3	1,5
waarvan										
primaire productie ³⁾	0,8	0,8	0,6	1,0	0,9	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
voedingsmiddelen- industrie	3,2	2,5	3,2	3,6	4,2	2,1	1,5	1,4	2,1	1,3
Agri&food keten	8,2	8,3	7,8	9,2	9,8	7,0	7,6	5,5	7,1	6,2
waarvan										
primaire productie ³⁾	0,8	0,8	0,6	1,0	0,9	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
voedingsmiddelen- industrie	3,2	2,5	3,2	3,6	4,2	2,1	1,5	1,4	2,1	1,3
groot- en detailhandel	3,8	4,0	3,6	4,1	4,2	4,3	5,4	3,6	4,3	4,3
overig	0,4	1,0	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,3
Chemie	4,1	4,7	.	4,0	.	1,5	1,9	.	.	.
waarvan										
aardolieverwerking	1,1	1,1	.	0,9	.	0,5	0,7	.	.	.
chemische industrie	2,5	3,1	3,5	2,5	2,3	0,6	0,8	0,5	0,6	0,6
rubber- en kunststof- industrie	0,5	0,6	0,5	0,6	0,5	0,4	0,3	0,4	0,4	0,3
Creatieve industrie ⁴⁾	0,7	0,7	0,6	0,5	0,6	4,7	3,8	4,0	3,7	4,0
waarvan										
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainment- industrie	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	2,6	2,0	2,9	2,5	2,4
creatieve zakelijke dienstverlening ⁵⁾	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	2,0	1,8	1,1	1,2	1,6
Energie	16,1	16,3	15,8	17,4	21,3
waarvan										
aardgas	5,6	6,1	7,9	8,2	10,9	0,4	0,3	0,4	0,2	0,2
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁶⁾	4,6	3,1	3,5	4,0	4,3
gerelateerde activiteiten	5,8	7,2	4,5	5,2	6,1	3,4	3,6	2,0	1,5	1,9
High tech systemen en materialen	6,0	5,9	5,5	6,8	5,7	16,7	14,4	11,9	15,3	14,5
waarvan										
metaalindustrie	1,0	0,8	1,0	1,1	1,1	0,6	0,6	0,5	0,7	0,7
vervaardiging van machines en apparaten	2,3	2,6	2,4	2,1	2,1	4,5	3,4	2,8	2,6	2,9
vervaardiging van trans- portmiddelen	1,4	1,3	0,9	1,3	1,1	0,4	0,6	0,5	1,5	0,3
overig	1,3	1,2	1,2	2,3	1,4	11,1	9,7	8,1	10,6	10,6

2 Investerings in materiële vaste activa naar topsector, 2010-2014 (slot)

	Totaal					waarvan computers en randapparatuur				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	Mln euro									
Life sciences & health	245	248	220	268	334	11	13	16	19	25
waarvan										
farmacie	169	109	.	182	.	4	4	.	10	.
medische instrumenten	39	64	.	50	.	2	5	.	5	.
onderzoek en ontwikkeling	38	75	61	36	72	5	4	5	4	4
Transport en opslag	4 665	5 937	5 035	5 092	4 385	131	180	117	137	143
waarvan										
transport en overslag	1 900	2 619	1 786	2 002	1 640	35	44	44	38	39
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2 765	3 317	3 249	3 089	2 744	96	136	72	100	103
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	253	396	302	423	328	22	27	28	27	21
waarvan										
primaire productie ³⁾
overig	253	396	302	423	328	22	27	28	27	21
Water	1 106	1 063	831	951	1 065	21	34	36	26	49
waarvan										
maritieme maakindustrie	90	115	124	.	110	4	6	6	6	7
watertechnologie	471	.	430	391	520	6	.	18	8	33
deltatechnologie	.	455	249	.	.	.	6	6	2	3
kennis en advies	.	.	27	44	.	.	.	6	10	6

Bron: CBS.

- ¹⁾ Totaal Nederland bevat alle SBI's binnen het waarneemdomein van de statistiek Investerings in materiële vaste activa.
- ²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.
- ³⁾ Exclusief de volgende SBI's: 0111, 0113, 0140, 0150, 0170 en 03 (deze worden niet waargenomen).
- ⁴⁾ Exclusief de subsectoren kunst en cultureel erfgoed (deze worden niet waargenomen).
- ⁵⁾ De definitie van deze subsector is vanaf het verslagjaar 2014 aangepast. Deze aanpassing is voor de investeringen niet herberekend voor 2010-2013.
- ⁶⁾ Cijfers afkomstig uit de Nationale Energieverkenning 2016. De hier weergegeven cijfers voor investeringen omvatten de hele Sustainable Energy Sector, dus inclusief de exploitatiefase.

	Totaal					waarvan computers en randapparatuur				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	%									
Life sciences & health	0,6	0,5	0,5	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	1,1
waarvan										
farmacie	0,4	0,2	.	0,4	.	0,3	0,2	.	0,4	.
medische instrumenten	0,1	0,1	.	0,1	.	0,1	0,2	.	0,2	.
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
Transport en opslag	11,6	11,8	10,5	10,8	9,4	8,6	9,4	5,1	6,1	6,3
waarvan										
transport en overslag	4,7	5,2	3,7	4,3	3,5	2,3	2,3	1,9	1,7	1,7
opslag, dienstverlening										
en supportactiviteiten	6,9	6,6	6,7	6,6	5,9	6,3	7,1	3,1	4,5	4,6
Tuinbouw en										
uitgangsmaterialen										
sectoraal	0,6	0,8	0,6	0,9	0,7	1,4	1,4	1,2	1,2	0,9
waarvan										
primaire productie ³⁾
overig	0,6	0,8	0,6	0,9	0,7	1,4	1,4	1,2	1,2	0,9
Water	2,7	2,1	1,7	2,0	2,3	1,4	1,8	1,6	1,2	2,1
waarvan										
maritieme maakindustrie	0,2	0,2	0,3	.	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
watertechnologie	1,2	.	0,9	0,8	1,1	0,4	.	0,8	0,3	1,4
deltatechnologie	.	0,9	0,5	.	.	.	0,3	0,3	0,1	0,1
kennis en advies	.	.	0,1	0,1	.	.	.	0,2	0,4	0,3

3a Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2014

	Totaal					waarvan wederuitvoer				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	Mln euro									
Totaal Nederland ¹⁾	371549	409358	429717	433106	433405	171638	178294	195992	199783	195452
Totaal Topsectoren ²⁾	143931	156892	167583	170069	167939	31662	31568	38644	46541	42908
<i>Topsector</i>										
Agri&food	23853	27196	27884	27222	27561	2546	2849	3881	3099	3145
waarvan										
primaire productie	2277	2761	2888	2942	2988	291	417	393	336	336
voedingsmiddelenindustrie	21575	24434	24995	24280	24573	2256	2431	3488	2763	2809
Agri&food keten	48306	53532	55576	57855	59203	9597	10767	12240	12506	13195
waarvan										
primaire productie	2277	2761	2888	2942	2988	291	417	393	336	336
voedingsmiddelenindustrie	21575	24434	24995	24280	24573	2256	2431	3488	2763	2809
groot- en detailhandel	20591	21490	23124	25734	26779	6586	7256	7678	8685	9161
overig	3862	4846	4569	4899	4863	465	662	681	721	889
Chemie	28431	30759	37445	40069	38699	2943	3671	8713	14013	9069
waarvan										
aardolieverwerking	3614	4533	9710	12921	12895	566	898	.	.	.
chemische industrie	21047	22346	23624	22464	21583	1988	2318	2820	3007	3031
rubber- en kunststofindustrie	3771	3880	4112	4684	4221	389	455	.	.	.
Creatieve industrie	666	701	850	690	827	231	244	243	218	300
waarvan										
kunst	39	45	49	49	58	4	8	.	9	6
cultureel erfgoed	12	3	4	2	4	0	0	.	0	0
media en entertainment-industrie	333	320	438	356	383	161	151	156	100	110
creatieve zakelijke dienstverlening	283	333	358	283	382	66	84	76	109	185
Energie ³⁾	15762	19671	22961	23275	19486	1798	2083	2751	3150	3028
waarvan										
aardgas
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	3020	4490	5400	5260	5230
gerelateerde activiteiten
High tech systemen en materialen	41453	47759	45095	44774	47517	11169	11410	11675	12156	13428
waarvan										
metaalindustrie	9114	10190	9643	9295	9959	1421	1455	1262	1426	1515
vervaardiging van machines en apparaten	23934	28096	25479	25696	27972	6962	7325	7121	7583	8975
vervaardiging van transportmiddelen	5971	6942	7240	7342	6881	1810	1681	2013	2071	2024
overig	2434	2530	2734	2441	2704	977	949	1279	1075	913

	Totaal					waarvan wederuitvoer				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	% van totaal Nederland									
Totaal Nederland ¹⁾	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	38,7	38,3	39,0	39,3	38,7	18,4	17,7	19,7	23,3	22,0
<i>Topsector</i>										
Agri&food	6,4	6,6	6,5	6,3	6,4	1,5	1,6	2,0	1,6	1,6
waarvan										
primaire productie	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
voedingsmiddelenindustrie	5,8	6,0	5,8	5,6	5,7	1,3	1,4	1,8	1,4	1,4
Agri&food keten	13,0	13,1	12,9	13,4	13,7	5,6	6,0	6,2	6,3	6,8
waarvan										
primaire productie	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
voedingsmiddelenindustrie	5,8	6,0	5,8	5,6	5,7	1,3	1,4	1,8	1,4	1,4
groot- en detailhandel	5,5	5,2	5,4	5,9	6,2	3,8	4,1	3,9	4,3	4,7
overig	1,0	1,2	1,1	1,1	1,1	0,3	0,4	0,3	0,4	0,5
Chemie	7,7	7,5	8,7	9,3	8,9	1,7	2,1	4,4	7,0	4,6
waarvan										
aardolieverwerking	1,0	1,1	2,3	3,0	3,0	0,3	0,5	.	.	.
chemische industrie	5,7	5,5	5,5	5,2	5,0	1,2	1,3	1,4	1,5	1,6
rubber- en kunststofindustrie	1,0	0,9	1,0	1,1	1,0	0,2	0,3	.	.	.
Creatieve industrie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
waarvan										
kunst	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	.	0,0	0,0
cultureel erfgoed	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	.	0,0	0,0
media en entertainment-industrie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
creatieve zakelijke dienstverlening	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
Energie ³⁾	4,2	4,8	5,3	5,4	4,5	1,0	1,2	1,4	1,6	1,5
waarvan										
aardgas
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	0,8	1,1	1,3	1,2	1,2
gerelateerde activiteiten
High tech systemen en materialen	11,2	11,7	10,5	10,3	11,0	6,5	6,4	6,0	6,1	6,9
waarvan										
metaalindustrie	2,5	2,5	2,2	2,1	2,3	0,8	0,8	0,6	0,7	0,8
vervaardiging van machines en apparaten	6,4	6,9	5,9	5,9	6,5	4,1	4,1	3,6	3,8	4,6
vervaardiging van transportmiddelen	1,6	1,7	1,7	1,7	1,6	1,1	0,9	1,0	1,0	1,0
overig	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,7	0,5	0,5

3a Uitvoerwaarde van goederen naar topsector, 2010-2014 (slot)

	Totaal					waarvan wederuitvoer				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	Mln euro									
Life sciences & health	7156	6666	6402	4991	5699	1051	1070	1116	1737	1889
waarvan										
farmacie	4576	3995	3474	2432	3002	446	556	244	425	472
medische instrumenten	2514	2615	2871	2428	2542
onderzoek en ontwikkeling	66	56	58	131	154
Transport en opslag	18121	17603	20402	21542	19886	9976	8308	8532	10609	10381
waarvan										
transport en overslag	1935	1152	1430	1156	1040	923	389	581	610	449
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	16187	16451	18973	20386	18846	9053	7920	7951	9998	9931
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	14408	14422	15258	15741	16217	2584	2642	2870	3051	3122
waarvan										
primaire productie	1764	1856	2067	1987	2070	256	301	313	276	246
overig	12644	12566	13191	13754	14148	2328	2341	2557	2775	2876
Water	2374	2369	2674	2489	2960	633	652	542	257	344
waarvan										
maritieme maakindustrie	2122	2095	2319	1947	2490	610	623	515	234	309
watertechnologie	72	76	95	324	304	4	6	8	6	8
deltatechnologie	121	158	184	174	144	18	22	17	16	25
kennis en advies	59	40	77	44	23	1	1	2	1	2

Bron: CBS.

- ¹⁾ Voor totaal Nederland de totale uitvoerwaarde van goederen (inclusief wederuitvoer). Dit bedrag is inclusief de uitvoer van buitenlandse bedrijven zonder Nederlandse vestiging, maar waarvan de handel wel in Nederland loop.
- ²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van Agri&food keten. Bij uitsplitsing naar wederuitvoer exclusief subsector 'Duurzame energie'. De uitvoerwaarde van de topsectoren betreft alleen de uitvoerwaarde van bedrijven met een Nederlandse vestiging (inclusief wederuitvoer).
- ³⁾ Uitvoerwaarde totaal is inclusief de subsector 'Duurzame energie'. Uitvoerwaarde wederuitvoer is exclusief de subsector 'Duurzame energie'.
- ⁴⁾ Cijfers afkomstig uit de Nationale Energieverkenning 2016. De hier weergegeven cijfers voor uitvoerwaarde omvatten de hele Sustainable Energy Sector, dus inclusief de exploitatiefase.

	Totaal					waarvan wederuitvoer				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	% van totaal Nederland									
Life sciences & health	1,9	1,6	1,5	1,2	1,3	0,6	0,6	0,6	0,9	1,0
waarvan										
farmacie	1,2	1,0	0,8	0,6	0,7	0,3	0,3	0,1	0,2	0,2
medische instrumenten	0,7	0,6	0,7	0,6	0,6
onderzoek en ontwikkeling	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag	4,9	4,3	4,7	5,0	4,6	5,8	4,7	4,4	5,3	5,3
waarvan										
transport en overslag	0,5	0,3	0,3	0,3	0,2	0,5	0,2	0,3	0,3	0,2
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	4,4	4,0	4,4	4,7	4,3	5,3	4,4	4,1	5,0	5,1
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	3,9	3,5	3,6	3,6	3,7	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6
waarvan										
primaire productie	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1
overig	3,4	3,1	3,1	3,2	3,3	1,4	1,3	1,3	1,4	1,5
Water	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,4	0,4	0,3	0,1	0,2
waarvan										
maritieme maakindustrie	0,6	0,5	0,5	0,4	0,6	0,4	0,3	0,3	0,1	0,2
watertechnologie	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

3b Exporteurs van goederen naar topsector, 2010-2014

	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	Aantal					% van totaal Nederland				
Totaal Nederland	104 065	112 960	126 460	118 960	133 125	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ¹⁾	35 320	37 885	42 470	39 310	43 470	33,9	33,5	33,6	33,0	32,7
<i>Topsector</i>										
Agri&food	4 340	4 370	4 645	4 470	5 185	4,2	3,9	3,7	3,8	3,9
waarvan										
primaire productie	3 190	3 270	3 500	3 310	3 965	3,1	2,9	2,8	2,8	3,0
voedingsmiddelenindustrie	1 155	1 100	1 145	1 155	1 220	1,1	1,0	0,9	1,0	0,9
Agri&food keten	10 775	10 860	11 675	11 265	12 620	10,4	9,6	9,2	9,5	9,5
waarvan										
primaire productie	3 190	3 270	3 500	3 310	3 965	3,1	2,9	2,8	2,8	3,0
voedingsmiddelenindustrie	1 155	1 100	1 145	1 155	1 220	1,1	1,0	0,9	1,0	0,9
groot- en detailhandel	5 960	6 015	6 515	6 300	6 935	5,7	5,3	5,2	5,3	5,2
overig	475	475	515	495	500	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4
Chemie	1 380	1 375	1 420	1 380	1 415	1,3	1,2	1,1	1,2	1,1
waarvan										
aardolieverwerking	30	25	25	25	25	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	575	555	585	575	580	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4
rubber- en kunststofindustrie	775	795	810	780	815	0,7	0,7	0,6	0,7	0,6
Creatieve industrie	7 415	9 020	10 910	9 380	11 555	7,1	8,0	8,6	7,9	8,7
waarvan										
kunst	1 645	2 225	2 970	2 425	3 285	1,6	2,0	2,3	2,0	2,5
cultureel erfgoed	55	65	70	60	80	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
media en entertainment-industrie	2 185	2 505	2 940	2 565	3 020	2,1	2,2	2,3	2,2	2,3
creatieve zakelijke dienstverlening	3 535	4 225	4 930	4 330	5 170	3,4	3,7	3,9	3,6	3,9
Energie ²⁾	110	125	135	140	125	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan										
aardgas	60	80	85	80	70	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
duurzame energie: niet-exploitatiefase
gerelateerde activiteiten	50	50	55	60	55	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
High tech systemen en materialen	12 715	13 525	14 990	14 160	15 155	12,2	12,0	11,9	11,9	11,4
waarvan										
metaalindustrie	2 000	2 030	2 145	2 055	2 190	1,9	1,8	1,7	1,7	1,6
vervaardiging van machines en apparaten	4 115	4 180	4 435	4 370	4 640	4,0	3,7	3,5	3,7	3,5
vervaardiging van transportmiddelen	820	805	845	850	860	0,8	0,7	0,7	0,7	0,6
overig	5 780	6 510	7 565	6 890	7 465	5,6	5,8	6,0	5,8	5,6
Life sciences & health	500	495	495	480	530	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4
waarvan										
farmacie	120	115	115	110	120	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
medische instrumenten	255	260	260	250	280	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
onderzoek en ontwikkeling	125	120	125	120	135	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

3b Exporteurs van goederen naar topsector, 2010-2014 (slot)

	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	Aantal					% van totaal Nederland				
Transport en opslag	4 710	4 840	5 335	4 990	4 810	4,5	4,3	4,2	4,2	3,6
waarvan										
transport en overslag	3 205	3 235	3 605	3 325	3 125	3,1	2,9	2,9	2,8	2,3
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1 505	1 605	1 730	1 660	1 685	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	4 960	4 980	5 390	5 150	5 590	4,8	4,4	4,3	4,3	4,2
waarvan										
primaire productie	2 620	2 810	2 975	2 815	3 145	2,5	2,5	2,4	2,4	2,4
overig	2 340	2 170	2 420	2 340	2 440	2,2	1,9	1,9	2,0	1,8
Water	575	610	640	630	710	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5
waarvan										
maritieme maakindustrie	415	450	465	460	505	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
watertechnologie	45	40	50	50	60	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	65	70	80	75	95	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
kennis en advies	50	50	50	50	45	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van Agri&food keten, en de subsector 'Duurzame energie'.

²⁾ Exclusief de subsector 'Duurzame energie'.

4a Uitvoerwaarde van diensten naar topsector, 2014*

	Mln euro	% van totaal Nederland
Totaal Nederland	148451	100
Totaal Topsectoren ¹⁾	47793	32,2
<i>Topsector</i>		
Agri&food	1822	1,2
waarvan		
primaire productie	160	0,1
voedingsmiddelenindustrie	1663	1,1
Agri&food keten	4975	3,4
waarvan		
primaire productie	160	0,1
voedingsmiddelenindustrie	1663	1,1
groot- en detailhandel	2957	2,0
overig	196	0,1
Chemie	3993	2,7
waarvan		
aardolieverwerking	785	0,5
chemische industrie	3068	2,1
rubber- en kunststofindustrie	140	0,1
Creatieve industrie	3147	2,1
waarvan		
kunst	145	0,1
cultureel erfgoed	4	0,0
media en entertainment-industrie	2150	1,4
creatieve zakelijke dienstverlening	847	0,6
Energie	1915	1,3
waarvan		
aardgas	761	0,5
duurzame energie: niet-exploitatiefase ²⁾	737	0,5
gerelateerde activiteiten	417	0,3
High tech systemen en materialen	12893	8,7
waarvan		
metaalindustrie	583	0,4
vervaardiging van machines en apparaten	4767	3,2
vervaardiging van transportmiddelen	1303	0,9
overig	6240	4,2
Life sciences & health	2036	1,4
waarvan		
farmacie	531	0,4
medische instrumenten	38	0,0
onderzoek en ontwikkeling	1467	1,0

4a Uitvoerwaarde van diensten naar topsector, 2014* (slot)

	Mln euro	% van totaal Nederland
Transport en opslag	22362	15,1
waarvan		
transport en overslag	12143	8,2
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	10219	6,9
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	302	0,2
waarvan		
primaire productie	37	0,0
overig	265	0,2
Water	511	0,3
waarvan		
maritieme maakindustrie	x	x
watertechnologie	x	x
deltatechnologie	x	x
kennis en advies	x	x

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van Agri&food keten.

²⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

4b Exporteurs van diensten naar topsector, 2014*

	Aantal	% van totaal Nederland
Totaal Nederland	63447	100
Totaal Topsectoren ¹⁾	23760	37,4
<i>Topsector</i>		
Agri&food	1100	1,7
waarvan		
primaire productie	865	1,4
voedingsmiddelenindustrie	235	0,4
Agri&food keten	2565	4,0
waarvan		
primaire productie	865	1,4
voedingsmiddelenindustrie	235	0,4
groot- en detailhandel	1275	2,0
overig	190	0,3
Chemie	315	0,5
waarvan		
aardolieverwerking	10	0,0
chemische industrie	165	0,3
rubber- en kunststofindustrie	140	0,2
Creatieve industrie	8710	13,7
waarvan		
kunst	2720	4,3
cultureel erfgoed	30	0,0
media en entertainment-industrie	2190	3,5
creatieve zakelijke dienstverlening	3770	5,9
Energie	465	0,7
waarvan		
aardgas	65	0,1
duurzame energie: niet-exploitatiefase ²⁾	355	0,6
gerelateerde activiteiten	45	0,1
High tech systemen en materialen	8180	12,9
waarvan		
metaalindustrie	545	0,9
vervaardiging van machines en apparaten	1475	2,3
vervaardiging van transportmiddelen	225	0,4
overig	5935	9,4
Life sciences & health	245	0,4
waarvan		
farmacie	50	0,1
medische instrumenten	75	0,1
onderzoek en ontwikkeling	120	0,2

4b Exporteurs van diensten naar topsector, 2014* (slot)

	Aantal	% van totaal Nederland
Transport en opslag	4 665	7,4
waarvan		
transport en overslag	3 220	5,1
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	1 445	2,3
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	540	0,9
waarvan		
primaire productie	200	0,3
overig	340	0,5
Water	110	0,2
waarvan		
maritieme maakindustrie	x	x
watertechnologie	x	x
deltatechnologie	x	x
kennis en advies	x	x

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van Agri&food keten.

²⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

5 Bedrijven naar topsector, 2010-2014

	Totaal					Mkb (<250 wp)				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	Aantal¹⁾									
Totaal Nederland	1 277 280	1 333 440	1 374 350	1 395 950	1 460 550	1 274 310	1 330 485	1 371 405	1 393 065	1 457 720
Totaal Topsectoren ²⁾	304 915	313 805	321 065	326 395	342 340	304 325	313 210	320 465	325 790	341 745
<i>Topsector</i>										
Agri&food	66 015	62 615	61 370	62 045	63 050	65 940	62 540	61 290	61 965	62 975
waarvan										
primaire productie	61 405	57 805	56 355	57 025	57 740	61 400	57 800	56 345	57 020	57 735
voedingsmiddelenindustrie	4 615	4 810	5 015	5 020	5 310	4 540	4 740	4 945	4 945	5 240
Agri&food keten	135 815	133 255	132 735	133 155	136 545	135 645	133 080	132 555	132 975	136 360
waarvan										
primaire productie	61 405	57 805	56 355	57 025	57 740	61 400	57 800	56 345	57 020	57 735
voedingsmiddelenindustrie	4 615	4 810	5 015	5 020	5 310	4 540	4 740	4 945	4 945	5 240
groot- en detailhandel	68 850	69 680	70 415	70 160	72 540	68 770	69 590	70 325	70 070	72 440
overig	950	960	955	945	955	940	950	940	935	945
Chemie	2 165	2 175	2 170	2 115	2 130	2 100	2 115	2 105	2 055	2 070
waarvan										
aardolieverwerking	40	35	35	35	35	30	30	30	30	30
chemische industrie	800	805	795	780	790	755	760	750	735	750
rubber- en kunststofindustrie	1 325	1 335	1 340	1 305	1 305	1 315	1 325	1 325	1 290	1 290
Creatieve industrie	119 205	128 475	134 600	138 010	147 085	119 165	128 445	134 570	137 975	147 055
waarvan										
kunst	48 800	52 705	55 240	57 460	61 560	48 800	52 705	55 240	57 455	61 555
cultureel erfgoed	1 275	1 305	1 320	1 310	1 350	1 270	1 300	1 315	1 310	1 350
media en entertainment-industrie	25 805	27 910	29 505	30 610	32 885	25 775	27 885	29 485	30 585	32 865
creatieve zakelijke dienstverlening	43 330	46 565	48 540	48 630	51 290	43 325	46 560	48 535	48 625	51 285
Energie	1 585	1 630	1 665	1 685	1 720	1 475	1 520	1 555	1 575	1 610
waarvan										
aardgas	265	260	280	300	320	260	255	275	290	305
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	1 130	1 155	1 170	1 145	1 110	1 035	1 060	1 080	1 055	1 020
gerelateerde activiteiten	215	235	240	260	315	205	225	230	250	300
High tech systemen en materialen	71 925	74 830	76 825	78 250	82 790	71 740	74 645	76 635	78 060	82 605
waarvan										
metaalindustrie	7 885	8 045	8 105	8 180	8 335	7 865	8 030	8 090	8 160	8 315
vervaardiging van machines en apparaten	10 770	11 125	11 515	11 720	12 195	10 705	11 050	11 440	11 650	12 125
vervaardiging van transportmiddelen	1 545	1 570	1 605	1 635	1 645	1 520	1 550	1 585	1 615	1 630
overig	51 725	54 085	55 595	56 715	60 615	51 655	54 015	55 520	56 640	60 535
Life sciences & health	2 480	2 480	2 465	2 435	2 920	2 460	2 460	2 445	2 410	2 895
waarvan										
farmacie	180	185	190	185	190	170	175	180	175	180
medische instrumenten	1 825	1 830	1 840	1 845	1 875	1 820	1 825	1 835	1 840	1 870
onderzoek en ontwikkeling	475	460	435	405	850	470	455	425	395	845

	Totaal					Mkb (<250 wp)				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	%									
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	23,9	23,5	23,4	23,4	23,4	23,9	23,5	23,4	23,4	23,4
<i>Topsector</i>										
Agri&food	5,2	4,7	4,5	4,4	4,3	5,2	4,7	4,5	4,4	4,3
waarvan										
primaire productie	4,8	4,3	4,1	4,1	4,0	4,8	4,3	4,1	4,1	4,0
voedingsmiddelenindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Agri&food keten	10,6	10,0	9,7	9,5	9,3	10,6	10,0	9,7	9,5	9,4
waarvan										
primaire productie	4,8	4,3	4,1	4,1	4,0	4,8	4,3	4,1	4,1	4,0
voedingsmiddelenindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
groot- en detailhandel	5,4	5,2	5,1	5,0	5,0	5,4	5,2	5,1	5,0	5,0
overig	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Chemie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
waarvan										
aardolieverwerking	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
rubber- en kunststofindustrie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Creatieve industrie	9,3	9,6	9,8	9,9	10,1	9,4	9,7	9,8	9,9	10,1
waarvan										
kunst	3,8	4,0	4,0	4,1	4,2	3,8	4,0	4,0	4,1	4,2
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
media en entertainment-industrie	2,0	2,1	2,1	2,2	2,3	2,0	2,1	2,1	2,2	2,3
creatieve zakelijke dienstverlening	3,4	3,5	3,5	3,5	3,5	3,4	3,5	3,5	3,5	3,5
Energie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan										
aardgas	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
gerelateerde activiteiten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
High tech systemen en materialen	5,6	5,6	5,6	5,6	5,7	5,6	5,6	5,6	5,6	5,7
waarvan										
metaalindustrie	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
vervaardiging van machines en apparaten	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
vervaardiging van transportmiddelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	4,0	4,1	4,0	4,1	4,2	4,1	4,1	4,0	4,1	4,2
Life sciences & health	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
waarvan										
farmacie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
onderzoek en ontwikkeling	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1

5 Bedrijven naar topsector, 2010-2014 (slot)

	Totaal					Mkb (<250 wp)				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	Aantal¹⁾									
Transport en opslag	25 480	26 205	26 875	26 915	27 725	25 350	26 070	26 745	26 790	27 595
waarvan										
transport en overslag	19 715	20 225	20 735	20 510	20 910	19 660	20 170	20 685	20 465	20 860
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	5 765	5 980	6 145	6 405	6 815	5 695	5 900	6 065	6 325	6 740
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	25 670	24 430	23 635	23 450	23 475	25 650	24 405	23 610	23 425	23 450
waarvan										
primaire productie	21 385	20 120	19 350	19 210	19 225	21 380	20 110	19 345	19 205	19 220
overig	4 285	4 310	4 285	4 235	4 250	4 270	4 295	4 265	4 220	4 230
Water	3 010	3 080	3 180	3 200	3 225	2 975	3 045	3 145	3 165	3 190
waarvan										
maritieme maakindustrie	2 280	2 320	2 345	2 335	2 345	2 265	2 305	2 325	2 320	2 330
watertechnologie	155	145	170	180	185	145	135	160	170	175
deltatechnologie	490	530	570	600	610	485	525	565	595	605
kennis en advies	80	85	95	85	85	80	80	90	85	80

Bron: CBS.

¹⁾ Alle aantallen zijn afgerond op 5-tallen.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

	Totaal					Mkb (<250 wp)				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	%									
Transport en opslag	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9
waarvan										
transport en overslag	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	2,0	1,8	1,7	1,7	1,6	2,0	1,8	1,7	1,7	1,6
waarvan										
primaire productie	1,7	1,5	1,4	1,4	1,3	1,7	1,5	1,4	1,4	1,3
overig	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Water	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
waarvan										
maritieme maakindustrie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
watertechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

6 Opperichte bedrijven naar topsector, 2010-2014

	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	Aantal ¹⁾					%				
Totaal Nederland	161230	166765	156110	156110	159300	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	37040	34390	32330	33280	32710	23,0	20,6	20,7	21,3	20,5
<i>Topsector</i>										
Agri&food	7110	3820	3305	3080	3015	4,4	2,3	2,1	2,0	1,9
waarvan										
primaire productie	6785	3275	2760	2560	2505	4,2	2,0	1,8	1,6	1,6
voedingsmiddelenindustrie	325	545	545	525	510	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
Agri&food keten	13825	11440	10710	10170	10535	8,6	6,9	6,9	6,5	6,6
waarvan										
primaire productie	6785	3275	2760	2560	2505	4,2	2,0	1,8	1,6	1,6
voedingsmiddelenindustrie	325	545	545	525	510	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
groot- en detailhandel	6655	7565	7340	7030	7455	4,1	4,5	4,7	4,5	4,7
overig	60	60	65	60	60	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Chemie	110	145	95	115	120	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan										
aardolieverwerking	0	5	5	5	5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	45	55	35	45	55	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
rubber- en kunststofindustrie	65	90	55	65	60	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Creatieve industrie	18185	17710	16295	17705	17595	11,3	10,6	10,4	11,3	11,0
waarvan										
kunst	8205	6995	6420	7075	6580	5,1	4,2	4,1	4,5	4,1
cultureel erfgoed	75	90	65	70	75	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
media en entertainment-industrie	3780	3955	3795	3995	3960	2,3	2,4	2,4	2,6	2,5
creatieve zakelijke dienstverlening	6125	6670	6020	6565	6980	3,8	4,0	3,9	4,2	4,4
Energie	135	120	130	100	160	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan										
aardgas	45	50	55	50	55	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	55	40	40	5	15	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
gerelateerde activiteiten	35	30	35	40	85	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
High tech systemen en materialen	7085	8245	8235	8265	8085	4,4	4,9	5,3	5,3	5,1
waarvan										
metaalindustrie	510	615	555	560	505	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3
vervaardiging van machines en apparaten	895	970	940	910	935	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
vervaardiging van transportmiddelen	105	130	120	115	95	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	5580	6530	6620	6675	6555	3,5	3,9	4,2	4,3	4,1
Life sciences & health	170	155	160	140	220	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan										
farmacie	10	15	20	15	15	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	140	125	135	120	115	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
onderzoek en ontwikkeling	20	20	5	10	90	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1

6 Ongerichte bedrijven naar topsector, 2010-2014 (slot)

	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	Aantal¹⁾					%				
Transport en opslag waarvan	2840	3285	3345	3120	2790	1,8	2,0	2,1	2,0	1,8
transport en overslag	2275	2625	2730	2315	2135	1,4	1,6	1,7	1,5	1,3
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	565	660	615	805	655	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	2110	1245	910	900	860	1,3	0,7	0,6	0,6	0,5
primaire productie	1810	875	575	560	530	1,1	0,5	0,4	0,4	0,3
overig	300	370	335	340	330	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Water waarvan	230	255	265	225	220	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1
maritieme maakindustrie	155	185	170	145	145	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
watertechnologie	5	0	10	10	5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	65	65	80	65	65	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
kennis en advies	5	5	5	5	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Alle aantallen zijn afgerond op 5-tallen.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

7 Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2014

	2010	2011	2012	2013	2014**	2010	2011	2012	2013	2014**
	Aantal ¹⁾					%				
Totaal Nederland	98310	106660	127050	114355	100400	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	20165	20975	25950	23305	19040	20,5	19,7	20,4	20,4	19,0
<i>Topsector</i>										
Agri&food	5030	3325	3275	2925	2135	5,1	3,1	2,6	2,6	2,1
waarvan										
primaire productie	4770	3030	2925	2515	1835	4,9	2,8	2,3	2,2	1,8
voedingsmiddelenindustrie	260	295	350	410	300	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3
Agri&food keten	11005	9665	10135	8805	7280	11,2	9,1	8,0	7,7	7,3
waarvan										
primaire productie	4770	3030	2925	2515	1835	4,9	2,8	2,3	2,2	1,8
voedingsmiddelenindustrie	260	295	350	410	300	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3
groot- en detailhandel	5935	6295	6800	5835	5095	6,0	5,9	5,4	5,1	5,1
overig	35	45	60	45	50	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Chemie	120	115	120	125	95	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan										
aardolieverwerking	5	5	0	5	5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	50	45	40	45	30	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
rubber- en kunststofindustrie	65	65	75	80	60	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Creatieve industrie	7180	8620	11680	10710	8765	7,3	8,1	9,2	9,4	8,7
waarvan										
kunst	2795	3345	4535	3965	3395	2,8	3,1	3,6	3,5	3,4
cultureel erfgoed	70	50	65	65	60	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1
media en entertainment-industrie	1570	1855	2450	2380	2010	1,6	1,7	1,9	2,1	2,0
creatieve zakelijke dienstverlening	2745	3370	4630	4300	3300	2,8	3,2	3,6	3,8	3,3
Energie	60	60	60	65	80	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
waarvan										
aardgas	45	40	35	35	30	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0	5	0	5	5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
gerelateerde activiteiten	20	15	25	25	45	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
High tech systemen en materialen	4325	5140	6735	5880	4935	4,4	4,8	5,3	5,1	4,9
waarvan										
metaalindustrie	450	455	515	430	370	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4
vervaardiging van machines en apparaten	510	570	680	630	570	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6
vervaardiging van transportmiddelen	70	80	105	105	85	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	3295	4035	5440	4720	3910	3,4	3,8	4,3	4,1	3,9
Life sciences & health	135	135	140	135	140	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan										
farmacie	15	5	10	10	5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	90	95	105	100	100	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
onderzoek en ontwikkeling	30	30	30	25	30	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

7 Opgeheven bedrijven naar topsector, 2010-2014 (slot)

	2010	2011	2012	2013	2014**	2010	2011	2012	2013	2014**
	Aantal¹⁾					%				
Transport en opslag	2 270	2 655	2 915	2 520	2 145	2,3	2,5	2,3	2,2	2,1
waarvan										
transport en overslag	1 870	2 210	2 395	2 025	1 760	1,9	2,1	1,9	1,8	1,8
opslag, dienstverlening en	400	440	520	495	380	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
supportactiviteiten										
Tuinbouw en uitgangs-	1 345	1 110	1 150	1 135	950	1,4	1,0	0,9	1,0	0,9
materialen sectoraal										
waarvan										
primaire productie	1 045	780	780	790	665	1,1	0,7	0,6	0,7	0,7
overig	300	330	375	345	285	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Water	140	180	215	195	170	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
waarvan										
maritieme maakindustrie	115	140	170	145	120	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
watertechnologie	0	5	5	5	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	25	35	45	40	45	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Alle aantallen zijn afgerond op 5-tallen.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

8a Werknemers naar topsector, 2010-2014¹⁾

	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	Aantal					%				
Totaal Nederland	7 479 140	7 582 270	7 514 940	7 392 330	7 376 100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	1 279 770	1 297 950	1 279 380	1 269 130	1 270 200	17,1	17,1	17,0	17,2	17,2
<i>Topsector</i>										
Agri&food	178 270	177 600	178 170	177 110	178 180	2,4	2,3	2,4	2,4	2,4
waarvan										
primaire productie	59 390	59 320	59 530	58 450	58 730	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
voedingsmiddelenindustrie	118 880	118 290	118 640	118 650	119 450	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
Agri&food keten	800 470	825 980	838 400	843 390	863 160	10,7	10,9	11,2	11,4	11,7
waarvan										
primaire productie	59 390	59 320	59 530	58 450	58 730	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
voedingsmiddelenindustrie	118 880	118 290	118 640	118 650	119 450	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
groot- en detailhandel	604 230	629 310	641 120	647 320	665 920	8,1	8,3	8,5	8,8	9,0
overig	17 970	19 070	19 110	18 960	19 070	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
Chemie	79 070	79 710	79 610	78 590	78 650	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
waarvan										
aardolieverwerking	6 010	5 670	5 480	5 260	5 410	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
chemische industrie	43 590	44 350	44 510	44 090	43 760	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
rubber- en kunststofindustrie	29 480	29 690	29 630	29 240	29 480	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Creatieve industrie	118 870	116 150	113 930	107 630	110 930	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5
waarvan										
kunst	15 410	15 660	14 760	13 850	14 330	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
cultureel erfgoed	9 000	9 010	9 090	9 080	9 180	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
media en entertainment-industrie	46 820	46 940	46 950	44 400	41 750	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
creatieve zakelijke dienstverlening	47 640	44 540	43 130	40 300	45 670	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6
Energie	45 100	46 750	50 170	51 290	54 110	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
waarvan										
aardgas	9 150	8 840	9 780	12 220	12 020	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	18 460	18 460	18 510	18 140	17 670	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
gerelateerde activiteiten	17 490	19 440	21 880	20 940	24 410	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
High tech systemen en materialen	429 720	441 640	440 670	438 400	443 070	5,7	5,8	5,9	5,9	6,0
waarvan										
metaalindustrie	66 450	65 890	65 540	64 760	65 390	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
vervaardiging van machines en apparaten	151 230	158 600	158 080	158 520	159 600	2,0	2,1	2,1	2,1	2,2
vervaardiging van transportmiddelen	42 190	42 100	42 850	42 020	42 840	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
overig	169 850	175 060	174 220	173 100	175 240	2,3	2,3	2,3	2,3	2,4
Life sciences & health	38 760	38 260	36 390	35 830	36 290	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
waarvan										
farmacie	16 360	14 560	12 770	12 030	12 340	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
medische instrumenten	15 290	16 160	15 770	15 460	15 490	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
onderzoek en ontwikkeling	7 110	7 540	7 850	8 340	8 470	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

8a Werknemers naar topsector, 2010-2014¹⁾ (slot)

	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	Aantal					%				
Transport en opslag	324870	329400	307930	301090	298970	4,3	4,3	4,1	4,1	4,1
waarvan										
transport en overslag	185120	187630	184580	180880	178410	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	139750	141770	123350	120210	120560	1,9	1,9	1,6	1,6	1,6
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	115970	115530	114030	114330	110200	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5
waarvan										
primaire productie	69750	69090	67560	67990	63390	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
overig	46220	46440	46470	46340	46820	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Water	49790	51470	49540	50890	52220	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
waarvan										
maritieme maakindustrie	22830	23630	22910	24530	24830	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
watertechnologie	7820	7590	8060	8550	8880	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
deltatechnologie	10930	12280	11690	11110	11430	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
kennis en advies	8210	7980	6890	6700	7080	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag van september.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ De definitie van deze subsector is vanaf het verslagjaar 2014 aangepast. Deze aanpassing is voor de werknemers niet herberekend voor 2010-2013.

⁴⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

8b Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2010¹⁾

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	Aantal						
Totaal Nederland	7 479 140	6 407 490	6 613 330	3 365 200	73 810	4 003 350	3 475 800
Totaal Topsectoren ²⁾	1 279 770	1 094 370	1 142 220	555 570	15 610	968 520	311 240
<i>Topsector</i>							
Agri&food	1 782 270	1 545 570	14 190	7 280	2 240	1 203 350	57 920
waarvan							
primaire productie	59 390	52 500	3 450	2 210	1 240	42 140	17 250
voedingsmiddelenindustrie	1 188 880	1 020 080	10 740	5 070	1 000	78 210	40 670
Agri&food keten	800 470	734 060	38 730	21 030	6 650	438 070	362 410
waarvan							
primaire productie	59 390	52 500	3 450	2 210	1 240	42 140	17 250
voedingsmiddelenindustrie	1 188 880	1 020 080	10 740	5 070	1 000	78 210	40 670
groot- en detailhandel	604 230	564 360	22 640	12 940	4 290	302 400	301 840
overig	17 970	15 130	1 900	810	130	15 320	2 650
Chemie	79 070	66 730	8 460	3 540	340	64 900	14 180
waarvan							
aardolieverwerking	6 010	5 000	840	160	10	5 370	640
chemische industrie	43 590	36 440	4 990	2 020	150	35 340	8 250
rubber- en kunststofindustrie	29 480	25 290	2 640	1 370	190	24 190	5 290
Creatieve industrie	1 188 870	1 033 380	8 580	5 240	1 670	67 330	51 540
waarvan							
kunst	15 410	13 650	960	610	190	8 060	7 350
cultureel erfgoed	9 000	6 760	1 240	870	120	4 140	4 860
media en entertainmentindustrie	46 820	40 530	3 690	1 890	710	25 620	21 200
creatieve zakelijke dienstverlening	47 640	42 440	2 690	1 860	650	29 500	18 140
Energie	45 100	37 380	5 410	2 180	130	36 110	8 990
waarvan							
aardgas	9 150	7 520	1 150	460	10	7 540	1 610
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	18 460	15 790	1 710	860	100	15 210	3 240
gerelateerde activiteiten	17 490	14 070	2 550	860	20	13 350	4 140
High tech systemen en materialen	429 720	371 560	38 080	17 280	2 810	356 000	73 720
waarvan							
metaalindustrie	66 450	55 380	7 210	3 300	570	58 970	7 480
vervaardiging van machines en apparaten	151 230	129 250	14 760	6 140	1 080	126 890	24 340
vervaardiging van transportmiddelen	42 190	35 900	4 450	1 620	220	35 320	6 880
overig	169 850	151 030	11 670	6 220	950	134 820	35 030
Life sciences & health	38 760	33 840	3 290	1 350	270	22 750	16 010
waarvan							
farmacie	16 360	14 360	1 430	540	30	9 670	6 690
medische instrumenten	15 290	12 920	1 530	650	190	10 030	5 260
onderzoek en ontwikkeling	7 110	6 570	330	160	50	3 050	4 060

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	%						
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	17,1	17,1	17,3	16,5	21,1	24,2	9,0
<i>Topsector</i>							
Agri&food	2,4	2,4	2,1	2,2	3,0	3,0	1,7
waarvan							
primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,7	1,7	1,1	0,5
voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,5	1,3	2,0	1,2
Agri&food keten	10,7	11,5	5,9	6,2	9,0	10,9	10,4
waarvan							
primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,7	1,7	1,1	0,5
voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,5	1,3	2,0	1,2
groot- en detailhandel	8,1	8,8	3,4	3,8	5,8	7,6	8,7
overig	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,4	0,1
Chemie	1,1	1,0	1,3	1,1	0,5	1,6	0,4
waarvan							
aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0
chemische industrie	0,6	0,6	0,8	0,6	0,2	0,9	0,2
rubber- en kunststofindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,6	0,2
Creatieve industrie	1,6	1,6	1,3	1,6	2,3	1,7	1,5
waarvan							
kunst	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	0,6	0,6	0,6	0,6	1,0	0,6	0,6
creatieve zakelijke dienstverlening	0,6	0,7	0,4	0,6	0,9	0,7	0,5
Energie	0,6	0,6	0,8	0,6	0,2	0,9	0,3
waarvan							
aardgas	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,2	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,2	0,2	0,3	0,3	0,1	0,4	0,1
gerelateerde activiteiten	0,2	0,2	0,4	0,3	0,0	0,3	0,1
High tech systemen en materialen	5,7	5,8	5,8	5,1	3,8	8,9	2,1
waarvan							
metaalindustrie	0,9	0,9	1,1	1,0	0,8	1,5	0,2
vervaardiging van machines en apparaten	2,0	2,0	2,2	1,8	1,5	3,2	0,7
vervaardiging van transportmiddelen	0,6	0,6	0,7	0,5	0,3	0,9	0,2
overig	2,3	2,4	1,8	1,8	1,3	3,4	1,0
Life sciences & health	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,6	0,5
waarvan							
farmacie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,2	0,2
medische instrumenten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1

8b Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2010¹⁾ (slot)

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
Aantal							
Transport en opslag	324870	275740	30970	14040	4130	257870	67010
waarvan							
transport en overslag	185120	151800	20290	9590	3430	148830	36290
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	139750	123940	10670	4450	700	109040	30720
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	115970	98420	7640	5470	4450	76050	39930
waarvan							
primaire productie	69750	58980	3930	3140	3710	43140	26610
overig	46220	39440	3710	2330	740	32910	13320
Water	49790	41360	5440	2690	310	42490	7300
waarvan							
maritieme maakindustrie	22830	19000	2470	1180	180	20450	2370
watertechnologie	7820	6310	1090	390	30	6200	1620
deltatechnologie	10930	9110	1130	610	80	9920	1010
kennis en advies	8210	6940	750	510	20	5910	2300

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag van september.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	%						
Transport en opslag	4,3	4,3	4,7	4,2	5,6	6,4	1,9
waarvan							
transport en overslag	2,5	2,4	3,1	2,8	4,7	3,7	1,0
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	1,9	1,9	1,6	1,3	0,9	2,7	0,9
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1,6	1,5	1,2	1,6	6,0	1,9	1,1
waarvan							
primaire productie	0,9	0,9	0,6	0,9	5,0	1,1	0,8
overig	0,6	0,6	0,6	0,7	1,0	0,8	0,4
Water	0,7	0,6	0,8	0,8	0,4	1,1	0,2
waarvan							
maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,4	0,4	0,2	0,5	0,1
watertechnologie	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,2	0,0
deltatechnologie	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2	0,0
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,2	0,0	0,1	0,1

8c Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2011¹⁾

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
Aantal							
Totaal Nederland	7 582 270	6 433 890	686 160	370 360	91 840	4 053 120	3 529 150
Totaal Topsectoren ²⁾	1 297 950	1 099 680	118 260	61 390	18 620	981 350	316 600
<i>Topsector</i>							
Agri&food	177 600	152 960	14 600	7 520	2 520	119 510	58 100
waarvan							
primaire productie	59 320	52 200	3 590	2 180	1 340	42 050	17 260
voedingsmiddelenindustrie	118 290	100 760	11 010	5 340	1 180	77 450	40 830
Agri&food keten	825 980	755 580	40 250	22 190	7 970	452 960	373 030
waarvan							
primaire productie	59 320	52 200	3 590	2 180	1 340	42 050	17 260
voedingsmiddelenindustrie	118 290	100 760	11 010	5 340	1 180	77 450	40 830
groot- en detailhandel	629 310	586 610	23 660	13 780	5 270	317 380	311 930
overig	19 070	16 010	1 980	900	180	16 070	3 000
Chemie	79 710	66 650	8 630	4 000	440	65 170	14 540
waarvan							
aardolieverwerking	5 670	4 620	800	240	10	5 040	630
chemische industrie	44 350	36 760	5 110	2 300	190	35 860	8 490
rubber- en kunststofindustrie	29 690	25 270	2 720	1 460	240	24 270	5 420
Creatieve industrie	116 150	100 170	8 530	5 350	2 100	65 550	50 600
waarvan							
kunst	15 660	13 700	1 000	660	290	8 270	7 390
cultureel erfgoed	9 010	6 710	1 250	890	160	4 110	4 900
media en entertainmentindustrie	46 940	40 410	3 690	1 990	850	25 850	21 090
creatieve zakelijke dienstverlening	44 540	39 360	2 590	1 810	790	27 330	17 220
Energie	46 750	38 270	5 690	2 630	160	37 360	9 390
waarvan							
aardgas	8 840	7 200	1 130	500	20	7 390	1 450
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	18 460	15 710	1 740	890	120	15 150	3 320
gerelateerde activiteiten	19 440	15 360	2 810	1 250	20	14 830	4 620
High tech systemen en materialen	441 640	378 710	40 180	19 050	3 710	364 150	77 490
waarvan							
metaalindustrie	65 890	54 600	7 240	3 370	680	58 390	7 500
vervaardiging van machines en apparaten	158 600	134 520	15 800	6 880	1 400	132 560	26 040
vervaardiging van transportmiddelen	42 100	35 200	4 700	1 920	290	35 010	7 090
overig	175 060	154 390	12 440	6 890	1 340	138 190	36 870
Life sciences & health	38 260	33 090	3 300	1 520	350	22 210	16 060
waarvan							
farmacie	14 560	12 610	1 320	580	50	8 680	5 880
medische instrumenten	16 160	13 540	1 640	740	240	10 230	5 930
onderzoek en ontwikkeling	7 540	6 940	350	200	60	3 290	4 250

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	%						
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	17,1	17,1	17,2	16,6	20,3	24,2	9,0
<i>Topsector</i>							
Agri&food	2,3	2,4	2,1	2,0	2,7	2,9	1,6
waarvan							
primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,5	1,0	0,5
voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,4	1,3	1,9	1,2
Agri&food keten	10,9	11,7	5,9	6,0	8,7	11,2	10,6
waarvan							
primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,5	1,0	0,5
voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,4	1,3	1,9	1,2
groot- en detailhandel	8,3	9,1	3,4	3,7	5,7	7,8	8,8
overig	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2	0,4	0,1
Chemie	1,1	1,0	1,3	1,1	0,5	1,6	0,4
waarvan							
aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
chemische industrie	0,6	0,6	0,7	0,6	0,2	0,9	0,2
rubber- en kunststofindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,6	0,2
Creatieve industrie	1,5	1,6	1,2	1,4	2,3	1,6	1,4
waarvan							
kunst	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	0,6	0,6	0,5	0,5	0,9	0,6	0,6
creatieve zakelijke dienstverlening	0,6	0,6	0,4	0,5	0,9	0,7	0,5
Energie	0,6	0,6	0,8	0,7	0,2	0,9	0,3
waarvan							
aardgas	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,2	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,4	0,1
gerelateerde activiteiten	0,3	0,2	0,4	0,3	0,0	0,4	0,1
High tech systemen en materialen	5,8	5,9	5,9	5,1	4,0	9,0	2,2
waarvan							
metaalindustrie	0,9	0,8	1,1	0,9	0,7	1,4	0,2
vervaardiging van machines en apparaten	2,1	2,1	2,3	1,9	1,5	3,3	0,7
vervaardiging van transportmiddelen	0,6	0,5	0,7	0,5	0,3	0,9	0,2
overig	2,3	2,4	1,8	1,9	1,5	3,4	1,0
Life sciences & health	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5
waarvan							
farmacie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2
medische instrumenten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

8c Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2011¹⁾ (slot)

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
Aantal							
Transport en opslag	329400	275400	32000	16660	5350	260690	68710
waarvan							
transport en overslag	187630	151210	20550	11460	4420	150290	37340
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	141770	124190	11450	5200	930	110400	31370
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	115530	97860	7790	5390	4500	75970	39560
waarvan							
primaire productie	69090	58460	4020	3040	3580	42800	26290
overig	46440	39400	3770	2350	910	33170	13270
Water	51470	42500	5610	3000	370	43930	7540
waarvan							
maritieme maakindustrie	23630	19550	2550	1310	220	21100	2530
watertechnologie	7590	6000	1080	480	20	5980	1610
deltatechnologie	12280	10200	1270	710	100	11110	1160
kennis en advies	7980	6740	710	490	40	5750	2230

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag van september.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	%						
Transport en opslag	4,3	4,3	4,7	4,5	5,8	6,4	1,9
waarvan							
transport en overslag	2,5	2,4	3,0	3,1	4,8	3,7	1,1
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	1,9	1,9	1,7	1,4	1,0	2,7	0,9
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1,5	1,5	1,1	1,5	4,9	1,9	1,1
waarvan							
primaire productie	0,9	0,9	0,6	0,8	3,9	1,1	0,7
overig	0,6	0,6	0,5	0,6	1,0	0,8	0,4
Water	0,7	0,7	0,8	0,8	0,4	1,1	0,2
waarvan							
maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,4	0,4	0,2	0,5	0,1
watertechnologie	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1	0,0
deltatechnologie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,3	0,0
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1

8d Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2012¹⁾

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
Aantal							
Totaal Nederland	7 514 940	6 326 260	695 470	393 690	99 510	3 995 710	3 519 230
Totaal Topsectoren ²⁾	1 279 380	1 073 910	118 860	66 230	20 380	964 760	314 620
<i>Topsector</i>							
Agri&food	178 170	152 280	14 970	8 250	2 670	120 060	58 120
waarvan							
primaire productie	59 530	52 130	3 740	2 280	1 390	42 270	17 260
voedingsmiddelenindustrie	118 640	100 150	11 240	5 970	1 280	77 780	40 860
Agri&food keten	838 400	765 090	41 250	23 500	8 560	459 980	378 420
waarvan							
primaire productie	59 530	52 130	3 740	2 280	1 390	42 270	17 260
voedingsmiddelenindustrie	118 640	100 150	11 240	5 970	1 280	77 780	40 860
groot- en detailhandel	641 120	596 830	24 310	14 290	5 700	323 910	317 220
overig	19 110	15 980	1 970	970	190	16 020	3 090
Chemie	79 610	65 880	8 930	4 350	450	65 100	14 510
waarvan							
aardolieverwerking	5 480	4 410	820	250	10	4 890	600
chemische industrie	44 510	36 500	5 240	2 560	210	35 950	8 560
rubber- en kunststofindustrie	29 630	24 970	2 870	1 550	240	24 270	5 360
Creatieve industrie	113 930	97 610	8 490	5 420	2 410	64 210	49 720
waarvan							
kunst	14 760	12 800	1 010	650	310	7 830	6 930
cultureel erfgoed	9 090	6 740	1 280	910	160	4 130	4 970
media en entertainmentindustrie	46 950	39 880	3 760	2 190	1 120	25 940	21 010
creatieve zakelijke dienstverlening	43 130	38 200	2 450	1 660	810	26 320	16 810
Energie	50 170	40 770	6 050	3 150	190	39 520	10 650
waarvan							
aardgas	9 780	7 880	1 280	590	40	8 030	1 750
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	18 510	15 640	1 770	970	130	15 150	3 350
gerelateerde activiteiten	21 880	17 260	3 000	1 600	30	16 330	5 540
High tech systemen en materialen	440 670	374 690	41 160	20 780	4 050	363 490	77 190
waarvan							
metaalindustrie	65 540	53 570	7 530	3 660	780	58 140	7 400
vervaardiging van machines en apparaten	158 080	132 660	16 230	7 710	1 480	132 290	25 790
vervaardiging van transportmiddelen	42 850	35 720	4 720	2 150	260	35 550	7 300
overig	174 220	152 740	12 680	7 270	1 530	137 510	36 710
Life sciences & health	36 390	31 390	3 140	1 500	360	21 140	15 250
waarvan							
farmacie	12 770	11 190	1 070	460	40	7 660	5 100
medische instrumenten	15 770	13 000	1 690	830	260	10 060	5 710
onderzoek en ontwikkeling	7 850	7 210	370	210	60	3 420	4 430

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	%						
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	17,0	17,0	17,1	16,8	20,5	24,1	8,9
<i>Topsector</i>							
Agri&food	2,4	2,4	2,2	2,1	2,7	3,0	1,7
waarvan							
primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,4	1,1	0,5
voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,5	1,3	1,9	1,2
Agri&food keten	11,2	12,1	5,9	6,0	8,6	11,5	10,8
waarvan							
primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,4	1,1	0,5
voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,5	1,3	1,9	1,2
groot- en detailhandel	8,5	9,4	3,5	3,6	5,7	8,1	9,0
overig	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,4	0,1
Chemie	1,1	1,0	1,3	1,1	0,5	1,6	0,4
waarvan							
aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
chemische industrie	0,6	0,6	0,8	0,6	0,2	0,9	0,2
rubber- en kunststofindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2	0,6	0,2
Creatieve industrie	1,5	1,5	1,2	1,4	2,4	1,6	1,4
waarvan							
kunst	0,2	0,2	0,1	0,2	0,3	0,2	0,2
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	0,6	0,6	0,5	0,6	1,1	0,6	0,6
creatieve zakelijke dienstverlening	0,6	0,6	0,4	0,4	0,8	0,7	0,5
Energie	0,7	0,6	0,9	0,8	0,2	1,0	0,3
waarvan							
aardgas	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,2	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,4	0,1
gerelateerde activiteiten	0,3	0,3	0,4	0,4	0,0	0,4	0,2
High tech systemen en materialen	5,9	5,9	5,9	5,3	4,1	9,1	2,2
waarvan							
metaalindustrie	0,9	0,8	1,1	0,9	0,8	1,5	0,2
vervaardiging van machines en apparaten	2,1	2,1	2,3	2,0	1,5	3,3	0,7
vervaardiging van transportmiddelen	0,6	0,6	0,7	0,5	0,3	0,9	0,2
overig	2,3	2,4	1,8	1,8	1,5	3,4	1,0
Life sciences & health	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4
waarvan							
farmacie	0,2	0,2	0,2	0,1	0,0	0,2	0,1
medische instrumenten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

8d Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2012¹⁾ (slot)

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
Aantal							
Transport en opslag	307 930	253 140	30 320	18 100	6 360	241 270	66 650
waarvan							
transport en overslag	184 580	146 040	20 270	12 930	5 350	146 010	38 570
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	123 350	107 110	10 060	5 170	1 010	95 270	28 080
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	114 030	96 410	7 960	5 280	4 380	74 940	39 090
waarvan							
primaire productie	67 560	57 260	4 100	2 860	3 350	41 890	25 680
overig	46 470	39 150	3 870	2 420	1 030	33 060	13 420
Water	49 540	40 360	5 560	3 210	400	42 290	7 250
waarvan							
maritieme maakindustrie	22 910	18 730	2 560	1 390	230	20 380	2 530
watertechnologie	8 060	6 270	1 160	600	40	6 390	1 670
deltatechnologie	11 690	9 670	1 190	730	100	10 530	1 160
kennis en advies	6 890	5 700	660	500	40	5 000	1 890

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag van september.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

		Leeftijd				Geslacht	
		Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man
	%						
Transport en opslag	4,1	4,0	4,4	4,6	6,4	6,0	1,9
waarvan							
transport en overslag	2,5	2,3	2,9	3,3	5,4	3,7	1,1
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	1,6	1,7	1,4	1,3	1,0	2,4	0,8
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1,5	1,5	1,1	1,3	4,4	1,9	1,1
waarvan							
primaire productie	0,9	0,9	0,6	0,7	3,4	1,0	0,7
overig	0,6	0,6	0,6	0,6	1,0	0,8	0,4
Water	0,7	0,6	0,8	0,8	0,4	1,1	0,2
waarvan							
maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,4	0,4	0,2	0,5	0,1
watertechnologie	0,1	0,1	0,2	0,2	0,0	0,2	0,0
deltatechnologie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,3	0,0
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1

8e Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2013¹⁾

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
Aantal							
Totaal Nederland	7 392 330	6 167 670	698 950	420 520	105 190	3 922 820	3 469 510
Totaal Topsectoren ²⁾	1 269 130	1 055 500	119 550	71 730	22 350	956 520	312 610
<i>Topsector</i>							
Agri&food	177 110	150 090	15 270	8 910	2 830	119 620	57 490
waarvan							
primaire productie	58 450	50 840	3 790	2 370	1 450	41 630	16 820
voedingsmiddelenindustrie	118 650	99 250	11 480	6 540	1 390	77 990	40 670
Agri&food keten	843 390	767 060	42 300	24 990	9 030	462 620	380 760
waarvan							
primaire productie	58 450	50 840	3 790	2 370	1 450	41 630	16 820
voedingsmiddelenindustrie	118 650	99 250	11 480	6 540	1 390	77 990	40 670
groot- en detailhandel	647 320	601 380	24 940	14 990	6 010	326 900	320 420
overig	18 960	15 590	2 100	1 090	180	16 110	2 860
Chemie	78 590	64 170	9 180	4 750	490	64 080	14 510
waarvan							
aardolieverwerking	5 260	4 130	830	290	10	4 740	520
chemische industrie	44 090	35 650	5 390	2 820	230	35 410	8 690
rubber- en kunststofindustrie	29 240	24 380	2 960	1 650	250	23 930	5 310
Creatieve industrie	107 630	92 190	8 030	5 190	2 220	60 530	47 110
waarvan							
kunst	13 850	12 070	860	600	310	7 330	6 520
cultureel erfgoed	9 080	6 730	1 260	920	180	4 080	5 000
media en entertainmentindustrie	44 400	37 720	3 650	2 140	900	24 650	19 760
creatieve zakelijke dienstverlening	40 300	35 670	2 260	1 540	840	24 470	15 830
Energie	51 290	41 300	6 120	3 650	220	40 690	10 600
waarvan							
aardgas	12 220	9 780	1 570	810	60	10 140	2 080
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	18 140	15 200	1 780	1 020	130	14 870	3 270
gerelateerde activiteiten	20 940	16 320	2 780	1 820	30	15 690	5 250
High tech systemen en materialen	438 400	369 340	41 430	23 250	4 370	361 040	77 370
waarvan							
metaalindustrie	64 760	52 210	7 480	4 270	810	57 450	7 310
vervaardiging van machines en apparaten	158 520	131 390	16 630	8 880	1 630	132 790	25 740
vervaardiging van transportmiddelen	42 020	34 430	4 810	2 480	300	34 480	7 540
overig	173 100	151 320	12 520	7 630	1 640	136 320	36 780
Life sciences & health	35 830	30 680	3 130	1 610	410	20 790	15 040
waarvan							
farmacie	12 030	10 500	1 010	480	40	7 290	4 740
medische instrumenten	15 460	12 570	1 710	890	300	9 890	5 580
onderzoek en ontwikkeling	8 340	7 620	410	230	70	3 610	4 720

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	%						
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	17,2	17,1	17,1	17,1	21,2	24,4	9,0
<i>Topsector</i>							
Agri&food	2,4	2,4	2,2	2,1	2,7	3,0	1,7
waarvan							
primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,4	1,1	0,5
voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,6	1,3	2,0	1,2
Agri&food keten	11,4	12,4	6,1	5,9	8,6	11,8	11,0
waarvan							
primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,4	1,1	0,5
voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,6	1,6	1,3	2,0	1,2
groot- en detailhandel	8,8	9,8	3,6	3,6	5,7	8,3	9,2
overig	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,4	0,1
Chemie	1,1	1,0	1,3	1,1	0,5	1,6	0,4
waarvan							
aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
chemische industrie	0,6	0,6	0,8	0,7	0,2	0,9	0,3
rubber- en kunststofindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2	0,6	0,2
Creatieve industrie	1,5	1,5	1,1	1,2	2,1	1,5	1,4
waarvan							
kunst	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	0,6	0,6	0,5	0,5	0,9	0,6	0,6
creatieve zakelijke dienstverlening	0,5	0,6	0,3	0,4	0,8	0,6	0,5
Energie	0,7	0,7	0,9	0,9	0,2	1,0	0,3
waarvan							
aardgas	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,3	0,1
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,4	0,1
gerelateerde activiteiten	0,3	0,3	0,4	0,4	0,0	0,4	0,2
High tech systemen en materialen	5,9	6,0	5,9	5,5	4,2	9,2	2,2
waarvan							
metaalindustrie	0,9	0,8	1,1	1,0	0,8	1,5	0,2
vervaardiging van machines en apparaten	2,1	2,1	2,4	2,1	1,5	3,4	0,7
vervaardiging van transportmiddelen	0,6	0,6	0,7	0,6	0,3	0,9	0,2
overig	2,3	2,5	1,8	1,8	1,6	3,5	1,1
Life sciences & health	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4
waarvan							
farmacie	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0	0,2	0,1
medische instrumenten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

8e Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2013¹⁾ (slot)

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
Aantal							
Transport en opslag	301090	244470	29890	19110	7610	234420	66660
waarvan							
transport en overslag	180880	140900	19850	13620	6520	142150	38730
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	120210	103580	10040	5490	1100	92280	27930
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	114330	95900	8160	5550	4710	75330	39010
waarvan							
primaire productie	67990	57240	4140	2950	3650	42320	25670
overig	46340	38660	4020	2600	1060	33010	13340
Water	50890	41260	5630	3580	410	43470	7410
waarvan							
maritieme maakindustrie	24530	19930	2720	1630	250	21840	2690
watertechnologie	8550	6630	1170	720	30	6770	1780
deltatechnologie	11110	9160	1110	750	90	9990	1130
kennis en advies	6700	5540	640	480	40	4880	1820

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag van september.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	%						
Transport en opslag	4,1	4,0	4,3	4,5	7,2	6,0	1,9
waarvan							
transport en overslag	2,4	2,3	2,8	3,2	6,2	3,6	1,1
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	1,6	1,7	1,4	1,3	1,0	2,4	0,8
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1,5	1,6	1,2	1,3	4,5	1,9	1,1
waarvan							
primaire productie	0,9	0,9	0,6	0,7	3,5	1,1	0,7
overig	0,6	0,6	0,6	0,6	1,0	0,8	0,4
Water	0,7	0,7	0,8	0,9	0,4	1,1	0,2
waarvan							
maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,4	0,4	0,2	0,6	0,1
watertechnologie	0,1	0,1	0,2	0,2	0,0	0,2	0,1
deltatechnologie	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	0,3	0,0
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1

8f Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2014¹⁾

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
Aantal							
Totaal Nederland	7 376 100	6 106 100	712 420	448 780	108 800	3 911 000	3 465 110
Totaal Topsectoren ²⁾	1 270 200	1 045 680	123 640	77 410	23 470	957 940	312 260
<i>Topsector</i>							
Agri&food	178 180	149 680	15 880	9 630	3 000	120 230	57 950
waarvan							
primaire productie	58 730	50 820	3 910	2 480	1 520	41 760	16 970
voedingsmiddelenindustrie	119 450	98 850	11 970	7 150	1 470	78 470	40 980
Agri&food keten	863 160	783 210	43 870	26 590	9 490	471 230	391 940
waarvan							
primaire productie	58 730	50 820	3 910	2 480	1 520	41 760	16 970
voedingsmiddelenindustrie	119 450	98 850	11 970	7 150	1 470	78 470	40 980
groot- en detailhandel	665 920	618 070	25 850	15 720	6 280	334 800	331 110
overig	19 070	15 470	2 140	1 250	210	16 200	2 870
Chemie	78 650	63 130	9 730	5 220	570	63 990	14 650
waarvan							
aardolieverwerking	5 410	4 190	870	330	20	4 870	540
chemische industrie	43 760	34 750	5 660	3 100	240	35 020	8 730
rubber- en kunststofindustrie	29 480	24 190	3 200	1 790	310	24 100	5 390
Creatieve industrie	110 930	95 290	8 280	5 390	1 960	63 940	46 980
waarvan							
kunst	14 330	12 360	970	660	340	7 640	6 690
cultureel erfgoed	9 180	6 720	1 270	1 010	170	4 080	5 090
media en entertainmentindustrie	41 750	35 520	3 540	2 090	600	23 190	18 570
creatieve zakelijke dienstverlening	45 670	40 690	2 500	1 640	840	29 040	16 630
Energie	54 110	42 960	6 480	4 410	250	42 470	11 630
waarvan							
aardgas	12 020	9 670	1 460	830	70	10 060	1 960
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	17 670	14 710	1 710	1 100	140	14 170	3 500
gerelateerde activiteiten	24 410	18 580	3 310	2 480	40	18 240	6 170
High tech systemen en materialen	443 070	369 240	43 340	25 690	4 800	364 950	78 120
waarvan							
metaalindustrie	65 390	51 960	7 790	4 770	880	58 040	7 350
vervaardiging van machines en apparaten	159 600	130 690	17 180	9 950	1 780	133 580	26 020
vervaardiging van transportmiddelen	42 840	34 370	5 250	2 930	300	35 380	7 460
overig	175 240	152 230	13 130	8 040	1 840	137 960	37 280
Life sciences & health	36 290	30 660	3 390	1 780	450	20 860	15 430
waarvan							
farmacie	12 340	10 600	1 130	550	50	7 350	4 990
medische instrumenten	15 490	12 360	1 810	990	320	9 850	5 630
onderzoek en ontwikkeling	8 470	7 700	450	240	80	3 660	4 810

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	%						
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	17,2	17,1	17,4	17,2	21,6	24,5	9,0
<i>Topsector</i>							
Agri&food	2,4	2,5	2,2	2,1	2,8	3,1	1,7
waarvan							
primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,4	1,1	0,5
voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,7	1,6	1,4	2,0	1,2
Agri&food keten	11,7	12,8	6,2	5,9	8,7	12,0	11,3
waarvan							
primaire productie	0,8	0,8	0,5	0,6	1,4	1,1	0,5
voedingsmiddelenindustrie	1,6	1,6	1,7	1,6	1,4	2,0	1,2
groot- en detailhandel	9,0	10,1	3,6	3,5	5,8	8,6	9,6
overig	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,4	0,1
Chemie	1,1	1,0	1,4	1,2	0,5	1,6	0,4
waarvan							
aardolieverwerking	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
chemische industrie	0,6	0,6	0,8	0,7	0,2	0,9	0,3
rubber- en kunststofindustrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,6	0,2
Creatieve industrie	1,5	1,6	1,2	1,2	1,8	1,6	1,4
waarvan							
kunst	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2
cultureel erfgoed	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
media en entertainmentindustrie	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5
creatieve zakelijke dienstverlening	0,6	0,7	0,4	0,4	0,8	0,7	0,5
Energie	0,7	0,7	0,9	1,0	0,2	1,1	0,3
waarvan							
aardgas	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,3	0,1
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,4	0,1
gerelateerde activiteiten	0,3	0,3	0,5	0,6	0,0	0,5	0,2
High tech systemen en materialen	6,0	6,0	6,1	5,7	4,4	9,3	2,3
waarvan							
metaalindustrie	0,9	0,9	1,1	1,1	0,8	1,5	0,2
vervaardiging van machines en apparaten	2,2	2,1	2,4	2,2	1,6	3,4	0,8
vervaardiging van transportmiddelen	0,6	0,6	0,7	0,7	0,3	0,9	0,2
overig	2,4	2,5	1,8	1,8	1,7	3,5	1,1
Life sciences & health	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4
waarvan							
farmacie	0,2	0,2	0,2	0,1	0,0	0,2	0,1
medische instrumenten	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2
onderzoek en ontwikkeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

8f Werknemers naar topsector, leeftijd en geslacht, 2014¹⁾ (slot)

	Leeftijd				Geslacht		
	Totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
Aantal							
Transport en opslag	298 970	239 820	30 440	20 320	8 390	232 320	66 650
waarvan							
transport en overslag	178 410	136 890	20 040	14 220	7 250	139 970	38 440
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	120 560	102 930	10 400	6 100	1 140	92 360	28 210
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	110 200	91 760	8 360	5 480	4 610	72 820	37 380
waarvan							
primaire productie	63 390	53 200	3 970	2 730	3 500	39 630	23 760
overig	46 820	38 560	4 390	2 750	1 110	33 190	13 620
Water	52 220	42 270	5 670	3 870	420	44 540	7 690
waarvan							
maritieme maakindustrie	24 830	20 080	2 700	1 800	250	22 110	2 720
watertechnologie	8 880	6 780	1 230	830	40	7 030	1 850
deltatechnologie	11 430	9 460	1 100	780	100	10 210	1 220
kennis en advies	7 080	5 950	640	460	40	5 180	1 900

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment laatste vrijdag van september.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ De definitie van deze subsector is vanaf het verslagjaar 2014 aangepast. Deze aanpassing is voor de werknemers niet herberekend voor 2010-2013.

⁴⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

	Totaal	Leeftijd				Geslacht	
		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	man	vrouw
	%						
Transport en opslag	4,1	3,9	4,3	4,5	7,7	5,9	1,9
waarvan							
transport en overslag	2,4	2,2	2,8	3,2	6,7	3,6	1,1
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	1,6	1,7	1,5	1,4	1,0	2,4	0,8
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1,5	1,5	1,2	1,2	4,2	1,9	1,1
waarvan							
primaire productie	0,9	0,9	0,6	0,6	3,2	1,0	0,7
overig	0,6	0,6	0,6	0,6	1,0	0,8	0,4
Water	0,7	0,7	0,8	0,9	0,4	1,1	0,2
waarvan							
maritieme maakindustrie	0,3	0,3	0,4	0,4	0,2	0,6	0,1
watertechnologie	0,1	0,1	0,2	0,2	0,0	0,2	0,1
deltatechnologie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,3	0,0
kennis en advies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1

9a Zelfstandige ondernemers naar topsector en leeftijd, 2010-2014

	2010					2011					2012				
	leeftijd					leeftijd					leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
Aantal															
Totaal Nederland	959 220	720 380	101 100	81 080	55 550	1 004 200	748 830	106 930	82 370	65 080	1 029 410	757 490	111 260	84 730	75 810
Totaal Topsectoren ²⁾	264 680	192 270	27 390	23 720	21 150	274 710	198 820	28 550	23 670	23 530	282 900	201 170	29 860	24 220	27 640
<i>Topsector</i>															
Agri&food	90 590	59 370	10 730	9 800	10 640	91 780	59 650	11 060	9 600	11 430	91 750	57 920	11 240	9 700	12 880
waarvan															
primaire productie	86 180	55 930	10 270	9 450	10 490	87 380	56 270	10 570	9 260	11 240	87 240	54 490	10 760	9 350	12 650
voedingsmiddelen- industrie	4 410	3 430	460	360	150	4 400	3 380	480	340	190	4 510	3 440	480	350	240
Agri&food keten	167 240	118 410	18 790	15 800	14 120	169 030	118 570	19 370	15 500	15 480	168 880	116 100	19 650	15 630	17 500
waarvan															
primaire productie	86 180	55 930	10 270	9 450	10 490	87 380	56 270	10 570	9 260	11 240	87 240	54 490	10 760	9 350	12 650
voedingsmiddelen- industrie	4 410	3 430	460	360	150	4 400	3 380	480	340	190	4 510	3 440	480	350	240
groot- en detailhandel	76 280	58 780	8 010	5 960	3 460	76 860	58 650	8 260	5 860	4 030	76 740	57 910	8 360	5 880	4 580
overig	380	260	50	40	30	390	270	50	40	30	390	270	50	40	30
Chemie	690	470	80	90	50	690	460	100	60	60	670	440	90	70	70
waarvan															
aardolieverwerking	10	0	0	0	0	10	0	0	0	0	10	0	0	0	0
chemische industrie	170	110	20	30	10	170	110	20	20	20	170	110	20	20	20
rubber- en kunststof- industrie	510	360	60	60	40	520	350	70	40	50	500	330	60	50	50
Creatieve industrie	87 410	70 700	7 650	5 520	3 520	94 030	75 860	8 160	5 740	4 250	98 230	78 640	8 620	6 030	4 940
waarvan															
kunst	37 330	29 990	3 410	2 320	1 610	40 090	32 010	3 660	2 490	1 920	41 290	32 570	3 890	2 610	2 210
cultureel erfgoed	120	70	20	20	10	120	70	20	10	20	120	60	20	20	10
media en entertainment- industrie	17 790	14 390	1 560	1 130	700	19 190	15 480	1 670	1 180	850	20 040	16 040	1 780	1 250	990
creatieve zakelijke dienstverlening	32 170	26 240	2 670	2 060	1 200	34 630	28 290	2 810	2 060	1 470	36 780	29 970	2 930	2 150	1 730
Energie	700	330	100	120	160	620	300	80	100	150	600	300	70	80	140
waarvan															
aardgas	410	160	60	80	130	300	120	40	50	100	310	120	40	40	110
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	270	160	30	40	30	300	170	40	50	50	260	160	30	40	40
gerelateerde activiteiten	20	10	10	0	0	20	20	0	0	0	30	20	10	0	0
High tech systemen en materialen	41 860	32 080	3 820	3 440	2 490	43 870	33 360	4 080	3 420	2 990	45 260	34 150	4 310	3 360	3 440
waarvan															
metaalindustrie	5 680	4 490	530	410	250	5 860	4 590	560	430	290	5 960	4 600	600	410	350
vervaardiging van machines en apparaten	6 060	4 400	740	560	350	6 410	4 610	780	590	420	6 630	4 730	800	600	500
vervaardiging van transportmiddelen	750	520	100	70	50	750	530	100	70	60	770	530	100	80	60
overig	29 370	22 660	2 460	2 410	1 830	30 860	23 640	2 650	2 340	2 230	31 900	24 290	2 810	2 270	2 530

	2013					2014*				
	leeftijd					leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
	Aantal									
Totaal Nederland	1056870	767020	117250	87740	84770	1033060	744440	118180	86230	83940
Totaal Topsectoren ²⁾	287670	202720	30900	24410	29630	278040	196100	30470	23470	27990
<i>Topsector</i>										
Agri&food	91670	56920	11510	9690	13540	86640	53470	11360	9150	12660
waarvan										
primaire productie	87120	53510	11000	9310	13290	82110	50130	10830	8740	12410
voedingsmiddelen- industrie	4550	3410	520	370	250	4530	3340	530	410	250
Agri&food keten	169100	114400	20380	15770	18540	160450	107550	20270	14980	17640
waarvan										
primaire productie	87120	53510	11000	9310	13290	82110	50130	10830	8740	12410
voedingsmiddelen- industrie	4550	3410	520	370	250	4530	3340	530	410	250
groot- en detailhandel	77040	57220	8810	6050	4960	73460	53870	8850	5790	4930
overig	390	250	60	40	40	350	210	60	40	50
Chemie	650	410	100	80	70	610	380	90	70	70
waarvan										
aardolieverwerking	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0
chemische industrie	160	100	30	20	20	140	80	20	20	30
rubber- en kunststof- industrie	480	310	70	60	40	460	300	70	60	40
Creatieve industrie	101040	80310	9030	6220	5480	100480	79680	9030	6300	5460
waarvan										
kunst	43370	33960	4160	2770	2490	43520	33870	4170	2900	2580
cultureel erfgoed	130	70	20	20	20	130	60	20	20	30
media en entertainment- industrie	20820	16580	1880	1260	1100	20710	16480	1930	1290	1020
creatieve zakelijke dienstverlening	36720	29710	2960	2170	1880	36110	29270	2910	2100	1840
Energie	660	330	80	90	160	670	370	90	80	130
waarvan										
aardgas	300	110	40	40	110	170	120	20	20	20
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	220	140	30	30	30	360	180	60	50	80
gerelateerde activiteiten	130	80	20	20	20	0	0	0	0	0
High tech systemen en materialen	47260	35390	4520	3520	3830	47480	35180	4660	3550	4080
waarvan										
metaalindustrie	6050	4590	620	440	400	5890	4400	620	450	410
vervaardiging van machines en apparaten	6850	4800	830	670	550	6840	4700	870	670	600
vervaardiging van transportmiddelen	770	520	110	80	60	770	500	110	90	70
overig	33590	25480	2960	2330	2820	33980	25570	3060	2340	3000

9a Zelfstandige ondernemers naar topsector en leeftijd, 2010-2014 (slot)

	2010					2011					2012				
	leeftijd					leeftijd					leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
Aantal															
Life sciences & health	1490	930	280	190	90	1500	880	290	200	120	1490	860	290	210	140
waarvan															
farmacie	20	10	10	0	0	20	10	0	10	0	20	10	10	0	0
medische instrumenten	1380	860	250	170	80	1380	810	270	180	110	1380	800	270	190	130
onderzoek en ontwikkeling	90	60	20	10	0	90	50	20	10	10	90	60	20	10	10
Transport en opslag	24760	16950	2770	2640	2380	25300	17200	2860	2650	2560	28120	18170	3250	2930	3760
waarvan															
transport en overslag	21710	14770	2460	2320	2140	22100	14940	2510	2350	2280	24620	15780	2860	2590	3380
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	3050	2180	310	320	240	3200	2270	350	300	280	3500	2390	390	340	380
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	23960	15650	3030	2770	2500	23700	15110	3010	2820	2750	23420	14420	3070	2780	3150
waarvan															
primaire productie	21480	13870	2750	2510	2330	21170	13320	2720	2570	2540	20910	12680	2780	2540	2920
overig	2480	1780	280	250	170	2530	1780	290	260	200	2500	1740	290	240	230
Water	1970	1390	220	210	140	2040	1420	240	190	190	2140	1450	240	210	240
waarvan															
maritieme maakindustrie	1630	1130	190	190	120	1690	1150	200	170	170	1740	1140	200	180	210
watertechnologie	60	50	10	0	0	60	50	10	0	0	70	50	10	0	0
deltatechnologie	270	210	20	20	20	290	220	30	20	20	320	250	30	20	20
kennis en advies	10	10	0	0	0	10	10	0	0	0	10	10	0	0	0

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment 1 december.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

2013

2014*

	leeftijd					leeftijd				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
	Aantal									
Life sciences & health	1490	820	300	230	150	1610	870	320	240	180
waarvan										
farmacie	30	10	10	0	0	20	10	0	0	0
medische instrumenten	1380	750	280	210	140	1320	680	290	210	150
onderzoek en ontwikkeling	90	50	10	20	10	270	190	30	30	30
Transport en opslag	28220	18130	3320	2810	3960	25050	16570	2930	2430	3120
waarvan										
transport en overslag	24280	15500	2870	2470	3440	21180	13960	2490	2100	2610
opslag, dienstverlening										
en supportactiviteiten	3940	2640	450	330	520	3880	2610	430	330	500
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	23440	14090	3130	2770	3450	22250	13140	3130	2620	3370
waarvan										
primaire productie	20970	12430	2820	2530	3190	20040	11650	2840	2420	3120
overig	2480	1670	320	240	250	2210	1480	290	190	250
Water	2170	1450	250	210	260	2050	1350	260	200	240
waarvan										
maritieme maakindustrie	1760	1130	210	190	230	1630	1040	210	170	220
watertechnologie	70	50	10	0	10	60	50	10	0	0
deltatechnologie	330	260	30	20	20	340	260	40	20	20
kennis en advies	10	10	0	0	0	10	10	0	0	0

9b Aandeel zelfstandige ondernemers naar topsector en leeftijd, 2010-2014

	2010					2011					2012				
	totaal	leeftijd ¹⁾				totaal	leeftijd ¹⁾				totaal	leeftijd ¹⁾			
		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
	%														
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	27,6	26,7	27,1	29,3	38,1	27,4	26,6	26,7	28,7	36,2	27,5	26,6	26,8	28,6	36,5
<i>Topsector</i>															
Agri&food	9,4	8,2	10,6	12,1	19,2	9,1	8,0	10,3	11,7	17,6	8,9	7,6	10,1	11,4	17,0
waarvan															
primaire productie	9,0	7,8	10,2	11,7	18,9	8,7	7,5	9,9	11,2	17,3	8,5	7,2	9,7	11,0	16,7
voedingsmiddelen-industrie	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3
Agri&food keten	17,4	16,4	18,6	19,5	25,4	16,8	15,8	18,1	18,8	23,8	16,4	15,3	17,7	18,4	23,1
waarvan															
primaire productie	9,0	7,8	10,2	11,7	18,9	8,7	7,5	9,9	11,2	17,3	8,5	7,2	9,7	11,0	16,7
voedingsmiddelen-industrie	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3
groot- en detailhandel	8,0	8,2	7,9	7,4	6,2	7,7	7,8	7,7	7,1	6,2	7,5	7,6	7,5	6,9	6,0
overig	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Chemie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan															
aardolieverwerking	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
rubber- en kunststof-industrie	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Creatieve industrie	9,1	9,8	7,6	6,8	6,3	9,4	10,1	7,6	7,0	6,5	9,5	10,4	7,7	7,1	6,5
waarvan															
kunst	3,9	4,2	3,4	2,9	2,9	4,0	4,3	3,4	3,0	3,0	4,0	4,3	3,5	3,1	2,9
cultureel erfgoed	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
media en entertainment-industrie	1,9	2,0	1,5	1,4	1,3	1,9	2,1	1,6	1,4	1,3	1,9	2,1	1,6	1,5	1,3
creatieve zakelijke dienstverlening	3,4	3,6	2,6	2,5	2,2	3,4	3,8	2,6	2,5	2,3	3,6	4,0	2,6	2,5	2,3
Energie	0,1	0,0	0,1	0,1	0,3	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2
waarvan															
aardgas	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
gerelateerde activiteiten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
High tech systemen en materialen	4,4	4,5	3,8	4,2	4,5	4,4	4,5	3,8	4,2	4,6	4,4	4,5	3,9	4,0	4,5
waarvan															
metaalindustrie	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,4	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
vervaardiging van machines en apparaten	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
vervaardiging van transportmiddelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	3,1	3,1	2,4	3,0	3,3	3,1	3,2	2,5	2,8	3,4	3,1	3,2	2,5	2,7	3,3

2013

2014*

	leeftijd ¹⁾					leeftijd ¹⁾				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
	%									
Totaal Nederland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal Topsectoren ²⁾	27,2	26,4	26,4	27,8	35,0	26,9	26,3	25,8	27,2	33,3
<i>Topsector</i>										
Agri&food	8,7	7,4	9,8	11,0	16,0	8,4	7,2	9,6	10,6	15,1
waarvan										
primaire productie	8,2	7,0	9,4	10,6	15,7	7,9	6,7	9,2	10,1	14,8
voedingsmiddelen- industrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,3
Agri&food keten	16,0	14,9	17,4	18,0	21,9	15,5	14,4	17,2	17,4	21,0
waarvan										
primaire productie	8,2	7,0	9,4	10,6	15,7	7,9	6,7	9,2	10,1	14,8
voedingsmiddelen- industrie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,3
groot- en detailhandel	7,3	7,5	7,5	6,9	5,9	7,1	7,2	7,5	6,7	5,9
overig	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1
Chemie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
waarvan										
aardolieverwerking	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
chemische industrie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
rubber- en kunststof- industrie	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0
Creatieve industrie	9,6	10,5	7,7	7,1	6,5	9,7	10,7	7,6	7,3	6,5
waarvan										
kunst	4,1	4,4	3,5	3,2	2,9	4,2	4,5	3,5	3,4	3,1
cultureel erfgoed	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
media en entertainment- industrie	2,0	2,2	1,6	1,4	1,3	2,0	2,2	1,6	1,5	1,2
creatieve zakelijke dienstverlening	3,5	3,9	2,5	2,5	2,2	3,5	3,9	2,5	2,4	2,2
Energie	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2
waarvan										
aardgas	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
gerelateerde activiteiten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
High tech systemen en materialen	4,5	4,6	3,9	4,0	4,5	4,6	4,7	3,9	4,1	4,9
waarvan										
metaalindustrie	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
vervaardiging van machines en apparaten	0,6	0,6	0,7	0,8	0,6	0,7	0,6	0,7	0,8	0,7
vervaardiging van trans- portmiddelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
overig	3,2	3,3	2,5	2,7	3,3	3,3	3,4	2,6	2,7	3,6

9b Aandeel zelfstandige ondernemers naar topsector en leeftijd, 2010-2014 (slot)

	2010					2011					2012				
	totaal	leeftijd ¹⁾				totaal	leeftijd ¹⁾				totaal	leeftijd ¹⁾			
		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar		<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
	%														
Life sciences & health	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2
waarvan															
farmacie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten onderzoek en ontwikke- ling	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag	2,6	2,4	2,7	3,3	4,3	2,5	2,3	2,7	3,2	3,9	2,7	2,4	2,9	3,5	5,0
waarvan															
transport en overslag opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	2,3	2,1	2,4	2,9	3,9	2,2	2,0	2,3	2,9	3,5	2,4	2,1	2,6	3,1	4,5
0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal	2,5	2,2	3,0	3,4	4,5	2,4	2,0	2,8	3,4	4,2	2,3	1,9	2,8	3,3	4,2
waarvan															
primaire productie	2,2	1,9	2,7	3,1	4,2	2,1	1,8	2,5	3,1	3,9	2,0	1,7	2,5	3,0	3,9
overig	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
Water	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
waarvan															
maritieme maakindustrie	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
watertechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Bron: CBS.

¹⁾ Peilmoment 1 december.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

2013

2014*

	leeftijd ¹⁾					leeftijd ¹⁾				
	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar	totaal	<55 jaar	55-59 jaar	60-64 jaar	≥65 jaar
	%									
Life sciences & health	0,1	0,1	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,3	0,3	0,2
waarvan										
farmacie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
medische instrumenten	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
onderzoek en ontwikkeling	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag	2,7	2,4	2,8	3,2	4,7	2,4	2,2	2,5	2,8	3,7
waarvan										
transport en overslag	2,3	2,0	2,4	2,8	4,1	2,1	1,9	2,1	2,4	3,1
opslag, dienstverlening										
en supportactiviteiten	0,4	0,3	0,4	0,4	0,6	0,4	0,4	0,4	0,4	0,6
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	2,2	1,8	2,7	3,2	4,1	2,2	1,8	2,6	3,0	4,0
waarvan										
primaire productie	2,0	1,6	2,4	2,9	3,8	1,9	1,6	2,4	2,8	3,7
overig	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
Water	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
waarvan										
maritieme maakindustrie	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3
watertechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
deltatechnologie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
kennis en advies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

10 Uitgaven aan R&D, 2011-2014

	Uitgaven R&D eigen activiteiten				Uitgaven R&D uitbestede activiteiten			
	2011	2012	2013	2014	2011	2012	2013	2014
	Mln euro							
Totaal bedrijven en instellingen ¹⁾	8241	8559	8654	9006	3264	3520	3677	3605
Totaal bedrijven ²⁾	6922	7078	7095	7433	3018	3236	3442	3418
Totaal topsectoren ³⁾	6008	6217	6422	6729	2675	2821	3078	2981
<i>Topsector</i>								
Agri&food	515	455	445	482	197	117	127	158
waarvan								
primaire productie	136	58	56	109	132	.	.	70
voedingsmiddelenindustrie	379	397	389	373	65	.	.	87
Agri&food keten	747	758	703	688	298	262	213	245
waarvan								
primaire productie	136	58	56	109	132	.	.	70
voedingsmiddelenindustrie	379	397	389	373	65	.	.	87
groot- en detailhandel	75	105	66	71	48	85	48	42
overig	157	198	192	135	53	60	38	45
Chemie	761	836	845	857	.	.	639	614
waarvan								
aardolieverwerking	108	232	236	252
chemische industrie	555	520	523	533	96	103	118	122
rubber- en kunststofindustrie	98	84	85	72
Creatieve industrie	79	94	93	129	19	12	17	24
waarvan								
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainmentindustrie	33	45	37	56	13	5	8	12
creatieve zakelijke dienstverlening	41	45	47	66	5	6	8	10
Energie	498	541	585	550	150	202	168	227
waarvan								
aardgas	20	48	.	18
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	205	194	197	210	34	19	21	21
gerelateerde activiteiten	95	135	.	187
High tech systemen en materialen	3431	3533	3664	3857	1260	1312	1539	1429
waarvan								
metaalindustrie	137	122	131	108	25	21	19	21
vervaardiging van machines en apparaten	1921	2073	2170	2407	875	897	1160	990
vervaardiging van transportmiddelen	211	216	235	240	67	77	69	55
overig	1162	1123	1128	1102	293	316	291	363
Life sciences & health	686	703	722	731	469	533	574	592
waarvan								
farmacie	321	262	244	256	213	325	346	397
medische instrumenten	139	153	186	157	185	.	93	134
onderzoek en ontwikkeling	226	288	293	318	71	.	136	61
Transport en opslag	218	223	210	166	105	71	75	76
waarvan								
transport en overslag	4	9	4	6	2	10	5	5
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	214	214	205	161	103	61	70	72

10 Uitgaven aan R&D, 2011-2014 (slot)

	Uitgaven R&D eigen activiteiten				Uitgaven R&D uitbestede activiteiten			
	2011	2012	2013	2014	2011	2012	2013	2014
	Mln euro							
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	245	240	201	228	154	144	144	148
waarvan								
primaire productie	149	65	56	89	128	.	.	.
overig	96	175	145	139	26	.	.	.
Water	547	545	630	606	95	82	86	79
waarvan								
maritieme maakindustrie	97	81	71	76	22	12	13	14
watertechnologie
deltatechnologie
kennis en advies	429	441	.	.	62	57	61	52

Bron: CBS.

- ¹⁾ Totaal van Nederlandse bedrijven en instellingen. Hoger onderwijs wordt niet meegerekend.
- ²⁾ Totaal van Nederlandse bedrijven. Instellingen en hoger onderwijs worden niet meegerekend.
- ³⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.
- ⁴⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.

11 Uitgaven aan innovatie, 2010-2014

	Totaal bedrijven			Mkb			Totaal bedrijven			Mkb		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014
	Mln euro						%					
Totaal bedrijvensector Nederland ¹⁾	13119	13270	13812	6785	5230	4848	100	100	100	100	100	100
Totaal topsectoren ²⁾	8234	9473	10527	2997	2808	3052	62,8	71,4	76,2	44,2	53,7	63,0
<i>Topsector</i>												
Agri&food	815	773	1013	329	311	374	6,2	5,8	7,3	4,8	5,9	7,7
waarvan												
primaire productie	194	199	259	94	75	125	1,5	1,5	1,9	1,4	1,4	2,6
voedingsmiddelenindustrie	621	573	754	234	236	249	4,7	4,3	5,5	3,4	4,5	5,1
Agri&food keten	1429	1889	1541	851	1311	739	10,9	14,2	11,2	12,5	25,1	15,2
waarvan												
primaire productie	194	199	259	94	75	125	1,5	1,5	1,9	1,4	1,4	2,6
voedingsmiddelenindustrie	621	573	754	234	236	249	4,7	4,3	5,5	3,4	4,5	5,1
groot- en detailhandel	462	826	272	406	771	189	3,5	6,2	2,0	6,0	14,7	3,9
overig	152	290	257	116	230	176	1,2	2,2	1,9	1,7	4,4	3,6
Chemie	1325	1518	1535	265	202	282	10,1	11,4	11,1	3,9	3,9	5,8
waarvan												
aardolieverwerking	.	.	.	4	3	2	.	.	.	0,1	0,1	0,0
chemische industrie	1190	636	693	170	110	184	9,1	4,8	5,0	2,5	2,1	3,8
rubber- en kunststofindustrie	.	.	.	90	90	96	.	.	.	1,3	1,7	2,0
Creatieve industrie	246	218	87	182	111	60	1,9	1,6	0,6	2,7	2,1	1,2
waarvan												
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainmentindustrie	104	107	55	41	42	33	0,8	0,8	0,4	0,6	0,8	0,7
creatieve zakelijke dienstverlening	143	110	32	141	69	27	1,1	0,8	0,2	2,1	1,3	0,6
Energie	675	760	752	107	165	227	5,1	5,7	5,4	1,6	3,2	4,7
waarvan												
aardgas
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	77	234	250	55	45	120	0,6	1,8	1,8	0,8	0,9	2,5
gerelateerde activiteiten
High tech systemen en materialen	4154	4891	5616	1582	1508	1634	31,7	36,9	40,7	23,3	28,8	33,7
waarvan												
metaalindustrie	131	206	202	98	108	76	1,0	1,6	1,5	1,4	2,1	1,6
vervaardiging van machines en apparaten	2541	2970	3502	886	596	650	19,4	22,4	25,4	13,1	11,4	13,4
vervaardiging van transportmiddelen	226	306	390	78	83	83	1,7	2,3	2,8	1,1	1,6	1,7
overig	1257	1408	1522	521	722	824	9,6	10,6	11,0	7,7	13,8	17,0
Life sciences & health	1121	1440	1349	302	220	253	8,5	10,9	9,8	4,5	4,2	5,2
waarvan												
farmacie	654	554	640	25	22	45	5,0	4,2	4,6	0,4	0,4	0,9
medische instrumenten	467	.	361	277	14	14	3,6	.	2,6	4,1	0,3	0,3
onderzoek en ontwikkeling ⁴⁾	.	.	349	0	183	193	.	.	2,5	0,0	3,5	4,0
Transport en opslag	423	482	348	249	291	253	3,2	3,6	2,5	3,7	5,6	5,2
waarvan												
transport en overslag	118	214	97	100	144	79	0,9	1,6	0,7	1,5	2,8	1,6
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	305	268	251	149	147	174	2,3	2,0	1,8	2,2	2,8	3,6

11 Uitgaven aan innovatie, 2010-2014 (slot)

	Totaal bedrijven			Mkb			Totaal bedrijven			Mkb		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014
	Mln euro						%					
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	525	437	529	377	198	175	4,0	3,3	3,8	5,6	3,8	3,6
waarvan												
primaire productie	183	201	214	90	104	85	1,4	1,5	1,5	1,3	2,0	1,8
overig	342	236	314	286	95	90	2,6	1,8	2,3	4,2	1,8	1,9
Water	168	620	678	103	78	94	1,3	4,7	4,9	1,5	1,5	1,9
waarvan												
maritieme maakindustrie
watertechnologie
deltatechnologie
kennis en advies

Bron: CBS.

- ¹⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, A t/m N) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.
- ²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.
- ³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.
- ⁴⁾ Geen uitkomsten over de subsector "Onderzoek en ontwikkeling" voor 2010 beschikbaar.

12 Innoverende (midden- en klein) bedrijven, 2010-2014

	Totaal bedrijven									Mkb		
	innoverende bedrijven			technologische innovatoren			niet technologische innovatoren			innoverende bedrijven		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014
	% van totaal bedrijven									% van totaal mkb		
Totaal bedrijvensector Nederland ¹⁾	48	38	48	38	31	37	32	27	29	48	38	47
Totaal topsectoren ²⁾	55	48	58	47	43	51	35	33	31	54	47	57
<i>Topsector</i>												
Agri&food	45	32	54	39	27	44	28	21	25	44	30	53
waarvan												
primaire productie voedingsmiddelen-industrie	36	23	53	32	18	40	20	13	21	36	23	53
andere	54	45	56	45	41	50	37	35	30	52	43	53
Agri&food keten	40	32	45	32	25	31	25	20	26	39	31	45
waarvan												
primaire productie voedingsmiddelen-industrie	36	23	53	32	18	40	20	13	21	36	23	53
andere	54	45	56	45	41	50	37	35	30	52	43	53
groot- en detailhandel	36	30	38	27	22	21	23	18	27	35	30	38
overig	87	75	85	73	73	77	45	58	37	87	74	84
Chemie	73	66	68	66	65	63	50	47	42	71	65	66
waarvan												
aardolieverwerking	90	52	76	78	.	71
andere	78	77	78	65	75	72	57	59	53	75	77	75
rubber- en kunststof-industrie	68	57	59	66	.	55
Creatieve industrie	64	38	56	51	34	45	43	31	42	63	37	55
waarvan												
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainment-industrie	77	54	69	65	50	59	41	47	54	77	53	68
andere	57	26	46	43	22	35	44	19	33	57	26	46
Energie	71	59	66	62	47	56	55	44	42	69	56	65
waarvan												
aardgas	67	56	56	54	50	49	54	47	31	65	41	52
andere	67	57	64	58	51	57	46	39	37	65	55	63
gerelateerde activiteiten	83	74	79	76	24	56	75	64	62	80	72	77
High tech systemen en materialen	64	66	68	58	61	63	41	45	39	63	66	67
waarvan												
metaalindustrie	56	52	55	48	47	53	34	32	29	56	51	54
andere	64	71	68	59	66	64	39	46	38	63	70	67
vervaardiging van machines en apparaten	64	71	68	59	66	64	39	46	38	63	70	67
andere	63	69	63	60	66	57	39	34	36	62	69	61
vervaardiging van transportmiddelen	63	69	63	60	66	57	39	34	36	62	69	61
overig	68	68	74	61	61	67	47	51	44	67	68	73

12 Innoverende (midden- en klein) bedrijven, 2010-2014 (slot)

	Totaal bedrijven									Mkb		
	innoverende bedrijven			technologische innovatoren			niet technologische innovatoren			innoverende bedrijven		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014
	% van totaal bedrijven									% van totaal mkb		
Life sciences & health waarvan	52	61	67	46	53	65	30	42	36	49	59	65
farmacie	92	74	79	77	67	75	56	41	37	91	67	75
medische instrumenten onderzoek en ontwikke- ling ⁴⁾	.	52	56	.	42	55	.	42	32	.	51	55
.	.	74	81	.	69	79	.	43	43	.	73	81
Transport en opslag waarvan	38	31	40	28	27	33	26	18	20	37	30	39
transport en overslag opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	34	22	34	25	18	28	21	11	16	33	21	34
.	47	51	52	34	45	42	37	34	29	44	52	51
Tuinbouw en uitgangs- materialen sectoraal waarvan	52	52	70	47	45	66	28	40	29	52	52	70
primaire productie	52	72	98	47	72	98	25	55	27	52	72	98
overig	52	46	46	45	36	38	35	36	31	52	46	45
Water waarvan	56	57	56	54	53	51	36	33	34	54	57	55
maritieme maakindustrie
watertechnologie
deltatechnologie
kennis en advies

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, A t/m N) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

⁴⁾ Geen uitkomsten over de subsector "Onderzoek en ontwikkeling" voor 2010 beschikbaar.

13 Omzetaandeel vernieuwd product of dienst¹⁾, 2010-2014

Omzetaandeel vernieuwd product of dienst¹⁾

	2010	2012	2014
	% van de technologische innovatoren		
Totaal bedrijvensector Nederland ²⁾	26	23	21
Totaal topsectoren ³⁾	27	27	24
<i>Topsector</i>			
Agri&food	19	15	16
waarvan			
primaire productie	27	8	10
voedingsmiddelenindustrie	16	20	21
Agri&food keten	26	16	18
waarvan			
primaire productie	27	8	10
voedingsmiddelenindustrie	16	20	21
groot- en detailhandel	29	14	18
overig	28	29	27
Chemie	23	21	24
waarvan			
aardolieverwerking	17	.	13
chemische industrie	21	24	23
rubber- en kunststofindustrie	26	.	25
Creatieve industrie	28	28	24
waarvan			
kunst	.	.	.
cultureel erfgoed	.	.	.
media en entertainmentindustrie	19	30	22
creatieve zakelijke dienstverlening	35	26	26
Energie	23	28	26
waarvan			
aardgas	18	83	20
duurzame energie: niet-exploitatiefase ⁴⁾	24	27	24
gerelateerde activiteiten	18	31	46
High tech systemen en materialen	30	31	29
waarvan			
metaalindustrie	26	21	23
vervaardiging van machines en apparaten	27	25	26
vervaardiging van transportmiddelen	39	42	35
overig	33	38	32
Life sciences & health	21	33	28
waarvan			
farmacie	17	43	34
medische instrumenten	24	11	16
onderzoek en ontwikkeling ⁵⁾	.	54	52
Transport en opslag	33	16	18
waarvan			
transport en overslag	34	16	11
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	32	17	23

13 Omzetaandeel vernieuwd product of dienst¹⁾, 2010-2014 (slot)

	Omzetaandeel vernieuwd product of dienst ¹⁾		
	2010	2012	2014
	% van de technologische innovatoren		
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	23	27	16
waarvan			
primaire productie	22	33	9
overig	24	22	24
Water	26	32	24
waarvan			
maritieme maakindustrie	.	.	.
watertechnologie	.	.	.
deltatechnologie	.	.	.
kennis en advies	.	.	.

Bron: CBS.

- ¹⁾ Aandeel van de omzet bij technologische innovatoren dat afkomstig is van een vernieuwd product of dienst.
- ²⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, A t/m N) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.
- ³⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.
- ⁴⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.
- ⁵⁾ Geen uitkomsten over de subsector "Onderzoek en ontwikkeling" voor 2010 beschikbaar.

14 Partnership en partners bij (midden- en klein)bedrijven met technologische innovatie naar topsector, 2010-2014

	Totaal bedrijven						Mkb					
	partners											
	partnership			universiteiten			overheid of openbare researchinstelling			partnership		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014
	% van technologische innovatoren						% van technologische innovatoren met partnership					
Totaal bedrijven-sector Nederland ¹⁾	30	31	38	24	30	36	18	22	15	29	30	37
Totaal topsectoren ²⁾	39	37	42	29	41	43	21	29	22	37	37	41
<i>Topsector</i>												
Agri&food	36	24	51	35	41	32	19	30	10	34	21	50
waarvan												
primaire productie voedingsmiddelen-industrie	40	18	63	45	55	24	13	11	1	39	16	63
Agri&food keten	33	29	38	27	35	46	24	39	25	30	25	36
waarvan												
primaire productie voedingsmiddelen-industrie	40	18	63	45	55	24	13	11	1	39	16	63
groot- en detailhandel	33	29	38	27	35	46	24	39	25	30	25	36
overig	20	20	27	21	20	51	14	17	10	19	19	26
Chemie	44	50	55	47	42	49	26	28	18	42	47	53
waarvan												
aardolieverwerking
chemische industrie	42	38	64	56	56	48	34	39	24	35	30	62
rubber- en kunststofindustrie
Creatieve industrie	35	34	26	6	28	41	5	20	29	35	37	26
waarvan												
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainmentindustrie	31	48	26	.	21	30	.	17	46	31	50	25
creatieve zakelijke dienstverlening	39	12	27	.	75	55	.	.	.	39	13	27
Energie	57	72	69	57	64	73	39	59	50	56	66	70
waarvan												
aardgas
duurzame energie: niet-exploitatie-fase ³⁾	56	73	77	74	79	80	51	70	52	.	.	.
gerelateerde activiteiten

14 Partnership en partners bij (midden- en klein)bedrijven met technologische innovatie naar topsector, 2010-2014 (slot)

	Totaal bedrijven						Mkb					
							partners					
	partnership			universiteiten			overheid of openbare researchinstelling			partnership		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014	2010	2012	2014
	% van technologische innovatoren			% van technologische innovatoren met partnership						% van technologische mkb innovatoren		
High tech systemen en materialen	41	41	42	31	40	44	24	28	26	40	40	41
waarvan												
metaalindustrie	35	28	35	23	20	32	21	.	.	33	26	34
vervaardiging van machines en apparaten	40	39	46	35	43	49	23	30	28	39	38	45
vervaardiging van transportmiddelen	50	43	40	41	41	42	26	.	.	50	42	37
overig	42	46	42	28	43	42	25	34	27	42	45	42
Life sciences & health	48	60	58	62	72	76	30	52	32	48	64	57
waarvan												
farmacie	49	27	46	50	.	58	39	.	31	49	34	43
medische instrumenten	47	73	68	70	62	84	24	63	30	48	73	68
onderzoek en ontwikkeling ⁴⁾	.	66	50	.	90	74	.	40	39	.	68	48
Transport en opslag	27	26	34	27	41	51	23	25	24	25	27	33
waarvan												
transport en overslag	23	14	29	13	44	58	13	35	20	21	14	28
opslag, dienstverlening en support-activiteiten	34	36	41	41	40	44	34	21	28	31	40	42
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	40	62	44	24	56	58	13	26	10	39	68	43
waarvan												
primaire productie	37	77	45	29	70	56	15	.	.	37	79	45
overig	44	53	43	16	44	63	11	.	.	44	60	41
Water	64	42	60	48	78	54	28	59	27	62	39	60
waarvan												
maritieme maakindustrie
watertechnologie
deltatechnologie
kennis en advies

Bron: CBS.

¹⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, A t/m N) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.

²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne-of windenergie doen.

⁴⁾ Geen uitkomsten over de subsector "Onderzoek en ontwikkeling" voor 2010 beschikbaar.

15 Onderzoekspopulatie Innovatie Enquête naar topsector, 2010-2014

	Totaal bedrijven			Mkb		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014
Totaal bedrijvensector Nederland ¹⁾	53830	53920	50950	52210	52390	49320
Totaal topsectoren ²⁾	15560	15530	14970	15020	14990	14420
<i>Topsector</i>						
Agri&food	2670	3370	2990	2580	3290	2900
waarvan						
primaire productie	1330	2060	1680	1320	2050	1670
voedingsmiddelenindustrie	1340	1310	1310	1270	1240	1230
Agri&food keten	8620	9640	8260	8450	9490	8090
waarvan						
primaire productie	1330	2060	1680	1320	2050	1670
voedingsmiddelenindustrie	1340	1310	1310	1270	1240	1230
groot- en detailhandel	5710	6010	5030	5640	5940	4960
overig	240	270	240	230	250	230
Chemie	780	810	780	710	750	720
waarvan						
aardolieverwerking	20	20	20	10	10	10
chemische industrie	330	350	350	280	310	300
rubber- en kunststofindustrie	430	430	410	420	430	400
Creatieve industrie	1440	1160	1120	1410	1130	1090
waarvan						
kunst
cultureel erfgoed
media en entertainmentindustrie	490	490	460	470	470	440
creatieve zakelijke dienstverlening	950	670	660	940	660	650
Energie	280	290	300	250	260	270
waarvan						
aardgas	50	50	50	40	40	40
duurzame energie: niet-exploitatiefase ³⁾	150	190	190	140	180	180
gerelateerde activiteiten	70	40	70	60	40	50
High tech systemen en materialen	5740	5920	5750	5560	5730	5560
waarvan						
metaalindustrie	1040	1060	1030	1020	1040	1010
vervaardiging van machines en apparaten	2140	2080	2060	2070	2010	1990
vervaardiging van transportmiddelen	370	320	350	350	310	330
overig	2180	2450	2300	2120	2380	2230
Life sciences & health	290	330	280	280	310	260
waarvan						
farmacie	70	60	60	60	50	50
medische instrumenten	220	190	150	220	190	150
onderzoek en ontwikkeling ⁴⁾	.	70	60	.	70	60
Transport en opslag	3190	3210	3200	3060	3090	3070
waarvan						
transport en overslag	2200	2200	2150	2140	2150	2100
opslag, dienstverlening en supportactiviteiten	990	1020	1050	920	940	970

15 Onderzoekspopulatie Innovatie Enquête naar topsector, 2010-2014 (slot)

	Totaal bedrijven			Mkb		
	2010	2012	2014	2010	2012	2014
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	1900	780	1070	1880	760	1050
waarvan						
primaire productie	1230	180	500	1230	180	490
overig	660	600	580	650	590	560
Water	430	460	390	400	410	360
waarvan						
maritieme maakindustrie
watertechnologie
deltatechnologie
kennis en advies

Bron: CBS.

- ¹⁾ Totaal van de Nederlandse bedrijvensector (SBI 01 t/m 82, A t/m N) met minimaal 10 werkzame personen per bedrijf.
- ²⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.
- ³⁾ Cijfers voor de subsector Duurzame energie zonder de bedrijven die isolatiewerkzaamheden uitvoeren of aan installatie van zonne- of windenergie doen.
- ⁴⁾ Geen uitkomsten over de subsector "Onderzoek en ontwikkeling" voor 2010 beschikbaar.

16 Behaalde hoofddiploma's in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar topsector, schooljaar 2008-2014

	Totaal							Middelbaar beroepsonderwijs						
	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015
Aantal														
Totaal Nederland	286400	328770	310790	327830	317200	315599	311941	161750	200380	175390	179190	182430	178176	167212
Totaal topsectoren ¹⁾	62110	67160	69430	71890	70470	71873	73089	35840	39940	40530	39900	40400	40538	39137
<i>Topsector</i>														
Agri&food	7390	7940	8290	8840	9330	8959	7397	5610	6100	6510	6850	7290	6709	5119
Agri&food keten	12580	13550	13500	14220	15200	14540	13436	10800	11700	11720	12230	13170	12290	11158
Chemie	4890	6270	6530	5440	5420	5901	5743	2470	3770	3790	2290	2600	2817	2567
Creatieve industrie	11630	12940	14260	15400	15080	15726	17103	4120	4850	5420	5970	6230	6826	7335
Energie	6830	5870	5080	3880	3170	2567	2761	5350	4390	3450	2300	1600	1173	1114
High tech systemen en materialen	25070	26210	26550	27210	25900	25601	26759	15520	16760	16830	16400	16090	15421	15721
Life sciences & health	6310	6470	6970	7600	7550	8100	8518	1100	1080	1010	950	1050	1133	1136
Transport en opslag	5430	6250	6360	6970	6500	7061	6788	4410	5060	5040	5380	5000	5416	4919
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	3900	4360	4940	5200	5230	5070	3944	3080	3490	4130	4390	4430	4205	3009
Water	1410	1510	1650	2050	2100	2278	2513	150	200	360	470	710	797	839

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

17 Hoofdinschrijvingen in het middelbaar, hoger en wetenschappelijk (beroeps-)onderwijs naar topsector, 1 oktober 2009-2015

	Totaal						Middelbaar beroepsonderwijs							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Aantal														
Totaal Nederland	1172210	1204660	1204020	1188370	1202680	1193826	1187689	535760	545640	534650	525300	512200	491731	484841
Totaal topsectoren ¹⁾	275070	281470	284910	286550	294150	300934	312871	133460	133910	131760	129770	126420	124680	127550
<i>Topsector</i>														
Agri&food	26400	27510	27930	26880	25700	23553	24141	18410	18910	18880	17320	15280	12434	12234
Agri&food keten	41050	42330	42720	41480	40430	38262	39233	33060	33730	33670	31910	30010	27143	27326
Chemie	24330	24130	23230	23320	24380	24954	25278	11370	11010	9700	9160	8530	7482	6994
Creatieve industrie	71230	74410	76090	76860	78100	80076	80932	26100	27650	28380	29110	29590	31292	31788
Energie	17960	14800	12310	10960	10610	10939	11464	10790	7530	4970	3520	2810	2569	2618
High tech systemen en materialen	108070	108380	108460	107420	111200	115897	123546	57040	55590	53550	51560	50330	50796	52586
Life sciences & health	27430	28950	30380	31840	34750	36414	37593	3260	3160	3170	3410	3550	3565	3719
Transport en opslag	17510	18350	19130	20760	21530	21602	23241	10900	11420	11720	12780	12680	12254	13490
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	13270	13550	14510	14050	13810	12169	11887	9690	9850	10700	10010	9470	7576	6984
Water	7580	8370	9200	9780	10330	11057	11149	980	1580	2080	2390	2250	2509	2576

Bron: CBS.

¹⁾ Exclusief de subsectoren 'Groot- en detailhandel' en 'Overig' van de Agri&food keten.

Hoger beroepsonderwijs

Wetenschappelijk onderwijs

2008/ 2009/ 2010/ 2011/ 2012/ 2013/ 2014/ 2015/ 2008/ 2009/ 2010/ 2011/ 2012/ 2013/ 2014/ 2015/

Aantal

Totaal Nederland	66550	67230	67440	70930	64370	65903	69331	58100	61160	67960	77710	70410	71520	75398
Totaal topsectoren ³⁾	13900	14270	14240	14940	14130	14616	15831	12370	12950	14670	17060	15940	16719	18121
<i>Topsector</i>														
Agri&food	1110	1150	1080	1020	1070	1150	1098	670	700	710	970	970	1100	1180
Agri&food keten	1110	1150	1080	1020	1070	1150	1098	670	700	710	970	970	1100	1180
Chemie	970	1090	1120	1160	1120	1129	1160	1440	1410	1620	1990	1710	1955	2016
Creatieve industrie	5420	5800	6080	6400	6050	6305	7106	2090	2290	2770	3040	2810	2595	2662
Energie	810	750	780	680	590	431	509	680	740	860	890	980	963	1138
High tech systemen en materialen	5030	4880	4640	4920	4530	4521	4844	4520	4570	5090	5890	5270	5659	6194
Life sciences & health	970	1020	1100	1050	1160	1251	1269	4240	4380	4850	5590	5340	5716	6113
Transport en opslag	720	750	760	800	700	732	814	300	440	560	780	800	913	1055
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	600	640	580	520	550	562	572	220	230	230	290	250	303	363
Water	580	580	500	580	540	569	606	680	720	790	1000	860	912	1068

Hoger beroepsonderwijs

Wetenschappelijk onderwijs

2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015

Aantal

Totaal Nederland	403280	416640	423950	421690	440290	446434	442567	233170	242380	245430	241370	250190	255661	260281
Totaal topsectoren ³⁾	84500	87460	90510	92670	98760	103629	108419	57110	60110	62650	64110	68980	72625	76902
<i>Topsector</i>														
Agri&food	5730	5950	6100	6350	6800	7188	7548	2260	2650	2950	3220	3620	3931	4359
Agri&food keten	5730	5950	6100	6350	6800	7188	7548	2260	2650	2950	3220	3620	3931	4359
Chemie	6700	6930	7240	7650	8530	9592	9459	6250	6190	6290	6520	7330	7880	8825
Creatieve industrie	34950	36070	37230	37700	38710	39200	39554	10180	10700	10490	10050	9810	9584	9590
Energie	4070	3960	3810	3550	3530	3540	3490	3110	3310	3540	3900	4280	4830	5356
High tech systemen en materialen	29210	30330	31350	31870	34550	36952	40433	21820	22460	23570	23990	26330	28149	30527
Life sciences & health	6390	6900	7360	7900	8990	9831	10003	17780	18900	19850	20530	22220	23018	23871
Transport en opslag	4780	4770	5000	5220	5810	6095	6233	1830	2160	2410	2760	3040	3253	3518
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	2890	2890	2950	3090	3260	3368	3485	690	810	860	950	1080	1225	1418
Water	3100	3200	3350	3510	3830	3993	3911	3500	3590	3770	3880	4250	4555	4662

18 Productiewaarde, toegevoegde waarde en werkgelegenheid in Logistiek functioneel¹⁾, 2010-2014

	Productie basisprijzen					Toegevoegde waarde basisprijzen				
	2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	Mln euro									
Logistiek functioneel waarvan	120 505	126 639	133 798	138 215	150 112	50 486	50 878	53 688	56 201	62 194
transport en overslag	50 169	52 637	55 303	56 354	60 375	20 987	21 095	22 046	22 746	24 797
opslag en warehousing	38 353	40 746	42 382	42 980	46 792	16 138	16 471	17 166	17 604	19 521
ketenregie / SCM	31 983	33 256	36 113	38 881	42 945	13 361	13 312	14 476	15 851	17 876

Bron: CBS.

¹⁾ Functionele benadering van de topsector Logistiek.

19 Productiewaarde, toegevoegde waarde, uitvoerwaarde en werkgelegenheid in het Tuinbouwcomplex, 2010-2014

	Productie basisprijzen	Toegevoegde waarde basisprijzen	Uitvoerwaarde goederen	Werkzame personen (fte)
	Mln euro			x 1 000
2010	22 365	10 785	16 896	134
2011	21 971	10 192	16 508	130
2012	21 795	10 458	16 658	126
2013	22 882	11 008	17 701	130
2014	22 577	10 816	17 503	129

Bron: LEI, Het Nederlandse agrocomplex, zie agrimatie.nl.

		Werkzame personen					Werkzame personen (fte)				
		2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
	x 1 000										
	Logistiek functioneel waarvan	766	775	791	796	822	627	629	641	648	671
	transport en overslag	332	334	340	338	344	273	272	276	275	279
	opslag en warehousing	238	244	246	244	254	193	196	197	197	205
	ketenregie / SCM	196	197	205	215	224	161	160	168	177	187

20a Groene groei indicatoren naar topsector, 2010-2015

	Broeikasgas emissies							Fijnstof emissies						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	Gemid. ¹⁾	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	Gemid. ¹⁾
	Mln kg													
Totaal Nederland	206 080	198 461	194 668	192 128	191 573	199 129	197 006	32,7	30,2	29,2	28,4	28,4	28,2	29,5
Totaal Topsectoren	146 617	139 815	135 120	133 423	133 949	140 383	138 218	23,2	21,2	20,8	20,5	20,8	20,9	21,3
<i>Topsector</i>														
Agri&food	23 252	23 108	22 733	22 996	23 457	24 096	23 273	8,2	8,7	8,4	8,3	8,4	8,6	8,4
Chemie	31 116	30 486	29 683	29 198	28 831	30 022	29 889	1,8	1,7	1,7	1,8	1,6	1,5	1,7
Creatieve industrie	449	406	404	418	377	399	409	0,0
Energie	53 770	49 313	46 165	45 396	47 692	51 371	48 951	0,5
High tech systemen en materialen	8 954	8 754	8 242	8 473	7 875	8 463	8 460	2,4	2,3	1,9	1,8	1,7	1,7	2,0
Life sciences & health	402	396	393	383	326	345	374	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transport en opslag	16 345	16 232	16 503	15 735	15 829	16 079	16 121	9,7	7,6	7,9	7,7	7,9	8,0	8,1
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	12 331	11 226	11 184	10 955	9 657	9 723	10 846	0,4
Water	839	0,2

Bron: CBS.

¹⁾ Rekenkundig gemiddelde over de beschikbare verslagjaren heen.

20b Groene groei indicatoren naar topsector, 2010-2015

	Afval aanbod				Netto energieverbruik					Water verbruik			
	2010	2012	2014	Gemid. ¹⁾	2011	2012	2013	2014	Gemid. ¹⁾	2010	2011	2012	Gemid. ¹⁾
	Mln kg				PJ					Mln m³			
Totaal Nederland	51 466	52 346	54 417	52 743	2 873	2 869	2 824	2 772	2 835	303	298	287	296
Totaal Topsectoren	20 120	19 270	19 889	19 760	2 138	2 130	2 087	2 068	2 106	183	180	169	177
<i>Topsector</i>													
Agri&food	9 772	9 903	9 633	9 769	190	187	186	182	186	96	98	95	96
Chemie	1 737	1 704	1 273	1 571	1 068	1 084	1 066	1 051	1 067	44	40	42	42
Creatieve industrie	.	.	.	110	9	9	9	8	8	2	2	2	2
Energie	2 193	2 415	3 125	2 578	394	383	369	379	381	9	10	5	8
High tech systemen en materialen	2 548	2 627	2 143	2 439	175	164	159	155	163	14	14	12	13
Life sciences & health	121	129	97	116	5	10	8	7	8
Transport en opslag	497	452	281	410	244	3	3	3	3
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	.	.	.	1 572	62	62	61	58	61	6	5	4	5
Water	1 535	1 544	1 978	1 686	17	.	.	.	2

Bron: CBS.

¹⁾ Rekenkundig gemiddelde over de beschikbare verslagjaren heen.

Emissies zware metalen naar water

Emissies nutriënten

	2010	2013	2014	Gemid. ¹⁾	2010	2013	2014	Gemid. ¹⁾
	1 000 kg							
Totaal Nederland	44,2	41,4	40,6	42,1	15 837	13 624	13 613	14 358
Totaal Topsectoren	23,6	22,7	22,3	22,9	10 176	8 740	8 783	9 233
<i>Topsector</i>								
Agri&food	14,5	13,4	13,4	13,8	9 004	7 624	7 652	8 093
Chemie	1,1	1,3	0,7	1,0	403	375	344	374
Creatieve industrie	.	.	.	0,2	0	0	0	0
Energie	.	.	.	0,2	31	20	38	30
High tech systemen en materialen	.	.	.	1,5	.	.	.	90
Life sciences & health	0,1	0,0	0,1	0,1	50	58	108	72
Transport en opslag	4,0	4,2	4,2	4,1	.	.	.	2
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	.	.	.	0,3	597	573	563	578
Water	.	.	.	1,9	5	8	8	7

Biomassa verbruik

Metalen verbruik

Mineralen verbruik

	2010	2012	2010	2012	2010	2012
	Mln kg					
Totaal Nederland	136 839	135 890	18 150	24 941	140 683	135 186
Totaal Topsectoren	108 114	108 168	13 547	19 170	28 296	23 718
<i>Topsector</i>						
Agri&food	98 257	99 176	138	230	3 326	3 209
Chemie	1 146	893	251	264	15 539	10 300
Creatieve industrie
Energie	243	208	304	257	3 689	4 651
High tech systemen en materialen	627	685	12 348	17 726	721	713
Life sciences & health
Transport en opslag
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	6 455	6 330	70	93	2 203	2 524
Water

20c Groene groei indicatoren naar topsector, 2010-2015

	Milieu belastingen							Impliciet belastingtarief op energie				
	2010	2011	2012	2013	2014	2015*	Gemid. ¹⁾	2010	2011	2012	2013	Gemid. ¹⁾
	Mln euro							euro/GJ				
Totaal Nederland	7 959	8 173	7 428	7 460	7 977	8 389	7 898	1,6	1,7	1,6	1,8	1,7
Totaal Topsectoren	2 442	2 652	2 361	2 432	2 787	2 870	2 591	0,7	0,9	0,8	1,0	0,8
<i>Topsector</i>												
Agri&food	579	586	545	451	601	604	561	2,5	2,7	2,5	3,0	2,7
Chemie	186	232	212	226	242	263	227	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1
Creatieve industrie	89	94	83	96	89	95	91	5,3	6,1	5,6	6,4	5,8
Energie	73	126	106	216	313	370	201	0,1	0,2	0,2	0,5	0,3
High tech systemen en materialen	277	282	265	307	313	341	297	1,1	1,0	1,0	1,2	1,1
Life sciences & health	33	3,2	3,7	3,4	3,6	3,5
Transport en opslag	896	989	964	966	927	907	942	3,2	3,7	3,6	3,6	3,5
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	160	165	151	149	236	236	183	0,8	0,9	0,8	0,9	0,8
Water	201	196	52	50	92	84	112	2,1

Bron: CBS.

¹⁾ Rekenkundig gemiddelde over de beschikbare verslagjaren heen.

Toegevoegde waarde milieusector
Werkzame personen milieusector

	Toegevoegde waarde milieusector						Werkzame personen milieusector					
	2010	2011	2012	2013	2014	Gemid. ¹⁾	2010	2011	2012	2013	2014	Gemid. ¹⁾
	Mln euro						1 000 arbeidsjaren					
Totaal Nederland	13 122	13 932	13 845	13 809	14 468	13 835	127	132	129	131	131	130
Totaal Topsectoren	3 403	3 571	3 555	3 738	4 102	3 674	50	54	54	56	56	54
<i>Topsector</i>												
Agri&food	230	2	2	2	2	2	2
Chemie	200	243	231	205	453	266	2	3	3	3	3	3
Creatieve industrie	97	81	72	68	72	78	1	1	1	1	1	1
Energie	976	36	41	39	42	42	40
High tech systemen en materialen	1 287	1 344	1 343	1 391	1 421	1 357	18	18	18	17	17	18
Life sciences & health	61	50	54	56	55	55	1	1	1	1	1	1
Transport en opslag	153	123	86	85	93	108	1
Tuinbouw en uitgangsmaterialen sectoraal	269	2	2	2	2	2	2
Water	433	444	477	541	598	499	5

Medewerkers

Remco Kaashoek

Linda Bruls

Egon Dietz

Jamie Graham

Jan-Pieter Heijmans

Marjolijn Jaarsma

Nino Mushkudiani

Lotte Oostrom

Roos Smit

Tommy Span

Bart Staats

Nander de Vette

Centrum voor Beleidsstatistiek

Het Centraal Bureau voor de Statistiek verzamelt gegevens bij personen, bedrijven en instellingen om deze daarna te verwerken tot statistische informatie over groepen mensen, bedrijven en hun omgeving. De resultaten stelt CBS voor iedereen beschikbaar. Voor sommige vragen is deze informatie, die beschikbaar wordt gesteld via de CBS-website www.cbs.nl, echter niet toereikend. In dat geval kunnen externe partijen zich wenden tot het Centrum voor Beleidsstatistiek (CBS-CvB).

CBS-CvB bepaalt in nauw overleg met de klant welke informatie in welke vorm beschikbaar en nuttig is voor het beantwoorden van de vraag. Daarna voert CBS-CvB het onderzoek uit en beschrijft de resultaten in een maatwerktafelset, rapport of dashboard. Alle uitkomsten en publicaties worden openbaar gemaakt en zijn te vinden op de website (www.cbs.nl/maatwerk).

Vragen over deze publicatie kunnen gestuurd worden aan CBS-CvB onder vermelding van het referentienummer 15226. Ons e-mailadres is maatwerk@cbs.nl.